

XÊV
Çî ya?

Abdusamet Yîgît

weşanên

.
. .
. .
. .

XÊV Çî ya?@
Weşanên zanistî
2024-Almanya-Berlin
Grafik: zendî şîyar

.
ISBN 968-4-940996-09-9

Pêşgotin:

Mijare xêvê wê weke mijare dîrokî û hizrî û zanînî a pirr zêde kûr û dîrokî bê. Ku mirov wê ji kijan aliyê ve wê hilde li dest wê, pêşveçûnên ku em, dikarin wan bi wê re werênina ser ziman wê karibê rastî wan wereê. Di wê temenê de wê jî wê di dewama wê de wê karibê wê werênê ser ziman ku wê, pêvajoyên wê yên dîrokê wê, karibê bi mejuya felsefeyî û hinekî berî wê di rengekê de wê hilde li dest.

Dîrok û mejuya xêvê wê bi dîrok û mejuya hizirkirinê re wê, di rengekê de wê were lê hizirkirin. Wê bi hebûna mirov re wê, weke temenekê hizirkirinê wê hertimî wê weke mijare fahmkirinê wê bibê. Wê di wê de wê çawa wê were hizirkirin û fahmkirin wê bi wê re wê bibê wê li ser wê were sekin in û wê hewl were dayin ku ew were fahmkirin.

Di demên destpêkê ên bi pêşketina hizirkirinê re wê, di wê temenê de wê, bi têgînên weke pêjnkirinê, dager, nîşanak û hwd re wê were dîtîn ku wê were lê hizirkirin. Wê di wê nûqtayê de bi xêvê re wê dikarê wê bibêjê ku wê weke destpêka nivîsandina mirov a bi hebûnê ku wê pêşkeve wê karibê wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Wekî din jî wê di demên destpêkê de mirov wê fêrî bi hiş dîtîn û bîrkirinê wê bi wê re wê bikê. Wê bîrhanên xwe wê bidest hizirkirina bi wan û piştî wê qaydkirina wan wê bikê. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê, di wê çerçoveyê de wê xêv wê hin bi hin wê were kifşkirin û wê bi temenekê azmûnî wê çawa wê pêşekve wê li ser temenê fêrbûnê re wê were hanîn li ser ziman.

Di demên kevnera de wê bi felsefeyî wê were lê hizirkirin ku wê çawa wê, di rengekê de wê, weke di wê de wê weke zaninên ku ew hena ew dervî azmûnê ku ew wê hebin wê li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, bi wê re wê were lê pirsin û lê hizirkirin.

Têgînên weke yên ideayê û hwd ku wê platon û heta aristo û hwd wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê bi wê re wê bi mijare xêvê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di demên hemdem de wê mijare xêvê wê, bi zêdeyî wê piştî kifşkirin û pêşketina aqilê azmûnî û hwd re wê, bi wê re wê êdî wê di awayekê de wê hinbi hin wê bi zanîna me re wê xêv jî wê weke ali û mijarek ku ew bi wê re were lê hizirkirin û were fahmkirin.

Di wê rewşê de wê, mijare xêvê wê, were lê hizirkirin. Xêv wê di kifşkirinên wê yên ku ew dihên kirin de wê, bi awayên wê yên xêvî re wê were kifşkirin. Minaq wê li ser rengên sehî weke dîtînê, bihîstinê, destlêdanê, tahmkirinê û hwd re wê, di rengê de wê, were lê hizirkirin. Ev sehên me wê di rengên ku ew hena wê, xwediyê awayekê xêvî a ku ew bi me re bin. Wek din wê xêv wê bi hebûnê re wê xwediyê temenekê newrolojîkî a bi hebûna me re bê. Wê bi wê re wê were dîtîn ku wê li wê were lê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê mijare xêvê wê were ser ziman.

Wekî din wê di nava jîyanê de wê bi aqil dîtîn, bîrkirin, ji berkirin bi dîtinek wêneyî girtin, aqılmeşandin û di aqil de girtin û hwd wê weke aliyên ku wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê bixwezin ku ew were lê hizirkirin û fahmkirin. Wê di wê temenê de wê direngê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Xêvê wê dema ku mirov wê werênê ser ziman wê dikarê wê di bin hinek serekên giring de wê karibê wê werênê ser ziman. Pêşî wê bi têgîna xêva demkort û ya demdirêj re wê karibê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bihizirê û wê, fahmbikê. Di wê temen de wê ya demdirêj de wê, di rengê de wê pêvajoyên jîyankirinê ên demdirêj wê bi wê re wê werina ser ziman. Ya xêva demkort jî wê yên rojane û hwd re wê direngê de wê bi wê re wê were ser ziman.

Aliyê din jî wê bi têgîna xêvê a cûreyê cihê ên xêvî ku wê bi wê re wê karibê wê di wê temenê de wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê bibê. Minaq wê di wê temen de wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê didewama wê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di wê temenê de wê têgîna wek ya xêvên bi rengê weke ya samantikî, wateyî, bi gotinî, dîtînî, bihîstinî, tahmkirinê, bi kodkirinê, salixkirin, xêva ya sergirtî û ya servekirî û hwd re wê karibê bi rengên ku ew wê bi wê re wê were lê hizirkirin re wê, di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di dewama wê de wê fahmbikê. Aliyê din jî wê bi rengê sehên me wê weke ku mirov wê çawa çawa wê weke bi têgînên weke bihistinê tahmkirinê, dîtînê û hwd re wê bi awayên wê yên ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê wê bibê.

Weki din wê di pêvajoyên fahmkirinê ên xêvê de wê di demên hemdem de wê weke qadaka li wê hizirkirinê a giring wê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê rewşên weke yên jîbîrkirinî, bîrkirinê, û ankû rewşên

weke nexweşîyên xêvî ên weke demensê û hwd wê, di wê temenê de wê di rengekê de wê were dîtîn ku wê, hewl were dayin ku ew werina fahmkirin.

Xêv wê di nava xwe wê çawa wê xwediyê temenekê newrolojîkî a şaneyî bê û wê bi wê re wê girtinên me ên weke bi dîtînê, bihîstinê, tahmkirinê û hwd re wê ji hev wê çînî bikê wê temenê de wê were dîtîn ku wê karibê li wê were li wê hizirkirin. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku wê mijare çînîkirinê wê bi zanînê re wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê li gorî ya dema kort û dema dirêj wê di wê temenê de wê were li lê hizirkirin. Wekî din jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê xwe di rengekê de wê weke ku wê karibê bide dîyarkirin. Rewşên bîrkirinê û jiberkirinê wê bi wê re wê bibin. Wê di wê temen de wê, mijarên weke yên çînîkirin û bi wê re wê çî wê di çî demê û di kijan rewşê de wê were derxistin li pêş wê weke hişekê wê ew jî wê bi wê re wê were dîtîn ku wê li wê were kê hizirkirin.

Di roja me de wê hewldanên bi zanyarî pêşxistina temenê xêvî wê bi wê rewê di rengekê de wê weke ku wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Minaq wê têgîna pêşxistina xêvê wê weke bi têgih û aliyên wek ebi fêrbûnê, nîqaşkirinê, civakasîbûnê, bi awayekê rast û dûrûst û bi tendurust gihiştina li awayekê jîyane, ji rewşên weke stressê û depresjonê û hwd dûr sekininê û hwd wê weke hinek aliyên ku wê bi wê re wê di dewama wê de wê bi wê re wê were dîtîn ku wê were lê hizirkirin bê.

Mirov wê di awayekê de wê di temenê pêşketina xwe de wê xwediyê pêvajoyek pêşketinê a bi xêvî bê. Wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê bi wê re wê were dîtîn ku wê were lê hizirkirin. Di mijarên pêşxistinê û her wusa kêmkirina rewşên weke yên jibîrkirinê û bi wê re wê pêşxistina wê were kirin û bi wê pêşxistinê re ku mirov karibê li xwe serwer bibê û hwdre wê di dewama wê de wê bi wê re wê were dîtîn ku wê were lê hizirkirin.

Ji aliyekê ve mirov wê bi hebûna xwe ya bi hiş re wê li ser bingihêkê bi xêvî re wê weke ku wê bijî û wê xwediyê awayên wê yên bi wê re ku ew bi wan re bijî bê. Di wê temenê de wê di nava jîyane me de wê çawa wê bandûra wê li jîyane mirov wê hebê û mirov wê çawa wê di wê çerçoveyê de wê xwediyê jîyanekê bê wê bi wê re wê were dîtîn ku wê were lê hizirkirin.

Hizirkirinên me ku em dikin em di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê bi bîrkinê wê dikin. Tiştê ku me di demên xwe yên bûhûrî de wê jîyankirî wê bibîrdikê. Wekî din em bi tênginekê li pêş dihizirin weke xwestekê, û hwd wê dikin wê bînina ser ziman. Ev hemû wê di rengekê de wê bo ku ew bibin wê pêwîstiya wan wê bi xêva me re wê hebê.

Lê di laşê me de wê weke ku em weke hebûnna dijîn wê bi wê re wê xwediyê pergalek xwe ya ku ew di awayekê de wê bi tememî wê li hemû laşê me wê serwer bê wê di rengekê de wê bi wê re wê were dîtin ku wê bibê.

Weki din wê bi xêvê re wê mijare rewşa weke ya dem bi dem a jîyankirinên me ku em dikarin wê werênina ser ziman. Minaq xêva dema bebektîyê bê, ya dema zaroktîyê bê, ya dema ciwaniyê bê, ya dema mazinbûnê û gihiştinê bê, ya dema pîrbûnê û hwd bê wê karibê wê di dewama wê de bi wan aliyan re wê li wê bihizirê.

Minaq em dema ku em mazin bibin ji dema zaroktîyê derbas dibin em yên dema zaroktîyê piştî wê re wê, bîr nakin. Ev wê weke rewşa nekirina dema zaroyê û ankû rewşa emneziya dema zaroyê wê di şêwayekê de wê werê hanîn li ser ziman. Pêvajoyên wê yên bi wê re wê, di wê temenê de wê, di demên din de jî wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Mijare xêvê w di demên hemdem de wê weke mijarek fahmkirinê ku wê ji gelek aliyên weke yên bi dîrokî, derûnî, civaknasî, fîzyolojîkî û hwd re ku wê bibê mijare lêkolîn û fahmkirinê wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê, di şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ji wê aliyê ve wê weke mijarek hizrî û zanînî a kûr jî wê xwe di mijare lêkolin û fahmkirinê û hwd de wê xwe bide dîyarkirin.

Abdusamet Yigit

Destpêk: bi kortasi; xêv û salixkirina çerçoveya wê ya fahmkirinê a destpêkê.

Xêv wê weke mijare hebûna mirov a hizirkirinê a bi hişkirinê a temenî û giring wê were hasibandin. Di roja me de wê li ser mijare xêvê wê gelek lêkolîn wê werina kirin û wê hewl were dayin ku ew bi çerçoveya wê re wê were fahmkirin. Li gorî lêkolînên ku ew wê dihên kirin wê, xêv wê di awayekê de wê di şaneyên me de wê weke xwediyê hebûnên xwe yên ku ew di her şaneyê de wê, çerçoveyek bîrkirinê wê bi wê re wê biafirênê, wê biafirênê bê. Ev bi genetîkî û hwd jî wê, di rengekê de wê, were li ser sekin in. Wekî din wê mijare xêvê wê, ji aliyê têgînên newrojîkî ve wê, di wê temenê de wê li ser wê were sekin in.

Di mijare xêvê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, dikarê wê di destpêkê de ku mirov wê bikê mijare lêkolînekê û ankû weke lêkolînekê wê di pirtûkekê de wê werênê ser ziman wê pêwîst bê ku wê hinekê jî wê ji destpêkê wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, dema ku mirov wê, hilde li dest wê, di serî de wê, aliyên wê yên weke yên çandî û hwd jî wê ji destpêkê ve wê, di rengekê de wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Xêv wê ber çî wê di roja me de wê bi xabatên ku ew li ser wê dihên kirin wê weke mijarek giring wê derkeve li pêş. Ji du aliyên ve mirov dikarê wê pirsê wê bibersivênê. Aliyê pêşî wê, çawa wê ji rewşên ji bîrkirinê û hwd re wê rêyên çareserîyê û başkirinê wê werina dîtin. Aliyê din jî wê di rengekê de wê çawa ku wê bi pêşxistinên wê yên zêhnî û hwd re wê, çerçoveyek hişmendî wê were afirandin. Di roja me de wê, mijare xêvê wê, di wê temenê de wê weke têgînek ku wê di temenê pêşketinên demê de jî wê cih bigirê û wê karibê wê weke mijarek giring wê di wê temenê de wê hilde li dest û wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê, dema ku mirov wê mijare xêvê wê hilde li dest wê pêşî wê weke mijarek giring wê şîroveyek gelemper wê di destpêkê de wê bi wê re wê weke ku wê pêwîst bê ku mirov wê bi wê re wê bikê û

wê li ser wê re wê werênê ser ziman. Di destpêkê de wê bi pêvajoyên destpêkê ên mirovatiyê de ku wê çawa wê destpêka hizirkirinê wê di wan de wê bibê wê, bi wê re wê çawa ku wê pêvajoyên girtinê û ankû wê pêvajoyên pêşketina şaneya xêvê û hwd wê pêşkeve wê, di wê temenê de wê, weke mijarek lêkolînê ku wê li ser wê were sekin in jî bê.

Lê di wê temenê de wê ev alî wê weke aliyna ku wê di dema me de wê bi awayekê felsefeyî û ankû zanyarî û hwd re wê bidest li wê hizirkirina wê di rengekê de wê were dît in ku wê li ser wan wê were sekin in. Dema ku em bahsa têgîna xêvê bikin wê di rengekê de wê dikarê wê li ser awayên hizirkirinê re wê li wê bihizirê. Di aslê xwe de wê, 'awayên cihê ên xêvî' ku emê hinekê li jêr li ser wê bisekin in jî wê dikarin wê di wê temenê de wê bi wê ve girêdayî wê di rengekê de wê bi wê re gotinekê wê bibêjin. Di demên destpêkê de wê, mirov wê, di wê temenê de wê, dema ku wê dîtinekê wê bibîne wê ew wê dîtina xwe wê bi wêneyî wê bidest di mejiyê xwe de bigirê wê bikê. Wê ji wê re wê, di roja me de wê gotina "xêva wêneyî" wê were gotin. Ew wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke wêneyî ku wê, di wê temenê de wê çî wê bibênê wê di wê temenê de wê, di wê çerçoveya wêneyî de ku ew di mejiyê xwe de wê bigirê û ew bi wê re ew li wê bihizirê û wê, di rengekê de ew bi wê re ku ew li wê bihizirê.

Weke aliyekê wê yê din jî ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman wê weke aliyekê din ê wê têgîna wîneyî ê xêvî bê wê, objeyên ku ew wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke 'mifteyên xêvî' wê di mejî de wê cih bigirin. Ew wê çawa wê bibê? Ew jî wê di wê temenê de wê bibê ku wê çawa ku wê objeyek wê dema ku me dît û me çî bi wê re hizirkir û piştî wê ku me dûbare ew tişt dît wê di wê temenê de wê weke ya ku wê, di rengekê de wê, wê, were bîra mirov bê. Hatina li bîrê, di bîrê de hiştinê û hwd wê weke aliyên ku wê di destpêkê de wê pêşkevin û wê, dema ku wê, dîmenên dîtbarî û pêşxistina wan wê kêmbê wê bîrkirina bi dengê ku wê zêdetirî wê bibê wê xwe bide dîyarkirin. Ev wê nîşanaka wê vegotinên ku wê di wê temenê de wê ji dev li dev ku wê werina vegotin û wê werina bîhîstin weke vegotinên bavûkalan wê di wê temenê de wê di rengekê de wê karibê wê di wê temenê de wê ji wê bahs bikê û wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Bêgûman wê dema ku mirov wê, bahsa mijare xêvê û pêşketina wê bikê wê bi zêdeyî wê weke ku wê çawa wê di demên pêşketina felsefeyê de wê bibê wê, di wê temenê de wê, bi lêpîrsîn û xabatên bi felsefeyî û

ankû ên di zêhnê de wê ji wê aliyê ve jî wê temenekê hizirkirinê baş wê di renekê de wê weke ku wê biafirênin.

Di wê temenê de wê dikarê wê di renekê de wê bi wê re wê, di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê mijare xabatên bi hizirkirinê wê di wê temenê de wê xwe bi wê re wê, direnekê de wê weke ku wê bidina dîyarkirin. Ber ku mirov wê were ser demên hemdem û çawa ku wê bi xabatên lêkolînê wê li ser xêvê wê lêkolîn werina kirin mirov dikarê wê di pêvajoya pêşî de a demên berî felsefeyê û di wê temenê û dewamê de pêvajoyên weke yên bi felsefeyê re wê weke bi pêvajoyek teybet wê di wê temenê de wê dikarê wê di renekê de wê hilde li dest û wê di dewama wê de wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê, di demên destpêkê de wê, ew wê were dîtî ku wê çawa ku wê hin bi hin wê dema ku wê bi dest hizirkirinê wê were kirin ji aliyê mirov ve wê, di wê temenê de wê di renekê de wê, bi wê hizirkirinê re wê xêvbûn jî wê pêşkeve. Xêv wê di wê temenê de wê ji xwe wê temenê hizirkirinê wê biafirê. Di wê temenê de wê dema ku wê, xwe di pêşketina mirov de wê bide dîyarkirin.

Di demên destpêkê de wê, li ser têgînên çandî re wê, di renekê de wê bi rengê kirin û da nîşandinên bi xuy û tevgeran bê, kirinên ji hev cihê bê, û ankû kirinên bi hev re bê û yan jî wê weke bi dîtî weke bi hev re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê were bibê. Ji xwe di nava jîyanê de ku em çandî ku em di farqê de bin û ne di farqê de jî bin wê dema ku em li xuy û tevgerên hev dinerin em di wê temenê de wê, dibînin ku em fêrbûnekê di wê temenê de bi xwe re digirin. Em tevgerê dibînin û em wê ji bîrnakin. Em kirinekê dikin û em wê ji bîr nakin. An jî em tişteki din bi wê rengê em didin nîşandin û ew piştî wê weke di aqilê me de dimênê. Ev wê, weke rewşna xêvî jî bin.

Di jîyanê de em di her demê de di pêvajoyek fêrbûnekê de bin. Em di wê temenê de wê pêvajoya fêrbûnê a bi xêvê wê bi wê re wê, di renekê de wê dijî û wê di renekê de wê bi wê re wê fahmdikin. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di kirinên me yên di nava jîyanê de wê, temenekê wê yê xêvî wê bi wê re wê hebê. Wê dema ku em bi gotina 'em ji kirinên xwe fêr dibin' û ankû em ji kirinên xwe dialimin' wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke kirpendinekê jî bê. Di wê temenê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê, di renekê de wê weke ku mirov wê

karibê wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê bi wê re wê biafirênê bê.

Fêrbûnên me yên di jîyane me ya hesan de wê hertimî wê di wê temenê de wê weke dîmenekê xêvî ku wê di xwe de wê bi gelek hurgulan re wê karibê wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê jîwê dikarê wê weke aliyekê wê yê din wê di çerçoveya wê têngîna dîmenî ê xêvî de wê bibêjê ku em dîmenekê wê dibînin weke bi wêneyî. Em dikarin bêjin ku em hemû tiştê di wê wêneyê de wê bi hûrgili wê di carekê de û di nerîna pêşî de wê, kifş dikin? Na, em nikarin wê bibêjin. Carna wê demên dirêj wê pêwîst bê û carna jî wê tiştina din û ankû kesna din wê karibin bibina sedema wê ku em bi wê wêneyê re tiştina din bi bîr bikin. An jî em kifşbikin. Her dîtina di wê wêneyê de wê bi hurgilî wê weke kifşkirinek xêvî jî bê. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman. Di nava jîyane me de wê ber ku wê hemû kirin û kiryarên me yên ku em dikin wê li ser temenê xêvê bê wê ber vê yekê wê xêv wê weke aliyekê wê yê giring û temenekê hişmendî ê zêde giring wê xwe di wê temenê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare xêvê wê di wê temenê de wê, di rengê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Pêvajoyên fêrbûnê wê di awayekê de wê weke pêvajoyên ku wê, di rengê de wê, yên pêşketina xêvê jî bin. Pêvajoyên wî yên biolojikî û ankû xêva biolojikî ku wê bahsa wê bikê wê di wê temenê de wê di demên hemdem de wê bi çerçoveya lêkolînên li ser pergale sinira û ankû şaneyên sîniran û hwd ku wê werina kirin re wê, di çerçoveyek newrolojikî de wê, were dîtîn ku wê bi kûrahî wê li ser wê were sekin in.

Ev wê hinekê jî wê weke pêvajoyên wê yên piştre bin ku mirov wan hinekê li ser wan bisekinê. Di wê çerçoveyê de wê pêşî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê pêvajoyên destpêkê ku wê çawa wê were wê demê wê di kijan pêvajoyan de wê derbasbûn wê bibê û hwd wê weke aliyên wê yên ku em dikarin wê bi wê re wê, di dewama wê de wê li ser wê bisekin in bin. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê pêvajoyên destpêkê ên ku wê dema ku mirov wê bi têngînek xêvî a antropolojikî wê hilde li dest wê, di destpêkê de wê, pêşî wê weke ku wê

bi dîtin û girtinên wê re wê, di renekê d ewê bibê.. Pêşî wê mirov wê, li ser wê bîrkirina xwe re wê bikê. Wê di wê temenê de wê piştî wê, hin bi hin wê weke dîmenekê wê bi bîrkinê wê xwe bide dîyarkirin. Mijare bîrkinê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê dikarê wê di dewama wê de wê hilde li dest bê. Lê pêşî wê di wê pêvajoya pêşî a bi dîtinê bi hiş û ku wê nikaribê pêşî bi gotin bikê û wê piştî wê gotinan wê ji wê bidest deng derxistinê û bi qarakterkirina wan deng derxistinê û hwd re ku wê pêşbixê re wê, karibê wê li wê bihizirê bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di renekê de wê weke ku wê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de di çerçoveya têtînek bi gotinkirinê de wê xuy, tevger, û hwd wê weke têtîna ku mirov wê karibê bikirpênê bê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, dîtinek wê di awayekê de wê bi wê rewşa wê ya bi hişbûna di mejî de re wê, weke mifteyek hiş wê li wê were. Ew wê çawa wê bibê? Ew wê di wê rengê de wê bibê ku wê dema ku ew dît wê, di wê temenê de wê çawa wê bibîr bikê. Di wê temenê de wê bîrbûn û ankû bîrkinê wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê din ku wê êdî wê bi wê re wê bidest ketina dewrê de wê bi wê re wê bikê bê.

Ketina dewrê a bîrkinê wê weke aliyekê wê yê ku wê bi pêvajoyên wê yên zêhnî re wê karibê pêşî wê hinekê li wê bihizirê. Ew wê ji xwe wê weke ku wê pêvajoyên felsefeya zêhnê û hwd ku wê li fahmkirinên wê were nerîn wê bi wê re wê were dîtin ku wê çawa wê, di wê temenê de wê di renekê de wê, di wê de wê hizirkirin û têtîgihîştin wê were pêşxistin wê were dîtin.

Di awayekê din de jî wê mijare têtînenê weke bi dîtinê kirinê û hwd re wê, di wê temenê de wê çawa wê bi me re wê weke têtînenê ku em wan dizanin bin wê bibin re wê di wê temenê de wê biafirin bin. Di wê temenê de wê ya ku em dizanin wê yekser wê di temenê wê de wê bi gotinê wê têtîna xêwê wê bi wê re wê hebê.

Di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê ku wê dîmen wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê, pêşkevin.

Di demên hemdem de wê dema ku wê bahsa lêkolînên li ser xêwê re wê were kirin wê di wê temenê de wê, mijare lêkolînên xêwê ên weke bi derûnî û biolojîkî û hwd wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi wê re wê, derkevina li pêş. Di wê temenê de wê, ji aliyê pêvajoyên derûnî û biolojîkî ve wê, di wê temenê de wê bi têtînek newrolojîkî û şaneyên

siniran û pergale siniran û hwd re wê were dîtin ku wê were hildan li dest.

Di xêvê de bîrkirin.

Mijare xêvê wê di wê çerçoveyê de wê weke ku me li jor wê li deverekê wê hanî ser ziman wê weke mijarek zêde kûr û bi meju bê. Wê di wê temenê de wê ji aliyê derûnî, biolojikî, antporolojikî û ankû çandî û gelek aliyên din ên weke wan re wê were dîtin ku wê were lê kirin kirin. Wê dema ku em bahsa awayên bîrkirinê wê bi wê re wê bikin wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di renekê de wê, karibê wê li wê bihizirê.

Bîrkirin wê bi gotinî wê di xwe de wê, wateya jiberkirinê û hwd jî wê bihawênê. Yanî wê dema ku mirov wê tişteke wê bibêjê wê bêlî ku ew li tişteke wê bînerê û wê ew wê bêne ser ziman û vebêjê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê mijare bîrkirinê wê di wê temenê de wê di mijare xêvê de wê bi wê temenê re wê ji aliyê xwe ve wê derkeve li pêş. Xêv wê bi gotinî wê dema ku wê, di roja me de wê were ser ziman wê di renekê de wê bi têgînên ku ew dihê hanîna li ser ziman re wê, di wê temenê de wê di wateya ya ku mirov wê dizanê, fêrbûya, dialimê û dikarê wê bi gotin bikê û wê werênê ser ziman û di wê de wê, ti tişteke weke ji me re ne diyar, ne zelal û ne acêb û hwd ku wê newê wê bi wê re wê, di renekê de wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê di mijare bîrkirinê de wê, di xêvê de wê, wateyên wê yên ku ew wê bibin wê di wê çerçoveyê de wê, bi çandî jî wê karibê wê ji hinek aliyên ve wê werênê ser ziman. Minaq wê, em dema ku em bahsa kevneşopîyekê û ankû rêgezê ku em li gorî wê bijîn ku em dikin em di wê temenê de wê bahsa wê bîrkirinekê jî dikin. Yan jî wê, di wê temenê de wê weke ku wê kirpendinek li ser têgîneke weke ya xêvek çandî jî wê were kirin wê di wê temenê de wê were hanîn li ser ziman. Di wê temenê de wê ya ku em dizanin wê li kirin, tevger û xuydana nîşandinên me û hwd re wê, di renekê de wê nîşandinê wê bikê. Minaq wê rêgezê rewîstî û hwd wê di wê temenê de wê karibê wê werênê ser ziman. Yan jî dîmenekê wê weke tişteke ku em dibînin weke rûdawêk bi dijwarî ku ew bûya wê, di wê temenê de wê, di renekê de wê çawa wê bandûra wê li ser mirov wê bibê wê karibê wê di wê temenê de wê di çerçoveya têgînek derûnî de jî wê werênê ser ziman.

Di nava têgînek derûniyê de wê bahsa wê têgînê wê were kirin ku wê dema ku mirov wê tişteke bi azmûn kir û mirov ji wê bi êş bû wê êdî mirov wê ne ceribênê û ankû wê xwe ji wê dûrbigirê. Minaq wê zaroyek

ku ew pisikiletekê diajoyê. Ew tê û tekerlekê pisikiletê li kevirekê dialiqê û ew dikeve. Demek bi ser wê bûyarê ve diçê û wê dema ku wê piştê di demek ku weke ku ew bûyar ji aqilê zaro derketiya û ne di hişê wê de bê ku ew tev digerihe û pisikileta xwe diajoyê. Lê ew carek din ku ew hat heman deverê û heman kevir dît wê, di wê demê de wê, ew rewş wê di cih de wê, di rengê de wê weke ku wê were bîra wê. An jî di rewşek ku ew wê weke li wê rewş bi şibihê ku ew bû wê, hingê wê, di wê demê û temenê de wê ew wê di cih de wê weke ku ew wê bibîrbikê.

Di wê temenê de wê ya ku ew di meji de ew bûya wê weke wê rewşa ku ew jîyankirîya wê, di wê temenê de wê zaro wê di xwe de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bijî. Di wê temenê de wê zaro wê, di şewayekê de wê weke ku wê bi wê re wê bîrkinê wê li ser wê rewşê re wê bi xwe re wê bikê. Ya ku wê di wê temenê de wê bi mirov re wê di rengê de wê bina sedema tirsê wê hinekê jî wê têtikilik wan wê bi bîrkinê bi xêvê ve girêdayî wê hebê. Di wê temenê de wê, di rengê de wê dema ku wê, mirov wê dîmenekê dijwar tamaşa kir û ankû filmekê bi tûndûtûj tamaşa kir wê di wê demê de wê, ew ji wê were bîrê û ankû wê bi xwe re wê bi rêya şibandinê wê weke ku wê hinek tiştên din wê karibê werênê li bîrê.

Di awayekê de wê, bîrkinên me re wê, di nava felsefeyê de wê, hinek têtikilik ku wê mejiyê mirov wê weke bê şibandin li weke makineyekê jî wê bê kirin. Di felsefeya descartes de wê, di rengê de wê di dîmenekê mekanîkî de wê di wê temenê de wê di rengê de wê hinek kirpendinên ku ew wê li ser wê temenê wê bikê wê hebin. Di awayekê de wê, mijare bîrkinê wê di wê temenê de wê xosletê bi jîyane me ya bi aqil ku em dijîn re bê. Ber vê yekê serwerîya mirov wê bi wê re wê, çendî ku mirov wê bijî wê bi xêva me re wê bibê. Kesekê pîr wê ji yekê ciwantir wê weke xwediyê azmûnên zêde bê. Wê di wê temenê de wê ew zanînên ku ew di wê temenê xwe yê dirêj de jîyankirina wê hemû wê di xêvê de wê weke têtikilîna ku mirov wê karibê di wê temenê de bi wê re wan li wê bihizirê û wê karibê werênê ser ziman bê.

Xêv wê dema ku me tiştê kir, hizirkir, tefkirkir, zankir, xiyalkir û hwd re wê, di wê temenê de wê, ew wê, dema ku me ew kir û me ew derbaskir û pê de jî wê ew bi me re wê weke ku ew ji me re herê û ankû wê ji aqilê me herê wê nebê. Ew her hizirkirin wê di aslê xwe de wê weke azmûnekê di wê temenê de wê di xêva me de wê cih bigirê. Ji wê aliyê ve wê dikarê wê ji du aliyan ve bahsa zanînên me yên di xêvê de bikê. Yek wê ji aliyekê ve wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê

ku mirov di hişê wê de ya û di bîra wê de mirov wê karibê wê di wê farqêbûna wê de wê werênê ser ziman bê. Aliye din jî wê ew jî wê di xêvê de wê, hebê û wê bi hişê xêvê wê hebê. Lê em wê weke ku em ne di farqêbûna wê de bin. Weke ku em ne di hişê wê de bin wê bibê. Di rewşa hişê wê de bûyin wê di wê temenê de wê di rewşa hişmendiyê de wê jî du aliyan ve wê karibê wê fahmbikê. Aliyê pêşî wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke aliyek wê yê giring wê bi wê re wê xwe di rengê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Ew aliyê pêşî wê bi hişê xêvê re bê. Ev ali wê gelek caran wê hişê me yê ku em bi wê bîrdikin û hwd re em ne di wê hişê wê de na. Wê demê weke ku em wê nizanibin û ankû eew bi me re nebê wê di rengê de wê ne di bîr û hişê me de bê. Wê dema ku ew hat hişê me ku em karibin wê bi gotin bikin wê di asta pêşî de wê weke ku wê di rewşek hişmendî de wê weke ku di zikhev de hişmendiyek bi du dîmenî ku ew bi wê re ew bibê wê xwe bi wê re wê di rengê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê mijare rewşa hişê pêşî û ankû dîmenê pêşî ê wê hişê wê bi xêvê re bê û ew wê bi tememî wê ne di çerçoveya wê hişê duyem û ankû dîmenê hişê duyem ku em wê dihênina ser ziman de bin. Wê di wê dîmenê de ew wê weke dîmenekê ku ew dervî me dimênê wê di wê temenê de wê, dimênê.

Di wê temenê de wê jî wê di rengê de wê dikarê wê bi wê re wê li ser wê temenê wê li wê bihizirê ku wê mijare xêvê wê di wê temenê de wê, di wê dîmenê de wê weke ku ew çendî wê weke bîrkirina me re bi dîmenekê hiş re weke ku ew hebê jî lê ew wê bi xwe re wê weke ku wê bi rewşek bi hişê xêvî wê hebê ku em di rastiyê de weke ku em ne di farqiya wê de bin. Di wê temenê de wê di reng û awayekê de wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê jî dikarê wê di rengê de wê bi wê re wê bibêjê ku wê gelek tiştên ku wê di çerçoveya hişê xêva me de wê di bîra hişê xêvê de bin wê, ne di çerçoveya hişê me yê giştî û ankû dîmenê hişê me yê giştî ê duyem ê li ser wê re ku ew dibê bê. Dîmenê duyem ê hiş wê weke dîmenekê ku wê bi tégînên xwe yên hişkirinê ê weke stalizekirî û ankû naqandî û hwd bê. Wê di wê temenê de wê, di rengê de wê bi wê re wê xwediyê wê çerçoveyê bê. Lê di dîmenê pêşî ê hişê xêvê de wê weke ku ew naqandin û ankû stalizekirin wê bi wê re wê, nebê. Di wê temenê de wê bi wê re wê ev wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê karibê bi wê re ew di rengê de wê bide dîyarkirin.

Hişkirinên me di wê temenê de wê, di xwe de wê, di renekê de ku em li ser temenê fzyolojiya xwe re wê hildina li dest wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di çerçoveya fizikî û civaknasî û hwd de jî wê dema ku em binerîn wê xêva wan wê çawa wê xwe bi rengê jîyankirin û ankû rengê fahmkirina wan re wê bide dîyarkirin wê di wê temenê de wê di renekê de wê bi wê re wê, bide dîyarkirin. Ev wê, di wê temenê de wê dîmenê wê weke sînore fahmkirina me wê bide dîyarkirin. Lê ev sînore wê ne sînorekê ku ew bi zanîne re bê. Wê weke têtînek ku ew wê çawa wê, di rengên zanîne û hwd de wê bibê û em bi wê fêrsa wê ya bi fahmkirinê re ku em karibin weke bi zanîna biolojîkî, derûnî, fzyolojîkî, civaknasî, felsefeyî, çandî, olî, dîrokî û hwd re ku em karibin ji hev cihê bikin. Ev wê, di wê rengê de wê, çerçoveya wê rengê wê yê ji hev cihê kirinê wê di wê temenê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Ev alî jî wê di wê temenê de wê di wê çerçoveya wê de wê çawa wê di wê de wê kûrahiya xwe wê di fahmkirina xwe de wê bide çêkirin wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di awayekê de wê dema ku em bahsa bîrkirinê wê bikin wê ji aliyekê din ve jî wê xwediyê pêvajoyên xwe yê fahmkirinê bin. Minaq dema zaroktiyê, dema ciwaniyê, dema balixbûnê, dema bîrbûnê û hwd wê, di wê temenê de wê, xosletên xwe yê ku ew bi wê re werina ser ziman ên teybet wê bi wê re wê hebin. Di wê temenê de wê zaro wê çima wê weke mazinekê xwe wê rastarast ew ku bû wê ne axifê û wê gotinê bi lêv nekê? Yan jî wê, mirovekê mazin ê balix wê ne weke zaroyekê bê. Wê di nava yê zaroyê û dema balixbûnê de wê, dem bi dem wê, li gorî wê bîrkirin û jibîrkirinên wê di wê temenê de ku wê weke ku wê xwe bidina dîyarkirin wê bibin. Li ser dema zaroyê re ku mirov wê li wê bihizirê wê weke 'emneziya zaroyê' û ankû 'emneziya dema zaroyê' ku em dikarin wê bi nav bikin wê di wê temenê de wê bi wê re wê xwe di renekê de wê weke ku wê karibê bi wê re bide dîyarkirin.

Di demên zarokatiyê de wê, xêw wê, di sê pêvajoyan de wê derbaskirinê wê bikê. Ew jî wê pêvajoyên me yê bi zanîne bê. Pêvajoya pêşî wê dîtina bi dîmenî bê ku ew wê bi meji û ankû şaneyên sîniran û hwd re wê, her dîtînen xwe wê bi qaydkirinên xwe re wê weke bi kodkirin û ankû weke bi miftekirinê û hwd re wê bikê. Di pêvajoya duyem de wê, weke pêvajoya du wê de mayindakirinê bê û ev pêvajo wê weke pêvajoyek teybet bê. Wê di wê temenê de wê di nava şaneyên sîniran ên xêvî de wê,

şaneyên xêvê ên mayindakirinê wê di wê temenê de wê hebin û ev wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê xwe bidina dîyarkirin. Di wê temenê de wê tiştê ku em ji bîrnekin wê bi wê re wê bibê. Yan jî tiştê bibîrbikin wê bi wê re wê bibê. Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê ev pêvajoya şaneyî wê, di temenê wê de wê hinek rêxistinên li hev ên bi genetîkî û hwd re wê xwediyê temenê xwe bê û wê bi wê re wê karibê wê di awayekê de wê fahmbikê.

Di wê temenê de wê zanîna ku me hilda û ankû xêvê hilda wê di wê de wê bêgûman wê di wê de wê weke xwediyê rewşek teybet bê û wê di wê de wê bi hişmendîya xêvî wê hebê. Li ser wê re ku em kirpendinekê li ser rewşa weke bihiş û bêhiş û ankû dihişde û ankû dervî hiş ku em bahsa wê bikin wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê ew makanismaya bi xêvî a di nava pêvajoya hişê xêvê û yê pêvajoya duyem ku ew weke yê bîrkirina me karibê xwe bide dîyarkirin wê bi wê re wê girêdayî bê. Di wê temenê de wê ev wê bi wê re wê bibê. Ku ev pêvajo nebûba wê demê wê tiştê ku ew me zaniba û ne dihişê me de ba di kêliyê de û an di kêliyê piştê ku ew bi carekê hat hişê me wê nebûba. Ya ku wê temenê wê rewşê wê di awayekê de wê weke ku wê biafirênê jî wê di wê çerçoveyê de wê weke ku ev rewş bê.

Di wê çerçoveyê de wê pêvajoya hişê pêşî ê xêvî wê giring bê. Em di awayekê de weke ku em dervî wê na. Wê dema ku em weke hişê xwe wînda dikin û ankû xêva me wînda dibê wê di wê temenê de wê weke di dîmenekê de wê weke tîkiliya di nava pêvajoya hişê pêşî û yê din de wê, di rengekê de wê bi newrolojîkî û hwd re wê qût bibê.

Di wê temenê de wê jî di rengekê din de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare bîrkirinê wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê ku em dikarin wê li wê bihizirin bin. Wê dema ku me hişê xwe windakir wê bi tememî wê êdî ew wê ji me herê û em êdî nikaribin ti carî wê bi bîr bikin bê? Di wê temenê de wê gotinek bi wê rengê gotin wê weke ku wê li mirov wê were wê ne rast bê. Di wê temenê de wê pêvajoya demên kort ên windakirina hişê xwe dikarê wê weke mînaq ji wê re bide nîşandin. Kesek wê dema ku wê, heyvekê, du heyvan, an salakê û an jî du salan û yan jî demên ji wê zêdetirî bê û ankû hindiktirî bê ku ew wê dijî wê piştî wê karibê di hin rewşna de bi carekê were li bîrê û mirov wê ji wê re wê, gotina 'giha hişê xwe' û ankû 'ji rewşa hişwindakirina xwe xilasbû wê bi navbikê û wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê di wê çerçoveyê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê werênê ser ziman ku ew rewş wê di wê temenê de wê bide

nîşandin ku wê, di wê rengê de wê, di renekê de wê bide nîşandin ku wê bi xêvî wê tiştê ku me xêvîkir wê weke ku wê winda nebê. Lê em jî wê qût in. Ne di têkiliyêk fizikî de na. Em di wê temenê de wê bi têkiliya biolojîkî weke jî wê qût in. Ev wê di wê temenê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Freud wê dema ku wê gotina 'serhiş' û 'binhiş' wê werênê ser ziman wê di renekê de wê, bixwezê rewşek bi wê rengê di renekê de ew wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê, di aslê de wê ev rewşa ku wê, mirov wê dikarê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirin wê weke rewşek teybet bê. BI heman rengê wê rewşa binmejî û ankû şermejî ku wê di temenê bîrkirin û ankû bîrnekirinê de wê were ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê weke ku wê xwediyê wateyek fahmkirinê bê. Freud wê têngîna komplekse 'elektra û odipus' wê li ser wê temenê wê li ser rewşên bêhişê re wê werênê ser ziman. Yan jî rewşên ku em dikin bi tevgerî lê em ne di farq û hişên wan de bin. Wê di wê temenê de wê di renekê de wê bixwezê ku ew di renekê de ew bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê weke tevgerên ku em dikin em ne di hiş û farqê wan de bin. Di wê nûqteyê de wê bi rehetî wê pîrsek wê karibê di mejiyê mirov de wê li ser wê nûqteyê wê karibê xwe bide dîyarkirin. Ew jî wê di wê temenê de wê ew bê ku wê, bi rastî wê weke rewşên ku em ne di hişê wan de na bin bin? Di wê nûqteyê de wê, fêrsek fahmkirinê wê di dewama wê de wê di cih de wê di dewama wê pîrsê de wê bi hişê xêvê ku wê weke di dîmenekê de wê dervî wê hişê me yê din ê giştî ê asta duyem de ku wê bibê wê bi wê re wê weke ku wê weke di çerçoveya hebûna me ya zindiyê de wê xwediyê hişmendiyekê bê. Di wê nûqteyê de wê ev nûqte wê bêgûman di wê nûqteyê de wê weke nûqteyek ku wê, di wê de wê weke gelek nedîyarî wê hebin. Di çerçoveya hebûna dijî a fizikî de wê, di wê nûqteyê de wê gelek pîrs wê karibin xwe di mejiyê mirov de bidina dîyarkirin. Minaq wê, di wê temenê de wê dikarê wê bi wê re wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê, ev çerçoveya hişê xêvê û asta pêşî de wê, bi her zindiyê re wê hebê û ankû nebê wê weke pîrsekê wê karibê di mejiyê mirov de wê xwe bide dîyarkirin. Ku ew jî xwediyê jîyanekê bin wê demê wê bi xwezayî wê ev pîrs wê di serê mirov de wê çêbibê ku ew xwediyê wê bin. Her wusa wê ew zindi wê xwediyê pergalek sinirî jî bin. Di wê nûqteyê de wê demê wê tiştêk wê bimênê. Ew jî wê pêvajoya hiş a stalizebûyî a duyem wê weke ku ew bi wan re nebê. Ya pêvajoya duyem wê di wê temenê de wê bi temenê ya

yekem re wê bingihê ketina farqêbûna xwe wê di renekê de wê weke ku wê biafirênê.

Di wê temenê de wê, di renekê de wê, di awayekê de wê demê wê pêvajoyên fahmkirinê wê xwe di wê rengê de wê pêwîstiya hinekê li ser wan sekinînê bê. Di renekê de wê, dema ku wê, zaninek wê weke bîra me herê wê di wê temenê de wê, ne weke ku ew ji hişê me çûyî bê. Wê di wê temenê de wê weke ku ew di wê demê de ji bîra me çûyî bê weke bo demek kin. Lê piştî wê di demekê de wê weke ku wê were bîrê. Di wê nûqteyê de em têgînek bi demkî a ne dîyar wê bikardihênin. Ber ku wê, di wê temenê de wê pîrsek din wê xwe bi wê re wê, di renekê de wê bide dîyarkirin. Gelek tiştên ku em dikin û em dihênin bîra xwe ku wê çendî wê bibin lê wê gelek tiştên ku em nikaribin werênina li bîrê jî wê bibin. Wê demê wê di wê nûqteyê de wê serwerîya me li wê nûqteyê li xêv û hişê me wê weke wê di awayekê de wê nebê. Çi dibê sedem wê di renekê ku em wê bîr dikin? Di wê nûqteyê de wê gelek fektor wê hebin. Fektora pêşî wê ya mifteyên bîrkirinê bin. Tiştê ku ew weke objeyekê me dît, gotinek ku ew bêe bihîst, û ankû tiştêkê din weke tevgerê hwd ku me dît û ankû ew bi awayekê ew gihişt xêva me û ew şîyarî bi me re da çêkirin.

Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê di çerçoveya mijarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê weke ku wê pêwîst bê ku em karibin di çerçoveya mijarê de li wê balê bidikina kişandin. Ew jî ew wê di wê temenê de wê ew bê ku wê di çerçoveya têgîna dema kin û ankû dirêj de a mijare bîrkirin û ankû jibîrkirinê bê. Yan jî em bibîjin bîrnekirinê bê. Minaq kesekê ku wê şeş roj berê şîva êvarê ku çî xwar wê karibê wê bibîr bikê. Di wê temenê de ev wê ji bîrê wê herê. Lê di wê temenê de wê, bo wê bîrkirinê wê weke ku wê hinek alîkar û ankû weke mifteyên bîrkirinê ku ew wê, biwê re wê di awayekê şîbînî û ankû wê di renekê din de wê ew wê werênina li bîrê.

Di wê nûqteyê de ev wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê karibê wê bide dîyarkirin ku wê mijare wê, bi wê alîkariyê wê di wê temenê de wê yên ku ew weke em ne di hişê wê de bin were li bîrê. Ev di aslê xwe de carna bi me re dibin. Em tiştê bibîr dikin. Lê ew tişt çawa bi me re hatiya bîrkirin û hebûya û ankû ew kengî bûya û hwd em di derbarê wê de ne xwediyê ti zanînê na. Ew wê, di wê temenê de wê tenê wê weke bîrkirinek 'anonim' wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke ku wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Li vir wê di wê temenê de wê, di nava têtînen teoriki ên demên hemdem de wê, di renekê de wê weke ku wê carna wê freud wê werênê ser ziman wê bahsa rewşên 'blokekirinê' û ankû weke pêşlêgirtina hatina li holê bi hinek rewş û ankû tiştina ku em li wan ne bi hiş in bin. Wê di wê temenê de wê di renekê de wê ev wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê li wê were lê hizirkirin.

Di nava têtîna derûniyê de wê, aliyekê din ê ku wê bi ziman re wê were ser ziman wê di mijare ziman de wê, bîrkirin û ankû di renekê de wê weke ku wê, çawa di renekê de wê, bi wateya wê re wê, were li bîrê. Wê bê sedem ku mirov tiştêkê din wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ew wê ji awayê darêjka gotinê û ankû wateya wê û hwd ku wê me bigihênê hinek fahmkirinên ku em bibîr bikin. Ev di çerçoveya têtîna awayên cihê ên xêvî de ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê. Di wê temenê de wê dema ku wê, di awayekê objeyî, darêjkî û ankû bi gotinê tîpek bi wê ve were kirin ew bi awayekê were tawandin û hwd wê di wê temenê de wê bi wê re wê bê temen û sedema wê bibîrkirinê.

Di wê temenê de wê, di renekê de wê, ev wê dîmenekê otobiografikî a xêvî wê bi xwe re wê karibê biafirênê. Ev wê were çi wateyê? Ew wê were wê wateyê ku wê dema ku mirov wê tiştêk minaq weke xwand wê weke ku ew xwandî wê, bibîrbikê ku ew wê çi di wê de wê hebê. Ew wê, di awayekê de wê karibê di çerçoveuya têtîna xêvî a wêneyî de jî wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê, têtîna xêvî a wêneyî wê wateya wê ew bê ku mirov wê dema ku wê li bineterek nivîskî nerî wê, weke ku ew çi di wê de heya bi hûrgiliyên wê re wê bi bîrbikê. Dikarê rewşa ji berkirina helbestekê wê, di wê rewşê de wê bide ku mirov wê çawa wê helbestekê wê ji ber xwe wê bixwenê. Di awayekê de wê ev xosletê xêva wêneyî wê kêma zêde wê di awayekê de wê bi herkesekê re wê hebê. Wê dema ku wê herkesek ku ew ne weke hev wê karibê ji ber bikê û bixwênê ji ber xwe wê, di wê temenê de wê karibê wê weke nîşanaka wê bide nîşandin.

Di wê çerçoveyê de wê, kesekê tiştêk ji me re got û em wê weke ku ew çawa ji me re hati gotin wê bîr dikin. Wê demê ev wê di wê temenê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di literaturê de wê dema ku wê kes wê hemû tiştê ku ew carekê bihist û wê karibê wê jiber zanibê û wê bîrê ser zimana wê weke wê, bi gotina 'hiperthymesia' wê karibê wê di renekê de wê werênê ser ziman bê. Di

wê temenê de wê kesekê ku ew bi temenî hemûyî bi bîrbikê wê ev gotin wê di rengekê de wê ji jê re wê karibê were gotin û ankû bi lêvkin. Ev wê weke xosletekê xêvî û ankû bîrkinê mazin wê di roja me de wê were dîtin.

Minaq xêvê wê di wê rengê ku ew dihê ser ziman de wê xosletekê wê yê ku ew di keve wê çerçoveya wê de wê weke taqlidkirinê jî bê. Lê di wê nûqtayê de wê, dema ku em di çerçoveya pêvajoya hizirkinê de wê li wê bihizirin û wê karibin wê werênina ser ziman wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê karibê bide dîyarkirin. Di awayekê de wê, awayekê de wê weke ku em ya ku em nasdikin wê bibîr bikin wê di rengekê de wê re wê, xwe bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê mijare têngîna xêvî de wê, mijare naskirinê wê di awayekê de wê bi ya ku em bîr dikin de wê, weke aliyekê wê yê din bê ku em wê karibin wê bi kirpênin bin. Di wê temenê de yên ku em weke tişt wê bi bîr dikin li duyan em beş dikin. Ya ku em nas dikin, dizanin û ji me re weke nenas nayê bê. Yê din jî wê weke ya ku ew ji me re nas nayê û em di derbarê de wê weke ku em ne xwediyê ti naskirinê bin.

Ev wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di wê rewşê de wê cihêkirina di nava dualiteya nas û nenasiyê de jî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê balê bikişênê wê li ser wê têngîna me ya bi rengê weke têngîna hişê xêvê ê asta yekem û yê asta duyem weke hişê li ser wê re ê stalizekirî û hwd.

Di wê temenê de wê di rengekê de wê, di wê temenê de wê bîrkinê me wê di rengekê de wê, ji me re wê karibin bi xwe re gelek tiştên ku em bi carekê weke ku em bibîrbikin bixwe re werênê li hişê me. Di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê xwe di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di mijare têngîna xêvê de wê, aliyê bîrkinê wê dema ku em wê dihênina ser ziman wê, di serî de wê dikarin wê bi wê re wê werênina ser ziman ku wê aliyên wê yên weke destlêdanê, tevgerkirinê, rakirinê, tahfandinê û hwd re ku wê karibê bibîrbikê bê. Wê dema ku em dest didina objeyekê wê demê, minaq ku ew cemidî bê û an germ bê em wê ji wê hîs dikin. Di hîskirinê de wê, mijare xêvkinê wê her rewşên ku em dijîn wê di xêvê de wê cih bigirin. Lê her rewşa ku em di wê rewşê de dijîn wê demek dirêj wê di hişê me de wê nemênê. Wê dema ku me ew kir û em bûhûrî li

kirina tişteke din û ankû bîhistina li tişteke din ew tišta pêşî, hew te dît ku ew ji weke ne bîra mirov de bê. Di wê temenê de wê dema ku em wê dixwezînin ku em wê werênîna bîra bxwe wê, li gorî wê nîşanakên ku ew wê, karibîna tîkîliyê mifteyî bi objeyî dênîna re em bi wan re wê dihênîna li bîrê. Lê carna jî wê ew wê li şûnê wê weke tişteke din wê were li bîrê û ew wê newê bîrê. Ew wê herê demek din ku ew weke ku em ne li bendê bin wê weke bi carekê wê were li bîra me. Di wê temenê de wê, ev wê, di rengekê de wê, bi rewşa hişê xêwê ve wê di rengekê de wê weke ku wê girêdayî bê. Hişê xêwê wê dema ku ew wê tiştê wê hilde li nava xwe wê, di du awayan de wê, ew wê, pêşî wê şîrovebikê. Pêşî wê weke wê ku ew hatiya girtin wê bi wê rengê wê bikê. Piştî wê, li ser aqilekê teybet re wê di rengê weke yê darazê û hwd de wê dikê. Ev pêvajoyên hizirkirîna wê bi wê re wê bibîna û wê, xêw wan jî wê bîrbikê.

Di dewama wê de ku em bahsa tîgîna xêwê bikin em divê ku wê hinekê wê li ser tîgîna bikarhanîna wê re wê, di rengekê de wê, divê ku wê bi berdewamî wê hinekê li ser wê bisekin in. Ev wê weke aliyekê wê yê ku em dikarin wê di dewama wê de wê li ser wê bisekin in bin. Di nava jîyane me ya rojane de wê weke ku wê, axiftina bi hev re bê, danûstandinên di nava hev de û hwd wê, di wê temenê de dikarê wê li ser wê bisekinê.

Di awayekê de wê dema ku em bahsa bîrê bikin wê di çerçoveya wê ya ku wê, ji demên berê ku wê werîna bîrkirin wê karibê wê were lê hizirkirin. Ya ku wê, bo dema pêşî ku wê were bîrkirin wê karibê wê werênê ser zîman. Minaq wê, di awayekê de wê dema ku wê dapîr û an bapîr ku wê bîrhanîyê xwe wê werênê ser zîman wê weke ya ji dema berê ku ew bîr dikê bê. Di dewama wê de wê, dema ku wê bahsa wê were kirin ku emê sê hefta piştî barbikin û herîna deverêk din wê, di wê temenê de wê ev wê, weke rewşek bîrkirîna wê bi xwe re wê biafirîna.

Di wê temenê de wê di mijare bîrkirîna a di demên pêşî de wê dikarê wê bi wê re wê, bigirê wê weke rewşek ku mirov wê di awayekê de wê weke ku wê zîndî bigirê wê di rengekê de wê weke ku wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê ya ku me ji tefkir ku wê di demên pêşî de wê bibê wê weke hizirkirînek ku ew pêkhatî û ankû dîyarkirînek ku ew hatî kirin di mejî û an di xêwê de wê bibê. Lê ew pêknehatibê jî wê weke ku ew biqasî pêkhatî wê di rengekê de wê encamên wê di xêwê de wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de em ji wê aliyê ve wê tefkirkirinê wê bi wê re wê bikin ku wê çawa wê di rengekê de wê weke ku wê, tiştê ku ew hatiya hizirkirin ku ew wê pêkwere lê ku ew pêknehatiya ew wê di wê temenê de wê, bi hizirkirina di dema ku wê pêkwere de wê ew wê di hişê me de heta ku ew pêkwere. Di wê temenê de wê ev wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê di dewama wê de wê, bi wê re wê di rengekê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Wekî din wê dikarê wê li wê bihizirê ku wê mijare hizirkirinê wê di wê rengê de wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Pêvajoyên bîrkirinê wê di wê temenê de wê, di wê nûqtayê de wê bîde dîyarkirin wê bo xêvê wê ew wê bûhûrîner bê ku wê dema ku ew hizirkirina ku me bi xwe re û di xwe de wê kir wê ne weke têgînek ku ew tenê ya hizirkirinê bê. Wê ji wê zêdetirî wê weke têgînek ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fambikê bê. Minaq wê dikarê wê werênê ser ziman ku ew pêvajoya hizirkirin û di wê hizirkirinê de hemû bîrkirin û bi wê re wê hanîna ba hev û bi hev re wê çerçoveya weke bi darêjkkirinê ku ew dihê çêkirin wê bi wê re wê weke azmûnkirinek xêvî a bi wê hizirkirinê re bê. Wê di wê temenê de wê karibê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku ev wê pêvajoyek çêkirinê û ankû hanîna berkirinê a di xêvê de ku wê weke bi pêvajoyek afirandinê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Ev wê bo rewşên din ên ku mirov dijî jî wê wusa bê. Minaq rewşên weke yên xiyalkirinê, bêrîkirinê, xamgînî, û gelek rewşên din ên bi hêstiyarî ku mirov bijî wê di wê temenê de wê karibê wê bi wê rengê wê bi wê re wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wan werênê ser ziman. Di wê temenê de wê rewşên weke yên hêstî ew hêstkirin û bi wê bi hêstbûna ku ew bû re wê, di wê temenê de wê ya ku ew weke pêkhat wê, di hemû pêvajoyên wê û berhevî û ankû çavkaniyên wê yên bi azmûnî ku ew pêvajoya bi hêstbûnê ku wê ji wê sûdbigirê dibê ku em li wê ne bi hiş bin. Ev wê, di awayekê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê, weke pêvajoyek bi pêvajoya hizirkirina xêvî ve wê girêdayî wê weke pêvajoyekê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê û rengê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê.

Di dewama wê de wê, pêvajoya hêstî wê, di wê nûqtayê de wê, weke xatek bi demê re ku ew dibê wê, di rengê de wê weke li wê hatibna qaydkirin wê di awayekê de bi têngîna bûyînê û ankû pêkhatî re wê xwe di rengê de wê bide dîyarkirin. Ya ku ew pêkhatî û ankû bûyî wê nikaribê weke ne pêkhatî û ankû nebûyî wê bînê û ankû wê tûna bihasibînê. Ew wê, weke pêvajoyek ku em dibê ku em bi pêvajoya hişê xwe yê gelemper dibê ku em bi tememî li wê ne serwer jî bin lê ew wê, hebê û wê di çerçoveya hişê xêva me de wê weke ku wê di awayekê de wê hebê.

Di her pêvajoyên hêstîyarîyê de wê, tenê wê hinek rewşna stalizekirî ku wê derketina weke di çerçoveya hişê me yê gelemper de em wê dikin û wê didin dîyarkirin. Di wê temenê de wê di wê çerçoveya ku em weke dikevina farqê de wê, pirr zêde wê ji wê zêdetirî wê weke di bin wê de wê bi hişê xêvê re wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê hebê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, di rengê de wê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê ew fêrbûnên ku wê di wê kêliya hêstbûnê de wê di hişê xêvê de wê bibin wê bi xwe re wê rewşek weke ya mejiyê xêvê wê bi xwe re wê biafirênin ev wê, di rengê de wê karibê di rewşên piştê ên hizirkirinê de ku em ne di farqê de jî bin wê xwe di rengê de wê di temenê afirandinê û pêşxistinên me de wê xwe di rengê de wê weke ku wê karibê bide dîyarkirin.

Di mijare hizirkirînê me yên bi xêvê de wê, di wê temenê de wê weke pêvajoyek komplike wê xwe bi wê re wê, di rengê de wê weke ku wê carna wê li ser mijare hêstê û hwd re wê, Jean Piegat wê werênê ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê karibê têngnekê di hizirkirinê de bi xwe re di rengê de weke ku wê biafirênê. Piegat wê di rengê de wê werênê ser ziman wê li ser pêvajoya hizirkirinê re wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bixwezê ku ew wê di rengê de wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê pêvajoya afirandinê wê weke pêvajoyek ku wê di rewşê de wê weke di rengê ku wê di rewşê de wê weke hişê rewşê ku wê weke di nava kesekê ku ew di xwe de dihizirê bê, komek ku ew bi hev re tiştêkê û ankû aktiviteyekê dikê û hwd re bê wê di wê temenê de wê di rengê de wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê karibê wê di wê temenê de bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê, rewşa weke ya bi pêvajoya afirandinê a bi wê aktiviteyî ku wê xêv wê di xwe de wê weke wê weke ku wê bikê wê weke ku ew wê mejiyê rewşê wê di rengê de wê bi xwe re wê di

awayekê de wê weke ku wê biafirênê wê dîmenekê wê bi xwe re wê di wê çerçoveya wê girtina di xwe de wê biafirênê û wê bide dîyarkirin. Ev wê weke pêvajoyek pêşketinê wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Wê di wê temenê de wê ev pêvajo wê wele pêvajoyek ku wê di wê de wê, hizirkirin, hîskirin, hêst, û hwd wê bi gelek aliyên ku wê, di xwe de wê bikê wê, bibê û ev ali hemû di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê hebin û wê, xêv wê di wê çerçoveya afirandina xwe ya bi wê rewşê de wê di têgînek mejiyî a rewşî de wê ew wan aliyan hemûyan wê di xwe de wê qaydbikê. Ew qaydkirin wê hemû jî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyên ku wê di wê pêvajoyê de wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bidina dîyarkirin û wê bibin bin. Wê di rewşekê de wê dema ku em dihizirin ku emê tenê wê fahmbikin de wê ji fahmkirinê zêdetirî wê bi wan aliyan re wê, aliyên din jî wê di wê de wê bibin. Minaq wê dema ku em di hizirin wê di wê pêvajoya hizirkirinê de wê, gelek hizirkirinên weke 'bêalaqa' ku wê xwe di wê demê de wê di hişkirina me de wê bidina dîyarkirin wê hinekê jî wê weke têkiliyên newrolojikî ên ku em di wê temenê de wê bi wê pêvajoya hizirkirinê re ku em dikarin bi wê re wan li wê bihizirin û fahmbikin bin. Di wê temenê de wê pêvajoyên hizirkirinê wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke ku wê bidina dîyarkirin. Di hizirkirinên me de wê, di wê rengê de wê ew aliyên ku ew weke bêalaqa wê di çerçoveya xêv û hişê wê de wê alaqaqayek wan ya ku em dibê ku em bi hişê xwe yê giştî em li wê ne serwaxt bin wê hebê.

Di mijare hizirkirinên me de wê, di rengekê de wê dema ku em li wê dihizirin wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê weke ku wê karibê bide dîyarkirin. Di awayekê de wê di meji de wê, rewşên weke yên ku em dikarin wê bi jîyanê re wê, werênina ser ziman wê, rewşên weke di awayekê zêde di zikhev de wê, weke bi dîmenî wê di dîtinê û ankû bîrê de wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Wê dema ku em bahsa tîrîtîyekê di rengekê de bahsa wê bikin wê, di awayekê de wê, rewşa beşên meji ên weke amigdala û hippocampus wê di rengekê de wê derkeve li pêş ku ev wê weke beşna ku wê di wê de wê, çi wê bijî û ankû wê rewşên weke tîrsê, xwe ji telukeyekê weke veciniqînê û hwd bigirê wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê temenê wê bi wê re wê biafirê û wê bibê. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku ew beşên mejî wê, di wan de wê kîrin û azmûnên me yên bi rewş û kîrinên me re wê di rengekê de wê,

bikevina dewrê. Minaq wê dema ku em di rewşekê de em tirsekê ji tiştêkê jîyan wê, bo ku mirov xwe bikê rewşek parastinê wê ew wê, makanisma wê li ser van beşên meji û bi zanîna ku ew di wan de bûya û ew çawa ku wê lefleksan wê temenê wan wê bidina afirandin wê bi wê re wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Lêkolînên ser bîrhanînê

Wê dema ku em li ser çerçoveya têtîkî lêtîkî li ser bîrê wê li wê bîrê wê di rengekê de wê were dîtî ku wê bi zêdeyî wê, di çerçoveyek lêtîkî zêhnî de wê di rengekê de wê were dîtî ku wê were lêtîkî kirin. Xêv wê di rengekê de wê weke çerçoveyek fahmkirinê bê. Ankû wê weke têtîkî bi fahmkirinê re wê karibê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di çerçoveyek zêhnî-derûnî de wê, weke ku wê were dîtî wê, di awayekê de wê li ser modelên xêvî ên bi hizirkirinê re wê, were hizirkirin û wê bi wê re wê kifşkirin wê werina kirin. Kifşkirinê bi xêvê re wê, di rengekê de wê, dikarê werênê ser ziman ku wê, li ser têtîkî weke ya koriderek derketinê a xêvî û ankû weke bi têtîkî xêvî ên bi pêvajoyên kin û dirêj ên bîrkirinê re wê, di awayekê de wê were dîtî ku wê li wê were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê, di nava têtîkî derûnîyê de wê dema ku em di çerçoveya têtîkî modelê de wê li wê bihizirin wê di dîmenekê weke yê hipotezî de wê were dîtî ku ew wê bibê û wê, di wê çerçoveyê de wê were dîtî ku wê hipotêzên ku wê werina pêşxistin wê bi wan re wê çerçoveya modelê wê werina pêşxistin.

Di nava lêtîkî lêtîkî xêvî ên weke Richard Atkinson û Richard Shiffrin de wê di rengekê de wê mijare xêvê wê di rengekê de wê, li ser hinek beşên ku ew bi wê re wê were lê hizirkirin wê were dîtî ku wê bi wan re wê were lê hizirkirin. Aliyê pêşî wê li ser xuy û tevgeran re bê. Ji aliyê din ve jî wê li ser rewşên weke yên têtîkî û zanîn û azmûnan bi zanîn û fêrbûnê re bê. Di rengekê de wê, di nava lêtîkî van lêtîkî xêvî de wê, mijare dema kin û dema dirêj û bi awayê têtîkî 'sensoriskî' de wê, di awayekê de wê were dîtî ku wê were lê hizirkirin.

Di wê çerçoveyê de wê, di çerçoveyek giştî de wê, qapasiteya ya xêva dema kin û xêva dema dirêj de wê, di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê were dîtî ku wê were lê hizirkirin. Di modela Atkinson-Shiffrin de wê, di rengê de wê ji aliyê têtîkî zêhnî ve wê di rengekê de wê hilde li dest û wê rewşa bîrkirinê a çalak di xêva dema kort de wê çawa wê hebê wê

hinekê jî wê li ser wê re were sekin in. Di wê temenê de wê, di rengê de wê rewşem xêvî ên kort û kort wê, bi dana ber hev re wê, di dîmenekê de wê li ser wê weke ku wê lêkolînek xêvî wê were meşandin.

Di lêkolînên modela xêvê û lêkolinkirinên wê de wê modela Alan Baddeley bê ku ew wê, li ser mijare têtînek fonatikî re wê, di nava têtînek navendî de wê bixwezê ku ew wê li ser têtîha demê ew wê dikê bê. Di wê rewşê de wê di mijare axiftinekê de wê girtinên ji wê ew wê di wê rewşê de wê çawa wê werin û bibin wê ji wê re wê bikê mijar. Di wê nûqteyê de ew wê, di nava ya dema kin a lêkolînên bi xêvî de ew wê dikê û di wê temenê de wê lêkolînên xwe wê di rengê de wê weke ku wê were dîtin ku ew wê dikê. Di mijare têtîna xêvê û bîrkirinê de wê, di nava rewşa demê de wê çawa ku ew wê bibê wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku ew wê di awayekê de wê weke ku wê bikê. Di dema nêz de wê çawa wê, ew bi wê re wê hebê û dem ku ew çendî dirêj bû wê çawa wê bi xwe re wê pêvajoyek bîrhanînê wê werênê û ankû wê kijan element wê di kijan demê de wê, li şûn wê bimênê wê di rengê de wê bixwezê ku ew wê di awayekê de wê fahmbikê.

Lê li vir wê weku wê were dîtin Baddeley wê mijare hevrast û postulatên wê jî wê di rengê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê. Li gorî Baddeley wê, "têkiliyên di navbera tevger û hawîrdorê de hema hema bi taybetî di farêjka navîn de li ser bingeha tevgera gelek kesan tê vegotin. Dûv re li ser avahiyên hîpotezîkî yên bingehîn encam tene derxistin

ku divê têkiliyên îsbatkirî yên di navbera tevger û hawîrdorê de li ser ve girêdayî bin."

Weki din wê di rengê de wê weke ku wê Maughan û Brown wê, di rengê de wê li ser mijare bîrkirinê wê di mijare nivîsandin li ser rewşa tavle de ku wê çawa ji aliyê xwendavanan ve wê were bîrkirin wê di awayekê de wê weke ku wê li ser wê bisekinê. Di wê temenê de wê mijarên ku ew wê, werina ragihandin wê, di awayekê cihê de ê bîrkirin û ragihandinê de wê, bê kifşkirin ku wê bi wê re wê bibin. Baddeley wê di çerçoveya rewşa xêva demdirêj de ku wê hilde li dest wê, li ser têtînek fonetikî a zimanî bikirpênê. Baddeley wê, weke bi têtînek eksperimentî ku wê weke "hulme" wê bi navbikê re wê, mijarê li ser têtînek empirîkî re wê bixwezê ku ew wê di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew bixwezê ku ew li ser temenekê xuyî ê xêvî re wê, bixwezê ew bigihijê li encamekê. Têtîhên ku ew wê di wê temenê de wê li wan wê

bigihijê wê di renekêde wê, di çerçoveyek pêvajoyî û ankû ´episodikî´ de wê, weke li wê bigihijê.

Di dewama wê de wê dikarê wê bibêjê ku wê di nava têtîna derûniyê de wê, mijare xêvê wê weke mijarek ku wê li ser wê were sekin in û wê, lêkolîn wê di wê çerçoveyê de wê li ser wê werina kirin bê. Di nava pêvajoya xêvê de wê rewşên fîzyolojikî wê çawa wê werina fahmkirin wê bi wê re wê were dîtîn ku wê li ser wê were sekin in. Di çerçoveyek newrolojikî de wê mijare xêvê wê bi wê re wê were lêkolinkirin. Di nava derûniyê de wê, li ser hişmendiyeke bi xuyan û di dewama wê de wê, bi têtînek zêhnî ku wê bi wê re wê were dîtîn ku wê were lê hizirkirin. Li ser rewşên weke yên bi xuyan re wê, di awayekê de wê di lêkolînên ku wê li ser wê re wê were kirin wê bi wê re wê bi rewşek newrolojikî ve ku wê werê girêdan wê were hanîn li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê ya ku wê li tevger û xuyên me dide diyarkirin wê di wê temenê de wê li wê were lêkolinkirin.

Li ser wê temenê de wê lêkolînên bi newrolojikî wê, bi pêşxistina fahmkirinekê ji xuy û tevgeran bi rewşên xêvî û bîrkirinên bi wê û hwd re wê, li ser çerçoveyek fahmkirinê a newrolojikî re wê bi wê re wê were dîtîn ku wê li ser wê were sekin in.

Di nava pêvajoyên bi derûniyê re de wê, di renekê de wê, bi têtînen weke bi dahûrkirina xuyan û hwd re wê, li ser rewşên têtîni û xwezayî û ankû hewirdorî û bandûra wê re wê bi wê re wê li ser wê were lê sekin in. Li vir di nava lêkolînên li ser wê re wê di mijare têtînek azmûnî de wê, çawa wê ew wê were fahmkirin û ankû wê çawa wê were namipulakirin wê li ser wê were sekin in. Di lêkolînên ku wê di wê warê de wê werina kirin wê di nava xuy û hewirdorê de wê di têtîliyê ahengbar a bi hev re de wê, di şewayekê de wê were dîtîn ku wê bê hildan li dest.

Di wê pêvajoya li ser fêrbûna bi fahmkirina bi xuyan re wê di renekê de wê were dîtîn ku wê were hildan li dest. Di pêvajoyek jîyanî a mirovî de wê mirov wê fêrî kirina tiştê wê bibê. di wê nûqtayê de wê du gotin wê girîng bin ku mirov di wê çerçoveyê de li ser wan bisekinê. Yek wê, bi gotina ´alimandinê´ bê. Ya din jî wê bi gotina fêrbûnê bê. Fêrbûn bi aqil û ankû zêhnî wê xwediyê temenekê fahmkirinê bê. Lê alimandin wê zêdeyî wê di temenekê kirinê de wê bi rewşa fêrbûnek ku ew wê li ser xuyan re wê, weke zindiyek ku ew ne tenê weke mirov lê zindiyekê din jî wê weke were kedi kirin û fêrkirin û hwd re wê bibê. Minaq wê di mijare têtîna ´sayê pavlov´ dikarê wê di wê rengê de wê, weke minaqê wê di wê temenê de wê bide.

Di wê temenê de wê, mirov wê, di jîyane xwe de wê fêrî ajotina pisikilêtê wê bibê. Sawalek wê fêrî wê bibê ku ew di malê de weke heywanê malê bijî. An jî rewşek din wê ev wê di rengê de wê weke hinek rewşên bi alimandinên bi xêvê ve girêdayî ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fêr bikê bê.

Di mijare fêrbûnê de wê, dema ku em li wê dihizirin wê weke kirdeyek sergirtî wê di gotinê de wê têgîna azmûnkirinê û ankû weke 'pêvajoya fêrbûnê' wê di rengê de wê xwe bi wê re wê, di mejî de wê di cih de wê di nava fahmkirinê de wê weke ku wê karibê bide dîyarkirin. Rewşên weke sehêtê, fêrbûnê, alimandinê û hwd wê weke rewşên ku wê ji aliyekê ve wê li ser wê rewşa di zaninê û li wê serwerbûnê de wê, di rengê de wê têkiliyek wan a bi hev re wê hebê. Pêvajoyên xêvê wê di wê temenê de wê, di rengê de wê weke pêvajoyina teybet ku mirov wê karibê wê di rengê de wê weke aliyekê wê ku mirov wê hilde li dest bê.

Li ser pêvajoyek fahmkirinê re ku em di têgînek ahengê de wê hildina li dest wê di nava mejî û fêrbûnên wê yên xêvî û xuy û tevgerên me de wê di rengê de wê weke ku wê têkiliyek wê bi wê re wê hebê. Di wê temenê de wê berî ku mirov hewl bide ku wê fahmbikê wê pirsek wê, di serî de wê di serê mirov de wê xwe bide dîyarkirin. Ew jî wê mejî wê karibê xuy û tevgerên me sehêt bikê bê. Di wê temenê de wê di aslê xwe de wê çawa wê têkiliyek wê nava wan de wê hebê û ankû wê di çî awayê de wê bi hev re wê di ahengê de wê hebin û di nava xuy û zanîna xêvî û hwd de wê têkiliya ku wê, ji beşên mejî ku wê bibin wê, dema ku mirov şîrove dikê wê ya ku wê weke encamekê wê di mejî de wê xwe bide dîyarkirin wê ew bê ku wê di wê nûqteyê de wê tevgerên me wê, di bin sehêta mejî de bin. Lê em nikaribin wê di çerçoveya hişê xwe yê giştî de wê di rengê de wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman. Ya ku wê, di wê nûqteyê de wê minaq ku wê di mejî de wê, bi xuyên me re wê, xwe bide dîyarkirin wê, di wê temenê de wê, bi rewşên tevgerên ve wê girêdayî wê were dîtîn.

Lê çendî ku ew wê di mejî de wê bibê ku wê, mejî wê sehêta wê hebê jî lê rewşên ku wê xwe bidina dîyarkirin ku wê weke mejî wê carna wê nikaribê wê, sehêtê ser xuy û tevgeran wê çêbikê wê di rengê de wê hinek nîşanak jî wê di rengê de wê weke ku wê xwe di awayekê de wê bidina dîyarkirin. Minaq kesekê ku ew di rewşên weke bayê felcê lê dixê û ankû xwûn çû ser mejî û hinek funksiyonên xwe windakir û pê de wê, nikaribê di wê temenê de wê wê sehêt li ser tevger û ankû wan beşên laşê

xwe wê, di awayekê de wê bide nîşandin. Ew wê weke dervî wê xwediyê rewşekê bin wê di awayekê de wê xwe di awayekê de wê bidina dîyarkirin. Weki din rewşên weke yên ku mirov dikarê di dewama wê de wê, werênê ser ziman wê rewşên weke yên bi hewldana sehêtkirin û pêşxistina tevgeran bi rewşên weke rewşên tedewiyê ên weke yên fisioterapiyê de ku wê çawa wê di rewşek weke di rengê ku mirov dixwezê ku ew uzwên laşê xwe bikê bin xismeta mejî ku ew di wê temenê de weke bi rehetî tevbigirihê û karibê tevgerekê bide nîşandin bê.

Li vir wê dîsa wê, di wê rewşê de wê weke ku wê bi rewşa muskulatûran û hwd re wê çerçoveya newrolojikî wê weke aliyekê wê ye din wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê bêhişbûnek di wê rewşa hişmendiya me de wê, di wê temenê de wê weke rewşek ji têtikîli ketinê û ankû di wê rewşê de wê weke qûtbûnê wê xwe di awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Fêrbûnên me hertimî wê dema ku em di çerçoveya têtikînek çandî de hildina li dest û ankû di çerçoveyek din a zanînî de wê bikin ku wê fahmbikin wê di rewşên weke yên bi darêjkî li wê gihîştinê ku wê bi xwe re wê bi afirênê wê weke rewşek ku wê di wê temenê de wê çawa wê, di regekê de wê bibêbê. Li ser wê temenê wê, di rengên weke rewşên ku ew bi darêjkkirina wê di pêvajoyên bûyinê de wê ji tevgerekê û heta rewşek teknikî a pêşneketî û ankû ya pêşketî û hwd wê di wê çerçoveyê de wê di çerçoveyekê wê rengê wê qalibê wê darêjkî de wê weke ku wê çawa wê were salixkirin û salixkirin.

Tabî dema ku em mijarê werênina ser mijare çandî wê di wê nûqtayê de wê bi têtikîna xêvê re wê gelek aliyên wê yên ku wê karibin werina gotin wê hebin. Her qalib û darêjkên wê yên ku ew diafirin û ankû afirîna wê di xwe de wê xêvekê di wê temenê de wê biafirênin û wê di nava wê têtikîliya fahmkirinê a bi mejî û wan qalib û darêjkê de wê bi salixkirin û ankû tercûmekirinê û hwd re de wê di regekê de wê bi wê re wê bê gihîştin li fahmkirinekê. Wê di wê temenê de wê ev wê, ne tenê wê weke rewşek xêvî a bi fahmkirinê wê bi tenê wê biafirênê wê di dewama wê de wê weke bingihêkê afrîner ê bi wê re jî wê bi têtikîna xêvî û fahmkirina wê re wê êdî wê bi xwe re wê weke ku wê biafirênê.

Di çerçoveya pêvajoyên çandî de wê weke ku wê pêwîst bê ku ew bi serê xwe weke mijarekê di wê çerçoveyê de ew were fahmkirin. Lê bi kortasî di wê temenê û çerçoveya wê beşa mijarê de wê dikarê wê bibêjê ku wê di regekê de wê bi wê re wê xwediyê rewşek wê bi mejî re wê, di çerçoveya hevnasîna bi fahmkirina wê ya li ser ziman û hwd re wê, bi

kodkirinan û hwd re bê wê, xwediyê çerçoveyek xêvî ku ew bi zanina me û jîyane me re ku wê hertimî wê xwe di rengekê de wê biafirênê jî bê.

Di demên hemdem de wê mijare xêvê wê li ser temenekê bi ghiştina encamên emprîkî û hwd re wê, şîrovekirinên wê yên ku ew wê bi xuy, tevger, zanîn û ankû cûreyên fahmkirinê û hwd re wê bibê wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Her mirov wê dema ku wê xuy û tevgerên xwe wê di temenê fêrbûnê de bê û ankû di temenekê alimandinê û hwd de bê wê, di rengekê de wê bi aliyên çandî ve bê, zanînê ve bê, û ankû pêvajoyên jîyankirinê û di wê de bi pijtinê û hwd re ku mirov wê bibê re wê, têkiliyek navendê û ji kûr ve wê bi wê re wê weke ku wê hebê. Minaq wê zaroyek wê bi hiş wê weke ku wê nizanibê ku ew di zikê dayika xwe de dibê ew çawa wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ji wê bigirê. Ew wê bi pêvajoyên fêrbûnê re wê di rengekê de wê bigihijê de.

Ji aliyekê ve wê pêvajoyên fêrbûnê wê weke pêvajoyên dervî hebûnê wê di rengekê de ku wê xwe li hebûnê wê bidina dîyarkirin wê, di wê temenê de wê bidina dîyarkirin. Ev wê, hisiyetekê û zanekê wê bi mirov re wê karibê bi rehetî bide çêkirin ku wê weke ku wê di hundûr de wê weke aliyna din û ankû aliyekê din ê dervî wê ku wê bi têkiliyek û girêdanek ku ew ji navendê û aliyê hundurî ve ku em ne di farqê de jî bin wê weke ku wê hebê wê bi xwe re wê di rengekê de wê karibê bide dîyarkirin.

Di pêvajoyên ji hev cihê kirinê de wê, di rengekê de wê weke aliyna ku mirov wê karibê hinekê li ser wan bisekinê û fahmbikê. Ev wê di rengekê de wê têngîna pêvajoyan û ankû proseduran wê bi xwe re wê, di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Prosedurek ku pir caran ji bo damezrandina cihêkariyên bi şert dihê bikar hanîn. Destpêka wê carna bi pêşkêşkirinê û ankû wê bi awayekê hizirkirinê bi destpêkî û hwd re wê, di rengekê de wê karibê xwe bide diyarkirin. Di wê nûqtayê de wê hizirkirinên me jî wê di rewşa xêvê de wê weke hinek rewşên bûjenî ên pêvajoya sehkirina xêvî wê di rengekê de wê xwe bidina dîyarkirin. Di wê pêvajoya ku wê sehên xêvî bi rêya wê ku wê rewş û pêvajoyên fîzyolojîkî wê di rengekê de wê bi wê re wê werin û pêşketin û ankû wê werina pêşxistin wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê fahmbikê bê.

Di wê nûqtayê de wê di wê pêvajoya wê de wê destnîşandina aliyekê din wê bi wê re wê wek ku wê pêwîst bê ku mirov bi wê re wê li wê bihizirê. Ew jî wê, di pêvajoya afrînerî a weke bi xiyalkirinê û hwd ku

wê di wê çerçoveyê de wê weke pêvajoyek afrînerî û hilberînî bi awayekê ji xêvê bi ber aliyê derve wê xwe bide dîyarkirin. Pêvajoya ji azmûnên di wê de wê derhanîna awayekê darêjkekê û hwd ku ew bi wê re wê, fahmbikê wê weke aliyekê ku me hê bi xêvê re wê baş fahm nekiriya bê.

Xêv û felsefe

Wê dema ku em dîroka felsefeyê wê bi wê re wê hildina li dest wê dikarin wê ji aliyekê ve wê, weke dîroka hizirkirinê wê fahmbikê. Hizirkirin jî wê ji aliyekê ve wê bi têngîna xêvê ve wê girêdayî wê weke alî û têngînek ku mirov wê karibê wê di reng û awayekê de wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di demên kevnera de wê mijare aqil wê dema ku wê were lê hizirkirin wê li ser temenê ku ew heya wê bi wê re wê li wê bihizirê. Minaq wê, di rengekê de wê, dema ku wê platon wê bahsa têngîna xêvê bîaqil wê bikê wê weke têngînek ku ew wê li ser temenê bîrkirinê û çavdêrîyê û hwd re wê, di rengekê de wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê di dewama wê de wê were dîtîna ku wê mijare felsefeyê wê bi wê re wê, li wê were lê hizirkirin. Aristo wê minaq wê li ser têngîna çavdêrîyê bi têngînek demî a kin û ankû dîrokê re wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê dema ku wê bahsa wê bikê wê, di awayekê de wê bi têngîna 'bi bîrkirina zanînê ku ew di hizirkirinên me de hata wê kêliya hizirkirina me ku ew nebûya wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê. Aristo wê dema ku wê, bahsa têngînek xêvî wê bikê wê têngîna xêvê û ya gûharînê wê di rengekê de wê ji hev cihê wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtîna wê ji hev cihê wê li wê bihizirê. Di xale pêşî de wê xêv û gûharîn ew ji hev cihê bê wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê bibêjê ku wê 'xêv wê, ew bê ku wê li ser demê ku ew kin û an dirêj ku mirov çavdêrîya xwe li wê bigirê bê. Di têngîna gûharînê de wê, weke di derbarê wê de ku wê, ku mirov zanînê bibîrbikê. Di wê nûqteyê de wê di dewama wê de wê, Aristo wê gûharînê wê ji xêvê wê weke rewşek bilindtir ku ew bi gûharînê wê, dikê farqê û bîrkirinê a zanînê de wê, pênasebikê. Ew wê, di wê temenê de wê, ji aliyekê din ve jî wê weke bi têngînek ku wê çawa wê, di rengekê de wê weke aliyekê ku wê, di dewama wê de wê, mirov wê bi xêvê û hwd wê bibîrbikê û wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ku ew di dewama wê de wê dihilde li dest bê.

Di tégîna aristo de wê hinekê wê weke tégînek ku mirov wê, di wê temenê de wê, mijare tiştê, objeyê, zanîne û hwd wê weke tégînek wek e 'heya' wê di wê temenê de wê, di renekê de wê li wê bihizirê û wê, di wê temenê de wê, bi tégînenê weke tevgerên weke bi awayên ku ew wê bi funksiyonên gîyanî û hwd re re wê pênasebikê re wê, di renekê ku wê bi tevgerên wê re wê, di renekê de wê weke me bikê farqê, bibîrbikê û lêşiyarbikê. Di wê temenê de wê tégîna dawî a 'lêşiyarkirinê' wê weke tégînek ku ew wê weke aliyekê ew bi tégînî wê bi tiştî wê weke ku ew ji xwe re wê, di renekê de wê di dewama wê de wê di meji de wê bi tégînek 'ideayî' wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di wê temenê de wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di awayekê de wê, mijare xêvê wê, di wê temenê de wê, dema ku ew wê hilde li dest wê weke ku ew wê weke zanînek ku ew heya û ew wê li wê bibîrbibê wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê li wê bihizirê û wê di wê temenê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku ev jî wê di wê temenê de wê di awayekê de wê bi wê re wê, karibê were fahmkirin. Di mijare şiyariyê de wê, weke ku wê li tiştê wê bibê wê di wê temenê de wê di renekê de wê li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê di tégînekê de wê ev tégîna bi xêvê re wê di demên piştre ên serdema navîn de jî wê bi wê re wê li were lê hizirkirin. Mînaq augustin wê dema ku wê bahsa wê bikê wê xêvê wê bi şibênê weke mezelek mazin ku wê di wê de wê wêne wê berhev bibin wê bikê û wê werênê ser ziman. Ew di dewama wê de wan wênayên weke hinek kopî ji girtina bi rêyên sehên me wê di renekê de wê weke ku wê pênasebikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare xêvê wê di wê temenê de wê, weke tégînek ku wê, wê di dewama wê de wê di nava hizirkirinên me de wê were lê hizirkirin.

Lê mirov hertimî di wê mereqe de bûya ku wê, mirov wê çawa wê dihizirê, bibîrdikê, ankû jibîrdikê û ev dema ku ew zanînek hat jibîrkirin wê herêbû û ankû wê bi tememî wê ji mejiyê me wê werê û ankû wê ji aqilê me wê herê wê li wê bihizirin. Wê di wê temenê de wê di renekê de wê bixwezin ku ew wê li wê bihizirin.

Di mijare hizirkirinê ev wê ev wê weke aliyekê wê yê ku irov wê li wê bihizirê bê ku wê hizir wê bi xwe wê weke objeyekê wê were dîtin ku ew çendî ku ew weke di wê de kûrbûn bû wê weke kifşkirin wê were kirin wê di wê temenê de wê were pênasekirin. Ev wê, di wê temenê de wê, di wê rengê ku ev dihê hanîn li ser ziman de jî wê, di wê temenê de bê ku

wê weke ku wê, ew wê, dervî me wê weke heyinekê wê hebê bê. Di wê nûqteyê de wê, li ser wê temenê wê hertimî wê aqil wê çavkaniya wê çi bê wê bi wê re wê hertimî wê bi têtînek zêhnî wê di dewama wê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Wê bê xwestin ku ew were fahmkirin. Di wê çerçoveyê de wê di nava aqilê kirinî û ankû pîretikî û yê ne pîretikî weke ideayî ku wê platon û hwd wê werênê ser ziman jî wê di wê temenê de wê hertim wê di awayekê de wê were lêpirsîn. Di wê temenê de wê çawa wê di awayekê de wê bi pêvajoyên fahmkirinê wê bibin û wê, di wê temenê de wê, ew wê bi me ve wê girêdayî wê bibin û ankû wê ji xwe wê weke xatek di demê de ku ew di domê û mirov wê bi hişmendiya xwe wê weke li wê dem bi dem şîyar dibê û ankû ew şîyarîya ji wê diqatîhê û hwd re wê, di renekê de wê were dîtin ku wê were lê hizirkirin. Di têtîna Platon a ideayî de wê hinekê jî wê weke ku wê were dîtin wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke ku wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wêê bide dîyarkirin.

Wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmîbê û wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê xwe di renekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Ku em dihên serdema navîn em wê dibînin ku wê felsefeyên ku wê di wê temenê de wê karibin werina şîrovekirin wê derkevin û pêşkevin. Lê li vir wê felsefeya spinoza a bi têtînek biriqînê ku mirov wê di wê temenê de wê li wê bihizirê wê, karibê di dewama wê de wê hinekê din li ser wê bisekinê. Di wê çerçoveyê de wê hizrên spinoza wê karibin têtînekê di wê warê de bidina me. Di felsefeya spinoza de zêhn wê weke hizra bedenê bê. Bi wê re wê, di zêhnê de ya herî weke ya rasyonal û irrasyonal an ya têtî û kê (adequate-inadequate ideas) wê weke ya bi bandûrîyên (affectio/affection) ku wê ji zêhn ji bedenê wê bigirê re wê, şîrovebikê. Ji aliyekê din ve jî wê zêhnê mirov wê, ji aliyê fêrsa fahmkirinê ve wê, beşek ji ya aqilê xwûdê ê sermed bê. Wê dema ku em li ser fêrsa fahmkirinê re wê li wê bihizirin wê, ne weke beşek ji wê ya aqilê xwûdê ê sermed lê wê weke bi qapasîteya mirov ku ew hat lê hizirin wê weke ev rewş hebûna bedenê wê ji xwe re wê pêwîst bide nîşandin. Lê ew fêrsa fahmkirinê wê çendî wê aqilê xwûdayî wê weke ku ew bi qabiliyeta xwe nimînêkir wê karibê bigihîjê rastîyan. Wê di wê temenê de wê dihênê ser ziman.

Ji aliyê din ve jî ev hêzên xiyalî û xêvî wê ber ku ew wê ya bedenî wê bi xwe re wê werênina ser ziman. Bi wê re wê zêhn jî wê, bi hebşmna bedenê re wê, dibê û qapasîteyekê bi xwe re didina dîyarkirin. Di wê

temenê de wê di felsefeya spinoza de wê, 'fêrsa fahmkirinê', 'fêrsa xiyalê', 'fêrsa xêvê' wê ew weke ji bûyinê dihên wê newina hanîn li ser ziman. Vajî wê ku wê çawa wê weke hêzna ku ew bi bedenê hena wê, weke hêzna zêhnî (power of mind) û kêrhatiyek zêhnî (ability of mind) wê werê ser ziman. Di dewama wê de wê weke ku wê were dayin nişandin wê xiyal û xêv wê bi tûnabûna bedenê re wê weke ku wê ji holê wê rabin. Lê fêrsa fahmkirinê ku wê çawa wê xwediyê weke beşek ji aqilê xwûdayî bê wê xwe bi beer sermediyê ve wê weke ku wê bide domandin.

Spinoza wê di dewama wê de wê bixwezê ku ew mijare xiyal û derkê ku ew wê çawa wê ji hev wê cihê bikê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, wek ku wê li ser wê bisekinê. Di wê temenê de wê dema ku wê spinoza wê mijare 'fahmkirinê' wê şîrovebikê wê di wê de wê weke 'fêrsa jibîrkirinê' wê nebê û ew tenê di hêza xêvê de wê weke ku wê hebê wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê bikirpênê û wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê têtîngênê weke 'wîndabûna xêvê' û hwd wê weke gotinên ku ew di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wan şîrovebikê wê di rengekê de wê weke ku wê li ser wan bisekinê. Di wê nûqtayê de wê, têtînga xêvê wê weke ku wê di nava hizra spinoza de wê were dîtîn wê têtîngênê weke 'jibîrkirinê', 'fêrsa jibîrkirinê' 'wîndabûna xêvê' û hwd wê weke têtîngênê ku ew wê li ser çerçoveyek xêvî ê bedenî ku wê di rengekê de wê weke ku wê li wan wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bixwezê ku ew wê fahmbikê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Di awayekê de wê dema ku wê, di xabate xwe ya bi navê "Tractatus de Intellectus Emendatione" wê şîrovebikê wê weke çavdêriyên meji wê weke sehê wan' wê di rengekê de wê weke ku ew wê pênamebikê û wê werênê ser ziman. Ew seh jî wê weke têtîngê bi hizrî a hatî berhev wê di wê temenê de wê pênamebikê. Di wê rewşê de wê rewşên weke yên 'bîrkiirnê' wê xwe di awayekê de wê bidina dîyarkirin. Li gorî spinoza di dema bîrkirinê de wê, giyan wê bi awayekê bênavber wê, li sehê wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê hizra sehê, di pêvajoya xwe ya sehê de, wê bi têtînga xêvê re wê ne di heviyekiyekê de bê.

Di wê temenê de wê mijare xêvê wê di rengekê de wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê pênamebikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê di nava têtîliya seh û hizrê di zêhnê de wê di wê temenê de wê weke têtîliyek afrîner a hizrî wê, ji aliyê têtînga spinoza ve wê weke ku

wê were dayin dîyarkirin. Wê di dewama wê de wê, ev têkiliya nava hizrê û sehê wê di wê çerçoveyê de wê, bi zêhnî wê weke hêza xêvê wê bi xwe re wê biafirênê wê di rengekê de wê weke ku wê bixwezê bigihijê fahmkirinekê.

Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê spinoza wê weke ku wê bi têtîna demê re wê li wê bihizirê. Li gorî spinoza wê dema ku wê dem wê ne dîyar bê wê di bîrhanînê de wê, kêmbûn wê biafirê. Ber ku wê dema ku wê kesek wê tiştêkê wê ji me re wê bibêjê ku em bo ku em bi wê bawer bikin em dipirsin ku ew di kîjan demê û li kûdere ew bûya. Çendî ku wê hizir wê dema wan hebê jî em wê demê bi têt tevgerê û pîvane wê û alikariya wan nedina diyarkirin. Lê ev bi saya hêza xiyalê dibê. Weki din wê, di xêvê de wê bi tememî tiştêkê ku wê weke ziddê zêhnê bi wê re mirov wê nikaribê kifşbikê.

Li vir wê ji aliyekê din ve jî wê dema ku wê spinoza wê bahsa têtîna zanina di xêvê de wê weke ku ew bikê wê ne weke ku ew bi zêhnî teeqez tenê hinek hizir wê li wê bihizirê. Wê jî rewşa bûjenî a derve wê dîr wê li wê ne hizirê û wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke ku ewê bi wê re wê di awayekê de wê li wê bihizirê. Bi têtîna zanîna xêvê re spinoza wê di rengekê de wê weke ku wê têtîliyêkê wê bi heyina derve û rewşên wê re wê, di wê temenê de wê weke ku wê dênê û wê di dewama wê de wê, weke ku ew wê, bixwezê ku ew wê, di awayekê de wê, werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê, dema ku wê bahsa zanîna di zêvê de wê bikê wê, di rewşa weke ya ku wê, zanina bi rêya sehên bedenê ku ew dihên bidest xistin re wê di awayekê de wê bixwezê ku ew wê di rengekê de wê bi kirpênê û wê di dewama wê de wê werênê ser ziman. Li gorî spinoza wê dema ku wê beden wan zaninên bi sehên bedenê ku ew dengdikê ew bi wan dibê. Wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê rewşa wan zanîna û di çerçoveyêkê pêvajoyî a bedenî de ku wê çawa wê bibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di mijare 'bîrkirin' û ankû 'hanîna li bîrê' wê di giringiyekê de wê li wê bihizirê û ew wê, fêrsa fahmkirinê a sermedî wê di rengekê de wê bi wê re wê weke ku wê bikeve pozisyonek weke ya demek bênavber a hizirkirinê de. Di wê temenê de wê, di dewama wê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Di dema bîrkirinê de wê weke ku wê pêvajoya zêhnê bi hizirkirinê wê weke ku wê bikeve rewşek dayimî a bênavber de. Di dewama wê de wê, ji aliyekê din ve jî wê li ser wê nûqtîyê de ku spinoza wê bahsa

sazûmana zaninê û hizirkirinê wê bikê wê bi ya tiştê re wê di hevîyekiyekê de bê bi wê r ewê, di renekê de wê weke ku wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê, spinoza wê bi têngînek rêgezî a hevrastî de wê, di wê nûqteyê de wê bixwezê ku ew di mijar təkiliya zanin û tiştê a bi hev re wê, di renekê de wê bi wê re wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê di athica de wê dema ku wê spinoza wê bahsa xêvê bikê wê di wê nûqteyê de wê bahsa wê bikê ku wê, weke 'cismên dervî bedenê ku ew hena wê bi hizra wan re wê, bi şibandinekê ku ew wê ji wan bigirê' re wê di renekê de wê bixwezê ku ew wê salixbikê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê mijare xêvê wê di awayekê de wê bi rewşa derkkirina bi rêya sehan a tiştê a derbevî bedenê ku ew dibin re wwê, di şewayekê de wê weke ku ew wê, salixbikê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê di nava wan cisman û hizrê de wê təkiliya nava wan wê bi têngînek xêvî wê di dewama wê de wê bixwezê ku ew wê hilde li dest û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di têngîna athica de spinoza wê di çerçoveya bandûrê û girtinê û ankû danûstandinên bandûrê re wê, di renekê de wê bixwezê bi têngîna xêvê re wê di renekê de ew li wê bihizirê. Lê spinoza wê, mijare zêhnê wê weke mijare teybet wê hilde li dest û ew wê wê pêkhatina wê ku ew şîrove dikê wê, di renekê de wê bi xiyalkirinê, fahmkirinê û xêvê re ku wê bibê re wê, şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Di wê pêvajoya bi xiyal û xêvê re wê fêrsa fahmkirinê wê weke bi sedemên herê zê re wê baştir wê, bikê ku ew fahmbikê û wê fahmbikê. Di wê temenê de wê dema ku em tiştên dîr dikin ku em fahmbikin ew jî wê bi hêzên xêvê û xiyalê re wê di renekê de wê bibê. Li gorî spinoza ev pêvajoya bi fêrsa fahmkirinê re wê, di zêhnê de wê rê li pêşîya du tiştan wê vekê. Yek 'fêrsa sazûmana fahmkirinê' bê. Ya din jî wê, 'rêzika têr a ramanan' bê. Ev herdû jî wê bi bi hev re xabitina bi xiyal û xêvê û rewşa bi pêjnkirina wê û hwd re wê, xwe di awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê rêzkirinê ku wê bîne ser ziman wê di xêvê de wê, di nava jîyane me ya rojane de wê her hizrên weke piç bi piç wê, bigirê û wê tam bikê û wê bikê rêzînek tam a aramî de. Ev jî wê weke fêrsek ji ya karigerî û ankû pêkhanîna bi xêvê re wê, di renekê de wê şîrovebikê.

Bîrkirin çawa dibê?

Wê dema ku wê mijare xêvê wê were hildan li dest ku ew di nava fahmkirina felsefeyê û mejuya wê de bê û ankû di nava rewşek din a

zanyarî û hwd de bê wê di serî de wê, bi rewşa bîrkinê re wê, di rengê de wê were lê hizirkirin. Di awayekê de wê, weke ku wê çawa ku wê bîrkin wê bo xêvê wê weke aliyekê giring wê xwe di rengê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin wê bi heman rengê wê beremberê wê têngîna jibîrkinê jî wê di wê temenê de wê di aslê xwe de wê, xwe di rengê de wê bide dîyarkirin. Lê mijare jibîrkinê wê hinek funksiyonên bi wê re êmn fzyolojikî wê hebin û ew bi serê xwe wê weke rewşên ku ew bi wan re were fahmkirin bê wê karibê were hildan li dest bê.

Di awayekê de pêşî wê di wê nûqteyê de em zêde li ser rewşa jibîrkinê wê di wê beşê de wê li ser wê nesekin in. Emê li jêr wê li ser wê bisekin in. Lê li vir wê mijare bîrkinê wê çawa wê weke aliyekê wê bi xêvê re wê xwe bide dîyarkirin wê, di rengê de wê xwe bide dîyarkirin. Di mijare bîrkinê de wê, dema ku em li nava pêvajoyên wê yên hizirkirinê ku em dinerin wê dikarin wê bi wê re wê di dewama wê de wê kifşbikin û wê werênina ser ziman ku wê çawa wê di rengê de wê weke ku wê xwe di rengê de wê bide dîyarkirin.

Di demên berî demên şariştaniyê de wê, têngîna dagerî ku wê weke bi ya têngînên anamist û totemismê re wê were ser ziman wê di rengê de wê, li ser rewşa nîşanakan re wê were dîtin ku wê were dîtin ku wê xwediyê rengê hizirkirinê bê. Wê demê em ji wê nûqteyê wê hinekê wê bi awayekê li ser mijare pêvajoyên fahmkirinê û girtina bi wê re wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirin. Di awayekê de wê dema ku em wê li wê bihizirin wê di wê temenê de wê çawa wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Totem wê di rengê de wê weke dagerna ku wê bi wê hin bi hin wê tefkirkirina bi têngînî weke di zêhnê de wê were kirin. Her nîşanaka bi wê weke pêjnekê wê xwe di rengê de wê bide dîyarkirin û wê, di wê temenê de wê ew nîşanak ku em ji aliyê xêvkinê ve wê li wê bihizirin wê ji aliyekê ve wê, weke mifteyek fahmkirinê jî wê xwe di rengê de wê weke ku wê di dewama wê de wê karibê bide dîyarkirin.

Her tiştê ku mirov wê dibîne wê, bi têngînek lêkolînî ku mirov wê li wê binerê wê, karibê wê bibêjê ku wê di mejî de wê nîşanaka xwe wê bihêlê. Wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di mijare çavkaniya wê de wê, were dîtin ku wê zêhn wê, di rewşa wan nîşanakan de wê di rengê de wê bi xiyalkirinê re wê, bigihijê şewayekê ku ew di wê temenê de wê bi wê re wê bi zêhnî wê xiyalbikê. Fêrsa xiyalkirinê wê di wê temenê de wê bibê temenê wê ku wê bi wê nîşanaka

weke pêjnekê re ku mirov wê tefkirkirinekê weke bi xiyalî di meji de wê bikê û wê di awayekê de wê bigihênê rewşek vejnî di serî de.

Weke ku me li jor li çend deveran wê hanî ser ziman jî wê, di rewşa wê de wê ev wê were dîtîn ku wê mijare xiyalkirinê bi fêrsa wê re wê dema ku ew bi wê nîşanakê re bû wê, di rengekê de wê êdî ew wê weke pêvajoyek hizirkirinê wê di zêhnê de wê xwe bide dîyarkirin. Çendî ku em weke xiyalkirinê wê dikin jî ew çî me xiyal û hizir wê bi wê re wê di xêvê de wê weke ku wê bi wê re wê were xêvkin û wê weke pêvajoyek azmûnkirinê a bi wê nîşanakê re wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke ku wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di şewa û rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di nava têkiliya xiyal û fahmkirinê de wê bi fêrsî wê têngînek weke ya bi bîrkirinê wê di mejî de wê biafirê. Lê di wê nûqtayê de wê fêrsa bîrkirinê wê di aslê xwe de wê hinek temen, çerçoveya û mekanismayên wê yên teybet ên ku em dervî wan bi serê xwe bi wê re wan li wê bihizirin wê weke ku wê hebin û ev wê, di wê temenê û çerçoveyê de wê temenê wê biafirênin. Di awayekê gelemperî de ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê wê, bi awayekê sereketî wê pêvajoyên fîzyolojîkî, derûnî û hwd wê, bi aliyên din ên pêvajoyên fahmkirinê re wê, têkiliyek xwezayî a ku mirov wê bi têkiliya nava ya derve û ya ku ew hatî girtin di hundur de ku ew dibê wê di wê temenê de wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin. Lê ya hundur wê ji ya hundurîn zêdetirî wê hinek funksiyonên wê hebin. Wê di wê de wê bi xiyalkirinê û hwd re wê, di rengekê de wê pêşketina hiş bi wê re wê, temenê wê biafirê û wê bi wê re wê, temenê dîtina bi hiş ku wê biafirê û wê bi wê re wê tiştên din ên dervî bedenê ên weke yên fîzîkî wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê karibin bidina dîyarkirin.

Em disa di wê nûqtayê de wê weke ku me di beşa ser vê de wê kir em dikarin di wê nûqtayê û dewama wê de serî li têngîna spinoza bixin. Wê di wê nûqtayê de spinoza wê dema ku wê bedenê wê şîrovebikê wê her beşên wê weke kesekê wê di rengekê de wê şîrovebikê bi serê xwe û wê werênê ser ziman. Li gorî wê bedenê mirov wê weke ku ew ji kesan weke diafirê weke kesekê bê. Piştî wê spinoza wê dema ku wê bedenê wê êdî wê şîrovebikê wê, bi têngîna ya şilekî (fluid), nerm (soft) û hişk (hard) ku wê çawa wê ji wan wê biafirê wê di rengekê de wê bixwezê ku ew di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Ji gotinên wî bi hesanî wê karibê were fahmkirin ku ew bi ya hişk wê weke qastî rewşên weke yên hastûyan wê bikê. Bi ya şilekî wê weke xwûnê û hwd wê qastbikê. Di dewama wê de wê bi ya nerm û hwd re jî

wê rewşên weke beşên laş ên weke gezebê, dil, meji û rewşên weke pergale siniran û hwd wê weke ku wê qastbikê.

Di wê çerçoveyê de wê ji wê aliyê ve wê weke ku wê were dîtin wê xwediyê rewşek şîrovekirinê a bi fîzyolojikî ku wê bi wê re wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê uzwên sehî ên weke ziman, gûh, û hwd wê di rengekê de wê li ser wê bisekinê. Di wê temenê de wê ev têkiliya bi wan aliyan re wê çawa wê bi me re wê bidina hîskirin û wê di wê temenê de wê bibê wê weke pêvajoyek ku ew di wê temenê de wê bibê wê li wê bihizirê. Spinoza wê, di wê temenê de wê çavdêriya bi derve û kifşkirinên bi kirinê û hwd re wê di wê temenê de wê, di temenê de wê bi fêrsa fahmkirinê û ankû weke aqilê giştî ê dayimî re ku wê bibê û wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Ji xwe ew aqilê giştî ew nebê wê ew girtin û ankû ew dîtinên ku ew dihên girtin wê weke ku ew nikaribin werina bi hişkirin. Ew hişkirin jî wê di mejî de û ankû di zêhnê de wê weke pêvajoyek hizirkirinê bê û wê di wê temenê de wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê pêvajoya hizirkirinê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê weke ku ew wê bide dîyarkirin.

Spinoza wê, di mijare bûyina hiş de wê, di wê temenê de wê bi têkiliya sehan û bvi fêrsa fahmkirinê a di zêhnê de ku wê bibê re wê biafirê re wê di rengekê de wê bixwezê ew bi wê re wê pênasebikê û wê di awayekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê rewşê de wê di nava tevgerên nava bedenê û kirin û rewşên weke çûnûhatinê ku wê weke bi rewşek dewrûdayimî wê bi xwe re wê biafirênin rewşên weke herikina xwûnê ên di laş û hwd de wê, di wê temenê de wê bixwezê ku ew wê, di dewama wê de wê weke aliyna ku ew bixwezê bigihênê li rewşek fahmkirinê jî wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman bê.

Di nava têngîna tevgerê de wê, têkiliya rewşên weke xwûnê û ya beşên laş weke dil û beşên din ên hundurîya bedenê û hwd wê, li wê bihizirê û wê di nava pergalekê de wê çawa wê bibê wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman. Ew wê, di çerçoveya têngîna 'bandûrên bedenî' re wê, di rengekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqtayê de wê gotina 'bandûrê' wê weke ku em kifşdikin wê felsefeya spinoza de wê, weke cihekê giring wê bigirê û wê dema ku em mijare xêvê bikin ku

em fahmbikin jî wê di wê temenê de wê bi têkiliyek ku em wê têngîna bandûrê wê li berçav bigirin wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê karibin wê fahmbikin û wê di dewama wê de wê bi wê re karibin wê werênina ser ziman bê. Minaq wê di dewama wê de wê karibê bibêjê ku mirov wê di encama têkiliyên ku ew didênê de wê bandûrbûna ku ew dibê wê bi azmûnbûnekê w bi xwe re wê di renekê de wê weke ku wê bide pêxistin.

Piştî demên serdema kevnera û pê de wê têngîna azmûnê wê di renekê de wê were nîqaşkirin û wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê were dîtîna wê li aser wê were sekin in. Di demên kevnera de wê, dema ku wê bahsa azmûnê wê were kirin wê ne ya esas wê, di renekê de wê were pênasekirin. Minaq platon wê bahsa têngîna îdeyên mayinda û têngîna hizir û ankû azmûnên bûhûrîner wê bikê. Di wê nûqtayê de wê bi wê re wê, di renekê de wê, weke ku wê were dîtîna wê li ser wê bihizirê.

Spinoza jî wê dema ku ew hizirên xwe wê, werênê ser ziman wê, di renekê ne dîrî wê de wê werênê ser ziman û wê bibêjê ku wê rewşên jîyanî û azmûn wê xêvê wê biafirênê. Ew wê dema ku ew wê dihênê ser ziman wê li ser têngînek nîşanakî wê di wê rengê de wê bi wê re wê weke ku wê were dîtîna wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê wê yê din jî ku wê di dewama wê de wê spinoza wê bi zêdeyî û giringî wê li ser wê bisekinê wê di nava têkiliya xêv û xiyalê de bê. Wê di wê temenê de wê mijare xîyalê û xêvî wê di renekê de wê were dîtîna ku ew wê, di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê hizirên xwe wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, di dewama wê de wê di nava têkiliya xiyal û xêvê de wê weke ku wê pêwîst bê ku mirov wê hinekê wê li ser wê bisekinê.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare xêv û xiyalê wê, di çerçoveya pêvajoyên derûnî û fîzyolojîkî de wê di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Gelek têngîna û pêvajoyên ku me li jor cih bi cih ew hanîna ser ziman wê di aslê xwe de wê aliyekê wan ê ku wê hem bi gotina derûnîyê û hem jî wê bi ya fîzyolojîyê û hwd re ku mirov wê hilde li dest jî wê di renekê de wê weke ku wê hebê.

Di dewama wê de wê weke ku me li jor wê li deverekê wê hanî ser ziman Spinoza wê bahsa têngîna bandûrê wê di wê çerçoveyê de wê bikê û wê ji aliyekê din ve jî wê li rex wê têngîna şibînê wê weke aliyekê wê ku wê di dewama wê de wê werênê ser ziman bê. Lê ew wê, mijare fêrsa

fahmkirinê û zanînên di nava xêvê de wê, di têkiliya wan a bi hev re wê, bixwezê ku ew wê di çerçoveya wê têngîna xwe ya bi pîvaniya hanîya ser ziman a radayên aqilî weke yekem, duyem, sêyem û hwd re ku wê di wê werênê ser ziman. Aliyekê din jî wê, di dewama wê de wê, di pêvajoya pêşî a aqilê ji rewşên fizîkî ên dervî me dihê girtin ku wê çawa wê li gorî wî, nikaribê weke ku ew pêşîya xwe bibînê û wê ya fêrsa fahmkirinê a asta duyem ku wê bikeve deewrê û wê di wê temenê de wê, weke temenê sazûmankirin û fahmkirinê bi hev re wê di renekê de wê bi wê re wê biafirênê.

Di heman demê de wê di rengê de wê dikarê wê kirpendinekê li ser têngîna kirpendinê a suhrewerdî jî di wê nûqteyê de wê dikarê bikê. Suhrewerdî wê pêvajoyên bandûrbûnê ên ji heyinên jîyanî ku wê di nava têkiliyek heyinê û biriqîna wê de wê di renekê de wê bihizirê û wê di dîmenekê weke têngîna û têkiliya bandûr û encamê û ankû bertekê de wê, di renekê de wê hilde li dest bê. Di wê çerçoveyê de wê di têngîna suhrewerdî de wê biqasî ku mirov wê kifşdikê wê tênginek xêvî a pêşketî û di pêvajoyek pêşketinê de ku ew pêşde diçe wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê. Di wê de wê, weke di awayekê de weke ghiştina têngîna xêvî a bêsnor de wê weke ku ew wê di encamê û di dawîyê de ku wê dema ku wê aqil bi asta wê bigihê pîvane ya asta bilindtir re wê ew wê bidest bixê.

Suhrewerdî di wê nûqteyê de wê mijare xêvê wê, di renekê de wê, di dîmenekê wê weke çerçoveyek berhevbûnê a di wê de ku ew bi zanînê rew dihizirê re wê, di renekê de wê werênê ser ziman. Di wê pêvajoya berhevbûnê a zanînê de wê xwediyê fêrsek pêşketinê a di wê pêvajoya fahmkirinê de bê û wê li ser wê fêrsê re wê, bixwezê wê gotina xwe ya fahmkirinê wê ji aliyekê ve wê bi wê re wê bi temen bikê û wê fahmbikê û wê bide fahmkirin. Di wê çerçoveyê de wê mijare xêvê wê di renekê de wê weke ku mirov wê dibînê ew wê dihilde li dest.

Suhrewerdî wê, di wê çerçoveyê de wê, dema ku em li ser têngîna wî ya xêvî a pêşketî dihizirin wê, di wê temenê ji aliyekê din ve jî wê dîmenekê ku wê weke yê bi têngîna û gotina kûrbûnê re k uwê bi wê re wê were lê hizirkirin wê di dewama wê de wê bi rengê hizirkirina wî re wê were dîtîn ku ew bi wê dihizirê.

Di wê çerçoveyê de ew wê, pêvajoya pêşî a hizirkirinê û bi aqilbûnê ku wê bi wê re wê bi snor nemênê wê di xwe de wê pêşde wê herê wê, di awayekê de wê li wê bihizirê. Ev wê, ji aliyekê ve wê weke aliyekê wê yê ku ew wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di têngîna suhrewerdî de wê

cismên dervî me ê ku wê ji wê bi bandûr bibê wê hebin û ew wê weke heyinna ku mirov dikarê wan di jîyanê de bi wan re li wê bihizirê bê.

Ji aliyekê din ve jî wê di dîmenê xiyalkirinê ê bi têtîna xêvê re wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku wê bi wê re wê were dîtin ku wê li wê were lê bihizirê. Pêşî ku em ji wê aliyê ve bahsa hizrên spinoza bikin wê, di wê temenê de wê ew wê bahsa wê têtîna bikê ku mirov dema ku mirov tiştê dibînê wê, di mejî de wê nîşanaka wê biafirê û wê bi wê re wê, bi têtînek pêjnî ku ew diafirê û wê bi wê re wê, xiyalkirin û bi wê xiyalkirinê bi dîmen û wêneyî û hwd re ku wê bibê re wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê, di zêhnê de wê fêrsa xiyalê wê weke têtînek 'hêzî' wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin ku ew bi wê dihizirê û wê dihênê ser ziman. Yanî wê weke hêzekê zêhnî û bi teybetî jî ya xêvî wê di rengekê de wê, di wê çerçoveyê de wê weke ku wê were dîtin wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê, bi têtîna pêjnê wê dema ku wê li wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê bi xiyalî wê bi dîmenkirin û wê bi pêjnên din re wê têtîliya wê pêjnê ku wê pêşkeve wê, ew wê weke nîşanaka ku wê di zêhnê de wê dervî wê pêjnê wê pêşnên din ku ew di wê çerçoveyê de bi wan re têtîliyê denê ku wê bibin wê bi rengekê de wê werênê ser ziman. Ew têtîna wê weke ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê weke têtînek zaninî ku ew wê weke ku wê bi wê re wê were ba hev jî wê di rengekê de wê were lê hizirkirin. Descartes wê bi têtînek sehî a din re wê di rengekê de wê bi pênasebikê û wê di wê nûqtayê de wê hizra xwe wê bi wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê di xêvê de wê, ji têtînekê, pêjnekê û hwd ku wê weke şibînekê ku wê bibê wê, bi wê re wê, were pêşxistin wê di wê temenê de wê di awayekê de wê bixwezê ku ew wê salixbikê û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê dema ku wê bahsa qapasîyetaya zêhnî wê bikê wê weke ne bi têtînek bedenî lê wê bi têtînek fahmkirinî û hwd re wê, di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, dema ku wê bahsa minaq rewşên weke yên şîrovekirinê û hwd wê di wê temenê de wê weke têtîna ku wê xwe bi şîpêrênina têtîna azmûnê ên kevn wê bêtê ser ziman. Di wê temenê de wê, li gorî wê têtîna wê bo ku mirov wê nîşanak û pêjnekê di mejî de wê biafirênê û wê têtîliya wê dênê ew wê pêşî wê weke pêwîst bê ku ew di mejî de ew hebê.

Di dewama wê de wê pêvajoya təkiliya nava pêjnan wê weke aliyekê din ku wê çawa wê hizrekê wê biafirênê û ankû tefkirkirinekê wê biafirênê. Di wê çerçoveyê de wê têngînên weke bîrhanînê, tefkirkirinê, hizirkirinê, şîrove û hwd wê, bi gelek aliyên din wê di xêvê de wê bi têngîna girêdanê û təkiliyê a bi nava pêjnan û hwd re wê di rengekê de wê bibê. Di wê temenê de wê, mijare pêjnê wê di wê çerçoveyê de wê were dîtî ku wê derkeve li pêş. Spinoza jî û descertes jî wê di rengekê de wê di dîmenekê de wê weke ku wê bixwezin ku ew wê bikirpênin. Suhrewerdî wê bi têngîna pêjnê a weke di xwe de wê weke bi hiş wê di rengekê de wê weke ku wê bi mijare hizir re wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Ber vê yekê wê di xwe de wê kûrbûn wê ew rewşa weke ya di xwe de bi hiş wê, di wê de wê bide birin û ev wê, weke li gorî wî temen û têngînek ku wê mirov wê bi wê re wê karibê di wê de wê kûr bibê. Pêvajoyên jîyanî ew wê, bi jîyankirinê û weke bi wê re wê gihiştina fêrbûnê û têrbûnê wê li wê bihizirê û wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê, dema ku wê bahsa pêjnan wê di wê nûqteyê de wê, bi têngîna bedenê me bi pêjnan weke bi bi təkiliyek bi hev re didênê re wê, di şêwayekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê suhrewerdî wê wê jî di dewama wê de wê weke ku wê di rengekê de wê bihizirê ku wê, çawa ku wê ji hizra tişteke wê çawa wê pêşî ku wê weke wê nebê wê tişteke din bigihijê li hizra wê û ankû hizirkirina wê. Ev nûqte wê di hizra suhrewerdî de wê weke têngîn û nûqteyek ku ew bi wê di hizirê ku wê çawa wê, di hizirkirinê de wê fêrsa kifşkirinê û hwd wê hebê wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke ku wê bixwezê ku ew bi wê re ew li wê bihizirê bê.

cûreyên cuda ên xêvê

Xêv wê weke têngînek ku wê dikarê wê di temenê hizirkirina me de em li wê bihizirin û wê dikarin wê bi gelek awa û rengên wê yên hizirkirinê re wê dikarin wê di şêwayekê de wê werênina ser ziman. Bi teybetî di demek weke dema ya iro ku wê weke dema zanînê wê were pênasekiriin wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê giring wê fahmkirina xêvê wê xwe di rengekê de wê di dewama wê de wê karibê bide dîyarkirin.

Mîna wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê rewê werênê ser ziman ku wê mijare xêvê wê, bi awayekên wê yên cûreyên cuda û ankû cihê ku em herina ser şîroveya wê pêşî wê weke ku wê pêwîst bê ku mirov wê

hinekê jî wê bi təkiliya hildana zanînê re wê, di rengê de wê, hilde li dest.

Di wê temenê de wê dema ku wê, bahsa xêvê were kirin wê bi zanînê wê re wê pêşketina wê di rengê de wê weke bi têtînek azmûnî li ser temenê derûnî, fîzîkî û hwd re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Em di nava jîyanê de wê dema ku em her tiştê ku em dibînin wê weke nîşanayekê û ankû pêjnekê wê ji xêva me re wê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, ew wê, dema ku me dît wê bi dîtina bi hiş re wê, bi xêvê û temeniya wê re ku wê biafirê re wê mirov wê li ser wê re wê bizane bibê. Lê li vir bi gotina bi zanebûnê re wê dikarê wê bibêjê ku wê hinekê jî wê weke ku wê bi rewşa zanînen me yên berê û ankû hinekê jî wê bi azmûnen me yên berê ve wê ji aliyekê ve wê weke ku wê girêdayê bê.

Ev wê, di wê temenê dewê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin ku em dema ku em tiştê bibîr dikin wê ew weke di hişê me de wê bibê. Lê wê dema ku em tiştê din li ser wê re dibînin wê jî bi hiş dikin û wê weke ku wê ya ku me pêşî dîtî û ew di serê me de û di hişê û bîra me de ya wê weke ku ew wê, di rengê de wê weke aliyekê wê yê din wê xwe bide dîyarkirin. Ya ku me piştê dît wê ya din wê weke ku wê heya me ji ser wê bîna ser wê. Di wê nûqtayê de wê fektora heyê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin ku ew wê, di temenê bîrkirina me û di hişê me de bûyinê û hwd de wê weynekê wê ya teybet wê weke ku wê hebê.

Li ser wê re wê, dikarê wê bîna ser ziman ku wê mijare fektorê heyê wê, di ya ku ew dihişê me de wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê, di wê de wê bi hişê me re wê hebê. Wê di wê nûqtayê de wê, ya piştê ku ew hat dîtî û ket serî de wê ya din wê li şûnê wê bimênê. Di wê nûqtayê de wê piştê ku ew di serê mirov de wê çê bibê. Ew jî wê ew bê ku wê fektora demê wê bo xêvê wê çî wateya wê hebê û wê, di wê temenê de wê xwediyê rengê çawa ê bi xêvê re bê. Di wê temenê de wê di awayekê li dûv hev de wê di rengê de wê bi wê re wê bibê? Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê di bîrkirinê me de wê, weke ku ew rêzina ku wê weke li dûv hev a dîtina tiştan û ya dawî ku ew hat dîtî wê berê wê li şûnê xwe bide hiştin wê weke ku wê bi wê re wê nebê. Ber ku em bi hev re û carna di rex hev de gelek tiştan ji yên berê jî bi ya nû re dikarin wê di hişê de bikin. Ev jî wê weke nîşanaka wê bê ku wê di wê rengê de wê ew sazûman wê di wê temenê de wê nebê. Wê di wê temenê de wê dervî têtînek pêwîstî wê di rengê de wê, weke xwediyê

rewşekê bê. Lê li vir ku wê ne cihê wê jî bê em pirsekê li ser têngîna jibîrkinê di wê nûqtayê de wê bikin. Jibîrkin wê di wê nûqtayê de wê çawa wê xwediye rewşekê bê di wê pêvajoya fahmkinê û rewşa wê ya bi wê re a hizirkinê. Di rengê de wê bîrkin wê ne li gorî rêgezê ku wê pêşî wê yek wê were bîra mirov û piştre wê ya din wê were bîra me bê. Ew rêgez û aheng wê di nava wê de wê weke ku wê, li dûv hev wê nebê. Di wê temenê de wê di awayekê de wê dema ku em li ser tiştekê diaxifin bi hev re û ku em dikin di wê çerçoveya axifinê de tişta bibînin bo ku em werênina ser ziman wê bi wê re wê carna wê gelek tiştên ku wê dervî wê mijare ku em diaxifin wê werina bîra me. Lê em nayênina ser ziman. Lê ew di hiş de dihên bîrê. Di wê temenê de wê ev hatinên bîrê wê bi xwe re wê di wê çerçoveyê de wê weke ku me li jor wê hanî ser ziman wê dikarê wê weke rewşekê wê di wê temenê de wê şîrovebikê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê de wê dikarê wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê jî wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê werênê ser ziman ku wê mijare bîrkinan wê di wê temenê de wê, di rengê de wê, weke ku wê weke rewşek teybet wê xwe di wê temenê de wê bide dîyarkirin. Ev rewş wê di aslê xwe de wê tiştekê din jî wê bi pirs wê di serê mirov de wê weke ku wê biafirênê. Ew jî wê pirs ku mirov çendî li ser têngîna xêva xwe serwer û serdest a wê, ew bê. Di wê nûqtayê de wê, di rengê de wê, dema ku em ji aliyê têngîna zanînê û wê weke temenê wê hildina li dest wê, weke ku wê bi hizirkinên me wê, di rengê de wê, weke xêv li me serwer bê. Ku ew ji temen ve herê wê demê wê mirov wê nikaribê wê li wê bihizirê. Lê di wê nûqtayê de wê, aliyekê wê yê giring wê bi wê re wê hebê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di aslê xwe de wê pêvajoya têtîliya bi xêvê re wê ji du aliyan ve wê herê hindik wê dikarê wê hilde li dest. Aliyek wê bi temenê xêvê wê hizirkin, bîrkin û hwd bê. Aliyê din jî wê dîsa wê xêv ku wê di wê de wê xwedi weyn bê ew têtînen ku em dihênina ser ziman wê li wê hişbûna me bê. Di wê temenê de wê di nava wê têtîna bîrkinê û hişkirinê wê têtîliya ku ew dibê wê bi wê re wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê nûqtayê de wê li wê bihizirê bê. Ji aliyê hişkirinê ve wê weke ku ew intiba wê bi mirov re wê çê bibê ku mirov dibê ku wê weke ew bîrkin wê ew wê, derxê ser rû yanî ew weke weke têtînekê weke bi intibayê ku ew ser xêvê û dervî wê dijî wê intibayê wê bi mirov re wê dide çêkirin. Lê em wê dizanin ku ew temenê xêvê nebê wê hizirkin wê

bi wê re wê, di renekê de wê ji xwe wê nebê. Wê demê wê wateya wê dîmenê wê nûqteyê de wê çi bê? Ev jî wê weke pîrsek ku wê di wê nûqteyê xwe de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di dema me de wê gelek pêşketin wê di zikhev de û bi hev re wê bibin û wê weke ke ku wê mejiyê me li barana dîtinan wê bigirê. Di wê temenê de wê gelek dîtin wê bi carekê wê di mejî de wê bibin.

Di nava wê de wê, dema ku em bi hişek giştî naqandinekê dikin û wê kijanê wê derxina li pêş ku em dihizirin em bi wê re wê weke ku em dúbare balê weke ku divê ku em bikişênina li ser tégîna heyê. Minaq em di dîtinekê û wêneyê û hwd de ku wê di wê de wê gelek tişt wê bi hev re wê weke ku wê cih bigirin em dikarin bêjin ku em di care pêşî de wê bi carekê wê bibîr dikin. An jî ew heya dikişînê ser xwe? Na, ew hişa me nakişênê li ser xwe. Heta ku ew weêneyê ku me bi hûrgili li wê nerî û me weke ku me hemû hûrgilên wê dîtin wê, karibê di wê de weke gelek hûrgil ku me di dawîyê de ew kifşnekirin û em piştî wan kifşbikin wê di wê de wê bibin. Ew jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku em karibin wê di wê temenê de wê bi wê re wê di renekê de wê li wê bihizirin bin.

Ya ku bi hey a wê weke tégînek û ankû hûrgilek naqandî jî bê. Wê di serî de wê, di wê nûqteyê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Wê jî wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê, dervî wê gelek hûrgil wê bibin û ew ber ku wê, bi awayekê heya me ne li wan bê ku wê çendî wê çavê bedenê me wê bibînê jî lê wê çavê hişê me wê weke ku wê ew wê kifşnekê û wê dernexê li pêş. Di wê nûqteyê de lê ev jî wê bi wê re wê bibê. Em bi hûrgilên naqandî û bi hey diaxifin. Lê xêva me ji wê bi hûrgiltir wê di renekê de wê weke ku wê bihizirê. Wê gelek hûrgilên em bi hiş ne di farqe wan de na ew wê wan kifşdikê û di xwe de wê, di awayekê de wê, bi pêvajoyê afirandinê û tégîliyê û hwd re wê, di renekê de wê bi wê re wê biafirênê û wê derxê li pêş. Di wê nûqteyê de wê ev pîrs wê karibê were pîrsin. Ya ku wê heyê bi hiş diafirênê wê çi bê. Wê hinek sedem û ankû rewşên weke mifta ku mirov wê karibê wê di renekê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê dikarin wê di şewayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê fahmbikin û wê werênina ser ziman bê.

Bîrkirin wê her demê wê hêzek fîzyolojikî wê di temenê xwe de wê bihawênê. Wê dema ku em li wê dinerin wê di wê temenê de wê ew hêz wê mijare xêvê wê di wê temenê de wê di renekê de wê, karibê wê bide dîyarkirin. Di mijare cûreyên cûda ên xêvê de ku mirov wê li wê dinerê wê bi wê re wê, aliyên ku mirov wê karibê wê weke bi rengê xêva dema

kin û ya dema dirêj, xêva mifteyê, xêva samantîkî a bi têtgîna wateya gotinê ku ew dikê ku ew bigihijê fahmkirinê, xêva pêşketinê, û hwd wê karibê bi kinasî bahsa wan bikê.

Weki din jî wê, dema ku em bahsa wê bikin dikarin ji van aliyan ve jî di dewama wê de wê bahsa wê bikin. Di awayekê de wê di temenê cihê kirinê de kes ku wê bi hiş wê karibê vebêjê bîrhanînên xwe û ji desthatinên xwe wê, di rengekê de wê, bi têtgînek xêvî a ragihandinê re wê, bide dîyarkirin. Weki din wê têtgîna xêva servekirî û ya sernûxûmandî û ankû ya sergirtî wê dikarê di dewama wê de wê bahsa wê bikê k uew jî wê d iwê temenê de wê, bi têtgîna xuy û tevgeran û hwd re wê ji aliyekê ve wê karibê li wê bihizirê. Minaq bi rêya xuy nîşandinekê xêv ku ew xwe dide dîyarkirin wê, dikarê di dewama wê de wê li wê bihizirê.

Weki din wê xêv ku wê piştî rewşekê ku ew weke bi zaninê û hwd re wê temenekê fahmkirinê bi wê re ew biafirênê bê. Minaq mirov ji kirinên xwe fêr dibê. Wê di wê temenê de em kirinên xwe ku em fêrbûna em dizanin ku me bi wê kirinê me çî kir û wê bi wê re wê, çawa wê bibê. Ew bi wê re wê bi hiş wê bibê. Di dewama wê de ku em bahsa xêva kodkirinê wê bikê wê weke ku wê şewayekê xêvî ku ew bi têtgîna xêva demdirêj re wê, bi kodkirinê bi wê re wê, di wê de wê, bigirê û wê bi watebikê û hwd. Weki din wê fahmkirinên din, rastiyên din ên jîyanî û hwd ku ew bi wê re wê kifşbikê û fahmbikê. Ew wê, di wê temenê de wê, ji aliyekê ve wê di derbarê xwezayî, jîyanî û hwd de wê çawa wê temenekê jîyanê ê mayinda wê biafirênê wê karibê wê bi wê re wê kifşbikê.

Weki din di dewama wê de wê cûreyê din êmn xêvî wê bi têtgîna xêvî a dîtbar û ankû dîtînê re wê bibê û ev wê di dewama wê de wê çawa wê weke aliyekê wê yê ku ew wê çawa wê, di rengekê de wê xwe bi ya ku ew dît re wê bi wê re wê weke di rengekê bi kodkirinê û hwd re ew bigihijê fahmkirinekê. Bi saya xêva dîtbar em bûjenê û ankû tiştê em bi hûrgilên wê re wê, dibînin û wê bi wê dîtina xwe re wê derk dikin. Wekin din wê di dewama wê de wê têtgîna xêvê a destlêdanê bê û ev wê, her tiştê ku em dest didinê de ku em bi awayê wê, darêjka wê, cemîdîbê û ankû germ bê wê bi wê re wê hîsbikê û ankû wê di rengekê de wê, di wê temenê de wê bi rewşên din ên destlêdanê û hwd re wê, kifşbikê û wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê, bedenê mirov wê, di çermê laşê me de wê xwediyê şane û ankû tevn û tûrên weke yên sînan û hwd wê bi wan re wê bingihê xwe wê di awayekê de

wê biafirênê. Wê dema ku ew tişta ku me dît wê dibê ku ew di wê demê de çavê me ne di dawê de bê lê wê weke ku wê, ew şaneyê laşê me wê di rengê de wê weke ku ew bibînê wê ew wê, derkbikê û wê ragihênê li xêvê. Di wê nûqteyê de wê jî dikarê wê bibêjê ku wê nîşanakê wê zêde wê hebin ku wê xêva destlêdanê wê di wê temenê d ewê xesesiyetê û hwd wê, bi hêstî û hwd wê bi me re wê, di rengê de wê mazin wê bide çêkirin. Di dewama wê de wê dema ku em bahsa têgîna xêvê bi rêyên xwe yên sehî re bikin wê nebê ku mirov bahsa têgîna bihîstinê û ankû dengkirinê nekê. Di mijare dengkirinê de wê bedenê me de wê bi hişê xêvî wê fêrî naskirina dengên wê bibê û di wê temenê de wê ji wan wê bigigihê dîmenekê di xwe de ku ew bi darêjk dikê û wê bide dîyarkirin. Di wê nûqteyê de wê, xêv bi xosletê xwe re wê hertimê wê bixwezê ku wê ya ku ew wê weke ne bi fîzîkî bê wê çawa wê di dîmenekê weke bi xiyalkirinê û hwd re wê bi awayekê wê bixwezê ku ew ji hinek aliyên din ve bi salixkirinan bigihênê hinek şewayên pênasekirinê û fahmkirinê. Mirov ji wê re dibêjê an xêva bihîstinê û ankû bîra bihîstinê. Ew wê di rengê de wê bi têgînek ku mirov wê dikarê wê weke bîra dengvedanê û ankû weke xêva dengvedanê jî wê bi navbikê wê bi wê re wê, di rengê de wê karibê xwe bide dîyarkirin. Weki din xêva dîtinarîya vekirîyê wê bi wê re wê weyna xwe wê bide dîyarkirin. Minaq wê, dema ku em tiştê dikin deng bikin û ankû werênina ser ziman em li rêgezên weke bahs û zela fahmkirinê, rastarast girtinê û hêdika û di rewşek dîyar û zelal de wê girtinê wê dikin. Ev wê weke têgînek xêvî a ku wê li ser têgîna dîtin û gotinê re wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Minaq ku em di wê nûqteyê de wê, di wê rengê de bi gotin bikin dikarin wê bibêjin. Xêv/bîra devkî ye ji bo agahdariya di darêjka peyvan de, ya nivîskî yan jî axaftinê bê. Bîr û xêva dîtbarî bîrhanînan ji bo tiştên ku divê di darêjkek dîtbarî de werin bibîrhanîn, wek rû, qalib an ku ew di hundurê avahiyekê de xuya dike.

Di awayekê de wê mijare xêvê wê bi awayên wê re wê di wê temenê de wê di nava jîyane me de wê, weyna xwe wê bileyizê. Li ser sehên me re wê, têgîna xêvê wê bi rengên ku ew digirê re wê, di wê temen de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Minaq wê dema ku em bahsa dengê ku em nas dikin bikin, û ankû bi dîtinê bahsa rûyekê ku em nas dikin bikin û ankû tiştê ku wê weke bi destlêdanê wê ne tenê li xoşa me herê lê wê hinek tiştan wê werênê bîra me û hwd wê, di wê temenê de wê bi têgîna xêvê ve wê girêdayî bê. Mirov tişta bibîr dikê. Minaq mirov navê xwe dizanê û kesek wê dema ku wê navê me ji me re wê bi dengê wê bibê em

wê dixanin ku ew navê deng dikê. Yan jî ew fêrî nivîsandina navê xwe dibin û wê dema ku ew wê were nivîsandin wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê, dema ku me ew nivîsandina wê dît em wê ji wê fahmdikin.

Di wê nûqteyê de wê, deng wê awayekê wê yê şenber nebê ku em bibêjin wê weke rengê wê hebê. Di wê temenê de wê, xêv wê di xwe de wê bi salixkirina ku ew dikê wê weke ku ew wê li rewşek ku wê taqabûlî wê rewşê bikê wê, di şêwayekê de wê ew wê bikê. Di wê nûqteyê de wê minaq wê, rewşa weke ya xêva wêneyî ku wê bi awayekê wê bi hemû hûrgilên wê re wê ew wê wêneyê w zanibê û wê salixbikê. Di wê temenê de wê, weke ku ew bi azmûna wê wêneyê ku ew bi wê rengê dikê wê di rengekê din de wê, tiştekekê bê wêna weke deng ew wê, bi wê rengê wê salixkirinekê ku ew dikê wê karibê bi xwe re di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Wê dema ku mirov wê bahsa cûdahiyên xêvî bikê wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê dikarê wê bi wê re wê bibêjê ku ev hemû wê di rengekê de wê weke aliyna pêwîst ên di çerçoveya hebûna me de bin. Wê di wê temenê de wê her cûdahiyek xêvî wê weke funksiyonek wê hebê û wê weke funksiyonekê wê erkên wê yên cihê wê hebin. Minaq wê dema ku em bahsa xêva dengî û ankû ya bi bihîstinê wê bikin wê di wê temenê de wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê weke amûrekê wê rewşên weke dengî ku mirov wê çawa wê bi hişbikê wê di wê temenê de wê bi wê re wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê.

Di mijare xêvê de wê, minaq wê, xêva dengî wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Wê deng wê weke fenomenekê û ankû têgînek weke ya ku mirov wê dikarê wê di wê rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê dikarê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê. Di deng wê, di wê temenê de wê, kirdeyên weke bi salixkirinê wê hebin. Di wê çerçoveyê de wê, çendî ku em wê, di rengekê de wê, weke ku em li wê ne serwaxt û hwd jî bin lê wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê dikarê wê di wê rengekê de wê bi xêvê re wê bikê. Di wê nûqteyê de hem bi darêjkirin û hem jî di wê de wê weke bi têgînîn kifşkirin û ankû di dengê de lêbarkirinên weke bi fahmkirina ku em ji wê dikin wê di wê temenê de wê bi wê re wê bibê.

Di dengê de wê ji wê girtinên ku em weke bi fahmkirinê wê dikin wê têkiliya wê bi awayê dengê û salixkirinên wê yên ku ew bi wê re wê werina kirin bin. Wê di wê çerçoveyê de wê, di nava wê de wê weke dîmenekê weke li hev hûnandinê bê. Weke ku mirov wê, di hewayê de

wê, çawa wê, weke hûnandinekê wê bikê wê di wê temenê de wê deng wê, di awayekê de wê bi wê re wê, di xêvê de wê bi wê re wê bibê.

Di wê nûqteyê de wê xêv wê, di rengekê de wê weke ku wê ji me zêdetirî wê di rengekê de wê xwediye rewşek pêşketinêr bê. Ew bi têngîna ku em bi wê fahmdikin re wê, di awayekê de wê bibê.. Di mijare têngîna xêva kodkirinê de wê, di wê temenê de wê, weke di pêvajouên qaydkirinê, salixkirinê û bi şûnve bakirina wê a zanîne ku mirov wê derxê li pêş re wê bi wê re wê bibê. Di aslê xwe de wê mijare salixkirina bi têngîna kodkirinê a xêvê re wê, di wê temenê de wê, aliyên wê yên ku mirov wê fahmbikê wê weke aliyekê kirdeyî ku wê di wê temenê de wê pêwîst bê ku mirov wê hinekê di wê de wê kûr bibê.

Di rewşa hêza bedenî de wê, di wê temenê de wê, bi rêya wê di rengekê de wê, kodkirinên xêvî wê xwe di wê de wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Minaq wê, dema ku em bahsa laş bikin wê, hemû beşên laş wê bi wê re wê di xêvê de û di meji de wê weke ku wê kodkirî û salixkirî wê hebin. Wê dema ku em beşek ji laşê me bû û ankû deverêk birîndar bû wê di wê nûqteyê de wê, ew êşkişandinên ku ew dibin wê, weke rewşa ku ew bi rengê derketina dervî wê salixkirina çerçoveya xêva bedenê a objektiv ku ew wê dide dîyarkirin jî bê.

Pêvajoyên hizirkirinê ên bi hiş, bîr û zêhnî û hwd ku ew aktîv wê di rengekê de wê tevgerîyek bi çalak wê bi xwe re wê karibin bi xêvê re biafirênin. Wê di wê temenê de wê, di rengekê de li xwe nerîn, bi awayekê ahengî jîyankirin û hwd wê di wê temenê de wê bandûra wê hebê. Pêvajoyên dayimî ên xwandinê, nivîsandinê, û fêrbûnê û hwd wê di wê temenê de wê, weke temenê hinek rewşên çalak ên di xêvê de jî wê bi xwe re wê di rengekê de wê weke ku wê biafirênin.

Di wê nûqteyê de wê, di mijare pêşxistina wê de wê ev ali wê weke aliyna giring bin û wê di wê temenê de wê karibê aliyên din ên weke ku mirov wê, bi wê re wê çawa wê di temenê pêşxistina wê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke ku wê bikê wê karibê di awayekê de bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Aliyekê din jî ku mirov wê di dewama wê de wê di çerçoveya pêşxistinê de wê di awayê fêrbûnê û watelekirinê de wê xwe bide dîyarkirin. Pirrwateyî wê di wê temenê de wê di rengekê de wê pêşbixê û wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke aliyekê pêşxistinêr ê bi têngîna fahmkirina xêvê û fêrsa wê re jî weke aliyekê wê yê din bê. Di wê temenê de wê jî wê dikarê wê li ser wê nûqteyê de wê werênê ser ziman ku ew rewşa pirrwateyî wê ew pirwate ku wê her wate ji yekê li ya din wê têkiliyên ku

wê bi wê re wê xêva me dênê wê weke aliyna afrîner ên ku wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê karibê wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê.

Di çerçoveya wê, têngîna xêva dema kin û ya dema dirêj de jî wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê têtikiliyên nava wan de wê di xêvê de wê bibê. Wê di wê temenê de wê ev wê, di rengê de wê bi wê re wê, xwe bide dîyarkirin. Minaq wê dema ku wê, mirov wê, di karê xwe yê rojane de wê, tiştê wê bikê û wê ji bîrbikê ku ew wê bikê wê weke rewşên xêvî ên dema kin ên xêvê wê bi xwe re wê biafirênin bin.

Li vir wê, di awayekê de wê, mijare xêva sergirtî wê di rengê de wê, weke aliyekê wê yê ku wê, bi xêvê re wê bibê bê. Di wê temenê de wê gelek tiştên ku em carna dikin em bi tememî ne di fahm û farqe wê de na. Di wê temenê de lê wê di awayekê de wê weke ku wê xêv wê weke di fêr û farqe wê de bê. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê xwe di şewayekê de wê de wê bide dîyarkirin.

Di nava dema ku em bîrhanînekê a demek kevn a pirr zêde kevn wê bahsa wê bikin û wê, bênina ser ziman wê weke têngînek bi mijare xêva demdirêj bê. Em weke mirovna bi aqil xwediuê bîrhanî na. Ew bîrhanî wê weke têngîna xêvî ên ku me jîyankirina û ew jîyankirina me di xêva me de cihkiriya. Ku me kengî û çawa ew tişt kiriya. Di wê temenê de wê di dewama wê de wê gelek hûrgilên din jî wê di wê temenê de wê di rengê de wê bi wê re wê, bikê ku ew wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke ku wê, di wê temenê de wê, bide dîyarkirin. Em dema ku em bahsa dîroka kesekê bi keseyeti û jîyankirinên wî/wê bikin em di wê temenê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê dikarê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi wê re wê, li wê bihizirin bin.

Di xêva hem ya dema kin de jî û ya dema dirêj de jî wê hinek funksiyonên bîrkinê ên teybet wê hebin. Di wê temenê de wê pêvajoyîna afirandinê jî wê, bi wê re wê, xwe di xêvê de wê weke ku wê karibin bidina dîyarkirin. Minaq wê, di wê temenê de wê mijare hizirkirina ser bîrhanên me yê zaroktiyê ku em dema ku em balix bûn wê karibê hinek hizirkirinên din wê bi me re wê bide çêkirin. An jî wê bi wê re wê girêdana din wê di temenê bi darêjkkirinê û hwd re wê karibê di rengê de ew biafirêne û wê di wê temenê de wê, bikê ku ew wê bikê.

Rewşên weke jibîrkirin an jî windabûna xêvê

Di nava literatura lêkolînê li ser xêvê de wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê mijare bîrhanîne wê bi wê

re wê li wê were lê hizirkirin. Di awayekê de wê di rewşên weke yên windayiya xêvê û hwd de wê di rengekê de wê weke aliyên wê yên giring bê ku mirov wê karibê wê li ser wê bisekinê bê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê ji aliyekê ve w, mijare jibîrkirinê wê weke xwediyê temenekê newrolojikî a ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê. Lê di rengekê de wê weke rewşên weke bi fahmkirinê wê di rengekê de wê weke aliyên ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê weke ku wê karibê wê fahmbikê bê.

Di wê rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê ku wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê werênê ser ziman. Mijare jibîrkirinê wê weke rewşek psikojenikî wê bi têgîna emneziyê û hwd re wê, di rengekê de wê di dewama wê de wê werelê hizirkirin. Ji wê aliyê ve wê, di awayekê de wê, dikarê wê hinekê li wê bihizirê. Ev ali wê di wê temenê de wê li ser wê bisekinê wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê mijare rewşên weke yê ku mirov di wê temenê de wê di awayekê de ku mirov wê li wê bihizirê wê mijare rewşa bîrkirinê û ankû jibîrkirinê wê di wê temenê de wê, bi hinek rewşek teybet wê dikarê wê li wê bihizirê.

Di awayekê de wê di nava rewşên weke yên jibîrkirinê de wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê, dikarê wê ji du aliyên ve wê di serî de wê li wê bihizirê. Aliyê pêşî ê bi rewşên weke qawînîna tiştê û an hatina serê mirov a tiştê bê. Ya din jî wê bi rewşên weke bi demê re ku wê li ser fêrbûnên nû re ku ew wê derkevina li pêş û wê yên kevn wê li şûn wê bibê û wê weke ku wê bikeve rewşa duyem re ku ew wê bibê bê. Pêşî ku em hinekê ji aliyê duyem re wê li ser wê bisekin in wê, ji aliyekê ve wê di nava wê d ewê weke pêvajoyek ku wê şaqên wê bi mazinbûn û gihiştina mirov re ku wê xwe bidina dîyarkirin wê bibin. Minaq wê, di mejiyê zaroyekê de wê, jibîrkirin wê çawa wê hebê û wê xwediyê wateyek çawa bê. An jî wê di dema ciwanîyê de wê wate û hebûna wê çawa wê hebê? Di wê temenê de wê dikarê wê di rengekê de wê di dewama wê de wê hinekê li ser wê bisekin in û wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirin bin.

Weke aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirin ku wê mijare jibîrkirin wê di rengekê de wê, weke aliyekê wê yê din ê komplike wê hebê. Di awayekê de wê di aslê xwe de wê ji bîrkirin wê weke ku wê, ne bi tememî wê weke jibîrkirinek weke ku

wê ji mejiyê me derkeve û wê herê bê. Wê di wê temenê de wê di temenekê ji hişçûnê û ankû ketina binhiş û hwd de wê xwediyê renekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şewayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê fahmbikê wê di wê temenê de wê xwe di renekê de wê bi wê re wê karibê wê bide dîyarkirin. Di xêvê de wê di renekê de wê mijare afirandinê wê di renekê de wê di dewama wê de wê bi gotinekê wê dikarê wê li vir wê li wê bihizirê. Di şewayekê de wê têtînen weke xwestekê, bêriyê û hwd wê, di renekê de wê, xwe weke têtînna bi darêjkinê a li ser azmûnan û ji wan bi rengê jinûve salixkirinê û hwd re ku wê bigihinê awayên nû ên fahmkirinê wê di wê temenê de wê di renekê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di şewayekê de wê weke ku mirov wê li wê bihizirê bê.

Li vir wê di renekê de wê, mijare darizandinê û ankû aqilmeşandinê wê di wê temenê de wê ji aliyê hizirkirinê ve wê di çerçoveya wê têtîn û darêjka ku mirov wê dihizirê wê xwediyê rewşek sînorî bê. Wê di wê temenê de wê, li ser temenekê bijartinê wê di çerçoveyê de wê bi hişbikê û wê bêtê li bîrê.

Li vir wê weke aliyekê wê yê din jî wê rewşên weke yên ku wê bi tûndî û ankû hidetî ku wê çawa wê bina sedema jibîrkirinê wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din wê karibê wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê tûndîya mijarê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê, di dewama wê de wê bi wê re wê, di şewayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di wê temenê de wê mijarên weke yên ku wê weke mijarên traumatikî wê werina dîtîn wê di wê temenê de wê çawa wê ji aliyekê ve wê jibîrkirinê wê bi xwe re wê werênê wê weke aliyekê wê yê ku wê di nava têtînen derûnvaniya roja me de wê li ser wê were sekin in bê.

Di wê temenê de wê, çî wê bi wê re wê bibê sedem ku ew were jibîrkirin û an jî ew jibîrkirin bibê wê bi wê re wê bixwezin ku ew were fahmkirin. Minaq wê pêvajoyek bi tûndûtji ku wê kesek wê bijî û wê rastî wê were û an jî wê çawa wê, ji wê re wê şahidiyê wê bikê wê bandûra wê di wê temenê de wê çawa wê xwe li ser rewşên jibîrkirinê wê bide dîyarkirin wê, karibê wê weke aliyekê wê yê din wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Civakên ku ew di bin pêvajoyên tûndûtûjiyê de na û ankû bi wê di nava xwe de û ankû dervî xwe dijîn wê zêde ji wê kes wê bi mijare dîrok û rewşên weke wê ku ew bîrbikê wê zêde newê din ku ew

wê derxê li pêş. An jî ew wê bo kesekî û di rewşa kesekê de jî wê weke mijar û rewşek ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê rewşên bi wê rengê ên bi tûndûtûj wê, bandûra wan bi rêje û radaya wê bandûrê ve girêdayî wê di rengekê de wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê fahmbikê. Di wê temenê de wê, tundîya rewşên ku ew bi tûndûtûji dijî re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê weke ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê weke ku wê karibê wê bide dîyarkirin. Di rewşa tûndiyê de wê rewşa ku ew rastî wê hatî de wê çendî ku wê, weke di rengê wê ya ku ew bi tûndî dihê jînkirin wê xêw wê hoyandinekê wê weke bi xwe re wê bide dîyarkirin jî lê wê di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê ew wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê, di wê temenê de wê, xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê, kes wê, di rewşên weke dixwezê ku ew jibîrbikê de jî wê di wê temenê de ew israra jibîrkirinê wê bi xwe re wê fêrsekên bîrkirinê wê di awayekê de wê karibê bi vejênê û werênê li holê.

Di wê çerçoveyê de ev rewş wê bi xwe re wê rewşên din ên ku ew weke mihtemel pêwîstin ku ew werina bîrkirin wê li şûn wê bide hiştin û ankû wê weke newênê li bîr û hişê. Yan jî wê di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, ji wê dûrbikê. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman wê weke bi rewşên hoyandinê û hwd re wê, di wê temenê de wê rewşên ketina farqêtiyê de wê di wê teneê de wê weke aliyên ku wê di rewşa bîrkirinê de wê weke aliyên bijartinêr bin. W di wê rewşê de wê bikê ku ew wê bibîrbikê û ankû wê werênê li bîrê. Di wê temenê de wê yên din wê weke ku ew nebin wê di wê temenê de wê ji hiş wê werin. Kengi dikarin aliyên din li rexê ya ku ew dihê hizirkirin ew werina bîrkiriin? Kengî ku ew ji wê bandûra wê têgîna hoyandin-farqêtiyê weke ku ew dûrket û ankû bandûra wê kêmbû wê êdî wê di xwe de wê bereya hişkirin û bîrkirinê wê di wê temenê de wê xwe di mijare hanîna li hişê û bîrê de wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di şêwayekê de wê weke ku mirov wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di wê nûqteya ku wê rewş û rûdawên weke bi 'trawmatikî' wê weke ku wê baştirin wê weke ku wê werina li bîrê wê bi wê hoyandinê re ku wê di awayekê de wê dûrket wê êdî wê weke ku wê dervî wê di rengekê de wê êdî wê di rengê û

awayekê de wê weke ku ew wê were li bîrkirin û wê di dewama wê de wê weke ku wê were hizirkirin.

Di wê temenê de wê jî wê dikarê wê di rengekê de wê weke aliyê wê yê ku mirov wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di şewayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê fahmbikê bê. Ji aliyekê din ve jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê rewşên weke trawmatikê wê, çendî ku wê xwediyê rewşek xêvî a xwe bi xwe re ku ew wê bi tûnd wê bibîr dikê wê piştî wê re ji wê dûrketinê wê karibê zayıfkirinekê jî wê di rengekê de ew bi wê mijare xêvî re wê bide dîyarkirin. Hata ku wê ketina rewşek weke ya jibîrkirinê jî wê di rengekê de wê karibê bibê. Ev wê karibê rewşên weke ji xêvê ketinê biafirênê. Û weke encam nni derûnî rewşên ji xwe ravînê û hwd bêtê li holê. Di wê temenê de wê jî wê, li ser ya rewşa xêva trawmatikê re wê dikarê wê bibêjê ku wê, çendî ku ew wê li xwe vekirî û rewşên din wê girtî bê ew wê piştî wê karibê di rengekê de sedema rewşên weke pirsgirêkên newrolojîkî ên bîrkirinê ên weke 'demens' hwd jî di rengekê de bi derûnî û fîzyolojîkî bi xwe re hin bi hin di rewşên piçûk û mazin de karibê werênê li holê.

Li vir wê dikarê wê di dewama wê de wê bibêjê ku wê rewşên weke yên bi emnezi û demensê wê ne weke hev bin. Di wê nûqtayê de wê, di rengekê de wê rewşa jibîrkirinê wê dema ku em bi awayekê wê li wê bihizirin wê nîşanakên wê di rengekê de wê çî bin? Di awayekê de wê, di xwandinê û fahmkirinê û nivîsandinê de jî pêşketina zoriyê, nekarina hanîna hûrgiliyan li bîrê û hwd bê. Di çerçoveya mijare xêva dema kin de wê rewşên weke yên hûrgilan wê zû wê windabikin. Ev bi xwe re wê bi xwezayî wê qaliteya jîyane mirov wê bi xwe re wê, di rengekê de wê weke ku wê bide daxistin.

Rewşên weke bi newrolojîkî û hwd bûhûrandina matmayibûnê û hwd wê, di temenê windabûna rewşên windabûna xêvî a psikojenîkî de wê di rengekê de wê xwe di awayekê de wê weke ku wê karibê bide dîyarkirin. Di awayekê de wê, rewşa weke xirabûna bi zêhnî û hişmendî ku wê bibê wê di nava pêvajoya dem kin a xêvê de wê, rewşên rojane ên hûrgili wê di rengekê de wê, bide jibîrkirin. Di ya demên dirêj de jî wê jîyankirinên demdirêj û hwd wê, di hanîna li bîrê û hwd de wê bi ketina zorê û hwd de wê bi wê re wê karibê xwe bide dîyarkirin.

Ev rewşên ku wê weke jibîrkirinê wê, di rengekê de wê, çendî ku wê bandûra wê li jîyane mirov û qaliteya wê bibê jî lê wê di awayekê de wê ne weke ya dema demensê wê karibê wê şîrovebikê.

Têgîna ku me li jor wê hanî ser ziman a weke ya trawma û hwd hanî ser ziman wê, di wê çerçoveyê de wê, di rengekê de wê karibê weke aliyekê ku wê bi wê ve girêdayî wê li wê bihizirê. Trawma ji du aliyan ve wê dikarê wê hilde li dest. Yek wê bi xesare fizyolojikî-newrolojikî û hwd re wê ji aliyekê ve wê, werênê ser ziman. Aliyê din ê duyem jî jî wê bi rewşên weke blokebûna rewşên têkiliyên newrolojikî û hwd re ku wê weke bi jibîrkirinê û hwd re wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Wê dema ku wê bahsa rewşa windabûna xêvê wê were kirin wê di roja me de wê rewşên weke yên salixkirinê ên bi navê 'emneziya **anterogradî**' û hwd wê werina ser ziman. Ev wê weke rewşên weke yên pêşketina jibîrkirinê û ankû di bîrkirinê de ketina zorê û hwd de ku wê bi xwe re wê werênê wê di rengekê de wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Minaq rewşên weke 'emneziya **retrograd**' ku wê bi rewşa weke kes wê, rewşên weke yên berê ku wê di bîrkirinê de wê yekser wê bikeve zorê û ankû wê bibîr nekê de wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman. Di salixkirinê weke bi rewşa 'alzheimê' de wê di rengekê de wê, xirabûnên ku wê bi rewşa pergale newrolojikî re wê, ji aliyekê ve ku wê bibin û wê bi xwe re wê rewşên weke demens'ê wê biafirênin wê bibin. Di wê rewşê de wê şaneyên meji wê hev berdin. Bi wê re wê, êdî wê di rengekê de wê ew rewş wê pêşkeve. Ev xirabûn wê bi xwe re wê êdî wê têkiliya hişmendî û bîrkirinê wê hin bi hin wê di wê xirabibê û ev wê bandûr li tevger, û danîşandinên me yên ku mirov bide nîşandin wê êdî wê bikê. Di dewama wê de wê funksyonên meji ên weke yên hizirkirinê û hwd wê ber ku wê temenê wan ê têkiliyê wê xira bibê û wê tûra newrolojikî wê zîrarê wê bibînê wê êdî wê erk û karên xwe wê newênina li cih. Ev jî wê bi xwe re wê rewşên weke yên di fahmkirinê, hizirkirinê, darizandinê, axifitin û bikarhanîna ziman û hwd de ku wê çawa wê bikeve zorê de wê bi wê re wê êdî wê xwe di dîmenekê de wê bide dîyarkirin. Bi wê re wê rewşên weke xirabûna xuy û tevgeran wê bide nîşandin û bi wê re wê rewşên weke bi awayekê simptomên derûnî wê li ser rewşên weke bi xirabûna funksyonan re wê xwe bidina dîyarkirin.

Di wê nûqtayê de ev ali wê bi xwe re wê tiştêkê din wê di dewama wê de wê karibin bidina dîyarkirin. Di rewşa me ya fizikî de wê cihê bîrkirinê wê weke mirov wê, çawa wê xwediyê cihekê giring bê wê bi wê re wê, di şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê jî wê dikarê wê di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin ku wê, aliyê derûnî û ankû rewşên derûnî wê, ji têgîne derûnî zêdetirî wê di wê

rewşê û yên weke wê de wê bi rewşa derûnî wê weyna xwe wê bileyizin. Lê ku em bahsa rewşên fizikî di dewama wê de wê bikin wê rewşên weke yên demensê, alzheimeê û hwd wê, afirîna wan weke rewşna jibîrkirinê ên xêv û an mejî wê karibê di dewama wê de wê li wê bihizirê. Mînaq di rewşa teşhîsa klînîkî ya nexweşiya weke ya alzheimer û hwd de wê, heta roja me li ser bingeha nîşan û pêşkeftina klasîk weke dihê çêkirin. Ji hêla klînîkî ve, nexweşî ji nîşanên subjektîf di nav kêmasiya hişmendîya sivik de berbi nexweşiyek dementiya klînîkî ve pêşve diçe wê bibê. Pêşketina biomarkerên (ji hêla biolojîkî ve bi ber fenomenên didin nîşandin) nû yên teşhîs têgihîştina biolojîkî ya nexweşiyê weke bide nîşandin, lê ev jî rastiya ku ew bi gelemperî patholojiyek tevlihev dide nîşandin wê bi xwe re wê werênê li holê. Di nexweşiyên bi heman pêşandana klînîkî de cûdahîya biomarker a girîng jî wê were pênaserkirin.

Di mijare rewşên jibîrkirinê de wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê di rengekê de wê weke ku wê were dîtî wê, di şewayekê de wê, pergale newrolojîkî wê di şewayekê de wê weke ku wê di wê temenê de wê, hebê. Wê di wê temenê de wê dema ku wê mînaq mirov wê li ser rewşa jibîrkirinê wê bikê wê aliyekê wê yê din ê weke meji ku ew xwe bi xwe dikarê bloke bikê jî wê awayên wê li ser rewşên weke yên trawmatîkî û hwd re wê karibê bikê. Ew wê, di wê temenê de wê weke xwe li rengên din ên zanînê û hwd re wê bikê. Û Wê pêvajoyên bi wê rengê ên afirandinê wê, weke ku wê di awayekê de wê dev û dest ji wan berdê. Di wê temenê de wê tenê wê li ser wê rewşa ku wê meji û ankû xêv li wê şîyar a wê bi hoyê û wê di rengekê de wê bi wê re wê bixwezê ku ew di rengekê de wê bikê.

Di awayekê de wê, di wê temenê de wê, çawa wê karibê wê rewşe jibîrkirinê wê were kifşkirin? Di serî de wê, di rengekê de wê ev hinekê jî wê bi reşên weke xwandin û nivîsandin û fêrbûnê, pêşarojê (past), rewşên weke serî êşê, bûhûrandina rewşên weke yên bûhranî, trawmayên serî, felçbûnê, rewşên weke depresyonê û heta rewşên weke yên timor û ankû pênciserê û hwd karibê wê di wê temenê de rêzbikê. Ev rewş wê weke rewşên ku wê karibin di wê temenê de wê, bi wê re wê bertekên wê bi wan re ku wê xwe bide dîyarkirin bê. Lê rewşêa têgîna depresyonê wê hinekê cihê bê. Di awayekê de wê, di wê temenê de wê çendî ku wê ji aliyekê ve wê di wê temenê de wê karibê bibê temenê jibîrkirinê bi awayekê yekalî wê ji aliyekê din ve jî wê, karibê bi hinek aliyên din ên mihtemel weke yên bi xêvê re wê akftivbûnekê jî bide afirandin bê. Di

wê temenê de wê, depresyon wê di rengê de wê, yekalîkirinê wê di rengê de wê weke ku wê bi wê re wê bide çêkirin û wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di şêwayekê de wê weke ku wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê, bide dîyarkirin.

Minaq wê dema ku wê di rewşên weke muaynekirinekê de wê, bi lefleksên meji û sinîran bi pergali wê bi têkiliya ahenge sehan û bi hinek aliyên din ên newrolojîkî ên fizîkî û derûnî û an mentalî û hwd re wê, rengê de wê bi wan re wê li wê bihizirê û wê bikê ku ew wê were kirin. Di wê temenê de wê nerîn û hizrên kesên ku ew xwediyê pirsgerêkê ya jî wê li berçav bigirê û wê bi pêvajoyên pêşoarojê ên derbaskirina û hwd re wê, di dîmenekê de wê, di wê temenê de wê bixwezê ku ew wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê nûqteyê de wê, di wê rewşê de wê bi newrolojîkî wê li ser testkirinên bi dema zêvê a kin û ya dirêj re wê, di wê temenê de wê bê xwestin ku ew wê were fahmkirin. Di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê, demên dirêj ên axiftinê wê weke ku wê bi wê re wê karibê were kirin bo ku ew bi wê re wê, jibîrkirinê û ankû rewşên weke yên emneziyê û hwd ku ew dibin wan kifşbikê. Ber ku ew wê, di wê temenê de wê emnezî wê di du awayan de wê herî hindik wê di wê nûqteyê de wê weke ku wê were dîtin wê karibê xwe bide dîyarkirin. Aliyê pêşî wê di wê temenê de wê di rengê de wê bi jibîrkirina vekirî û rewşên dem kort û an dem dirêj û hwd re wê ew wê bide dîyarkirin. Yan jî wê di wê temenê de wê, di rewşa jibîrkirina sergirtî wê, di wê temneê de wê karibê wê bi wê re bide dîyarkirin. Minaq wê bi rewşên weke rewşên di nivîsandin û xwandinê de serde qaviztin û hwd wê weke rewşên ku wê, xwe bide dîyarkirin. Di rewşên weke di dema hizirkirinê de ya ku wê bi axifî wê jibîrbikê û tişteke din bikeve zorê ku ew bibînê û bi wê bi axifî û wê bîne ser ziman. Di wê temenê de wê di rengê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di şêwayekê de wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê û wê, di wê temenê de wê di dewama wê de wê werênê ser ziman.

Gelek car wê di rewşên weke yên bi logopedîkî û newrolojîkî û hwd wê testên xêvî ku wê werina kirin wê di wê temenê de wê bi demên kort û dirêj ên xêvê ku wê bi cihê û cihê bi testkirinê û hwd re wê di rengê de wê li ser wê temenê wê bikê ku ew wê bikê. Di wê çerçoveyê de wê, dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê rewşên jî bîrkirinê wê di wê nûqteyê de wê, çawa û di çî astê de wê bibê wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê.

Lê bi wê re wê, di wê temenê de wê, di rengê de wê, pêvajoyên weke yên fêrbûnê wê di rengê de wê bi wê re wê, bi axiftinê û ankû wê, bi zanînen nû ên di mejî de bi cihkirinê û hwd re wê di rengê de wê bi wê re wê bikê ku ew wê bikê. Di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê fêrbûnen nû û pêvajoyên wê ne tenê wê, di rengê de wê bi armanca testkirinek xêvî tenê bê. Wê ji wê zêdetirî wê pêvajoyên din ên xêvî ên bi jîyankirinê ku ew hatina derbaskirin wê di wê temneê de ew çawa hatina jinkirin û derbaskirin wê, di wê temenê de ku ew jî werina jibîrkirin. Di wê temenê de wê ya ku weke hatî jibîrkirin wê di wê temenê de wê di rengê û awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê dikarê wê di wê temenê de wê di rengê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê li wê bihizirê û wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di rengê de wê werênê li holê.

Di tênginek weke ya bi hizirkirinê a li piştî wan fêrkirina bi newrolojîkî wê ew wê hebê ku wê, di mejî de wê bêgûman wê zanînen din ên xêvkirî ku ew hena û wê mejî wê çawa wê, wê ew bloke kirina û di wê temenê de wê ew blokekirin wê di rengê de wê were rakirin û wê, di wê temenê de wê bi rewşên weke yên bîrkirinê û hwd re wê çawa wê derî li wê were lê vekirin. Di wê temenê de wê di rengê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Pêvajoyên jibîrkirinê wê di xwe de wê, pêvajoyîna bîrkirinê ên ku em weke ne di farqê de bin û hwd jî wê karibê mihtemel di xwe de bihawênê. Ew wê çawa wê bibê? Ew jî wê karibê di wê temenê de ew bibê ku wê weke di rengê de wê çawa wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê xwe di şêwayekê de wê bi wê re wê, bide dîyarkirin.

Lê hişê me wê li wê girtî bê ku ew were bîrkirin. Di pêvajoya têkiliya naba hişkirin û bîrkirinê de wê ahengek hebê û ev aheng wê di temenê xwe de wê pergalek fîzyolojîkî ku mirov wê dikarê wê bi temenekê pergale sîniran û hwd re wê, bi newrolojîkî wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê di wê rengê de ku em li ser wê temenê wê bihizirin wê, di awayekê de wê bîrkirin wê bi wê pêvajoya fêrbûnê wê hinekê jî wê wek ebi newrolojîkî wê li wan şaneyên fêrbûnê ên newrolojîkî wê şandina nîşanakan û hwd wê di wê temenê de wê weke pêvajoyên fêrbûnê wê bibê û wê di wê temneê de wê weke bi hewldana aktivkirina wê di rengê de wê, çawa wê, di rengê de wê bibê wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di wê nûqteyê de wê di rengê de wê, carna wê ew pêvajoya bîrkirinê wê ber ku wê di awayekê dervî hiş de wê mejî û xêv wê pêvajoyên dirêj

wê derbas bikê wê di wê pêvajoya fêrbûnê de wê weke tiştên ku em nikaribin di çerçoveya serboriyên xwe yên azmûnî û hwd de ku em wateyê bidinê de wê di wê temenê de wê bibê û ev jî wê weke aliyna ku wê bi wê rengê wê weke têgîna ku ew pêwîstin werina fahmkirin bin heta ku ew wê were ghiştin li wê çavkaniya wê. Di wê temenê de wê bo bîrkirinekê wê weke ku wê di renekê de jî wê weke pêwîst bin. Wê di wê temenê de wê di renekê de wê di dewama wê de wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê li ser wê re wê li wê bihizirê bê. Di pêvajoyên xêvî de wê, ev wê, di xwe de wê hem bi xêva dema kort û ya dema dirêj re wê, di renekê de wê, aliyên ku ew werina fahmkirin wê weke ku wê hebin. Wê di wê temenê de wê bi pêvajoyên fêrbûna bi xêvî wê di wê temenê de wê, ji aliyekê ve wê, weke gihandina kevneşopîya wê ya fêrbûnê a fîzyolojikî û an aliyên din ên ne fîzyolojikî ên weke yên bi derûnî û hwd re wê karibê wê di wê temenê de wê di dewama wê de ku mirov wê li wê bihizirê bê. Wekî din jî ev pêvajo wê, weke bi newrolojikî wê bi xwe re wê karibê encamên pêwîst ku ew werina fahmkirin ên newrolojikî ên cihê ku em weke pêwîstin wan fahmbikin jî bi xwe re di renekê de werênê li holê û bide dîyarkirin.

Di dewama wê de mijare rewşên xêvî û ankû awayên wê

Di serî de wê dema ku em, bahsa xêvê bikin wê di wê temenê de wê di serî de wê mijarek giring wê xwe di wê temenê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê mijare rengên xêvî bin. Di wê temenê de me li jor wê hinekê li ser cûreyên cûda ên xêvî wê hinekê sekinî Lê di vê beşê de wê di wê temenê de wê hinekê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê mijare têkiliya nava wê û di nava rewşan de wê, di wê temenê de wê çawa wê bi xosletên wê re wê bibin wê karibê wê di dewama wê de wê hinekê li ser wê bisekinê.

Di dewama wê de w mijare xêvê wê ji wê aliyê ve wê weke aliyekê wê yê din ê girng wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê, di şewayekê de wê karibê bide dîyarkirin.

Di mijare cûreyên xêvî de wê mijare xêva kodkirinê wê di wê temenê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê, xwe bide dîyarkirin ku wê çawa wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê girng wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê tişt, weke objeyekê, tevgerekê, xuyekê, gotinekê, renekê fahmkirinê û hwd ku wê çawa wê di renekê de wê weke kodkirinekê wê bibê û wê dema ku ew hat bîrkirin wê di wê temenê de wê bi wê re wê, gelek aliyên wê di

dewama wê de wê bi wê re wê werina bîrkirin weke hûrgil. Ev wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê, di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku wê yê giring wê xwe di wê temenê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di nava dîmenê kodkirinê ê di wê temenê de wê di temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dewama wê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di wê rewşê de wê, di bîrkirinê bi wê rewşê de wê, di renekê de wê, weke aliyên wê yên ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê wê çerçoveya wê bîrkirinê wê, di nava wê de wê bi wê re wê, di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê karibê bide dîyarkirin.

Di nava bîrkirina hûrgilan de wê, di renekê de wê, dema ku em bahsa bi darêjkkirinê bikin wê ji du aliyan ve wê bikin. Yek wê di wê temenê de wê ya ku mirov wê, bi hiş wê bi darêjkekê wê di afirênê û wê dihênê ser ziman bê. Ya din jî wê ji xwe re wê di hatina bîrkirinê ji rewşên weke yên azmûnkirî ên di xêvê de ku wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, hûrgilên bîjartî wê di renekê de wê xwe bi wê re wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê di dewama wê de wê bi rewşên ku ew werina li bîrê wê di renekê de wê weke rewşên ku wê ji aliyekê ve wê, xêv wê ji xwe wê hîlbijêrê û ankû wê bi naqênê re wê di awayekê de wê weke ku wê bibin bin.

Ev wê di renekê de wê weke di dîmenekê xêva xabatî de wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin. Lê ev dîmen wê weke dîmenekê ku ew diafirênê jî wê bi xêvê re wê, di dewama wê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di mijare têgîna xêvê de wê ev wê bi wê re wê xwe di renekê de wê weke ku wê karibê bide dîyarkirin wê çawa wê, di dîmenekê de wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Di dîmenê bi hûrgilkirinê wê di wê temenê de wê, bi xêvê re wê weke dîmenekê xêvî ê xabatî û afrînerî wê di zikhev de wê weke ku wê bi wê re wê xwe di renekê de wê weke ku wê di dewama wê de wê karibê bide dîyarkirin.

Wê jî wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê dîmenê xêvê ê kodkirinê wê di wê temenê de wê di mijare hûrgilan de wê di awayekê de wê, di wê de wê, du ali wê derkevina li pêş. Aliyek wê weke wê bi awayekê awakirî wê hildana wê ya li çerçoveyekê wê bibê û di dîmenê din ê duyem de jî wê çawa wê di renekê de wê weke ku wê bi awayekê wê weke ji wê derhanînê, peyxamgirtinê û ankû wê weke di dîmenekê

jêderhanînê û hwd wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di wê dîmenê de wê mijare dîmenên xêvî ên weke yê wêneyî ku wê ji wê bigirê wê di wê temenê de wê di rengekê wê weke di zikhev de wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin.

Li vir wê weke aliyekê wê yê din ê dîmenî wê bi têtîna dîmenê hiş re wê, di rengekê de wê weke ku wê xwe bi wê re wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin. Weki din jî wê di dewama wê de wê karibê wê li wê bihizirê ku wê, xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê xêv wê li ser temenê bîrkinê û biheykirinê wê, di awayekê de wê bi wê re wê xwe di dewama wê de wê, bi çerçoveyekê wê biafirênê. Minaq ku em bahsa xêva kevneşopî wê bikê wê di wê çerçoveyê de ku wê xwediyê azmûnên ku ew bûna û wê bi wê re wê xwediyê dîmenekê fahmkirinê, afirandinê, kûrbûnê, fahmkirinê, derkkirinê û kodkirin û wênekirinê û hwd bê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, ev awayên xêvî wê çi wateya wan wê hebê? Di rengekê de wê di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê, bi awayên pêşketinê re wê, di rengekê de wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di demên hemdem de wê, di rengê pêşketinê de wê, ber ku wê, pêşketin di zikhev de û li dûv hev wê zêde wê bibin wê weke ku wê mejiyê mirov wê bi xêva me re wê li wê dîtbarî û dîmenên wê were lêbarankirin. Wê pirr zêde wê, di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di wê temenê de wê di rengekê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di wê temenê de wê bide dîyarkirin.

Dîmenên fahmkirinê wê di wê temenê de wê, bi wê re wê, di nava wê rengê fêrsa hizirkirinê, aqılmeşandinê û hwd de wê, bi wê re wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Mijare dîyarkirinê wê, di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di demên kevnera de wê, tekst wê di rengekê de wê, di demekê jiberkirinê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Dêmenê jiberkirinê wê di awayekê de wê bi tekstê wê hizirkirinê wê were kirin. Wê li ser wê re wê were lê hizirkirin. Jiberkirina tekstê wê ji wê aliyê ve wê dîmenekê hizirkirinê wê biafirênê ku wê, mirov wê çawa wê di rengekê de wê weke aliyekê giring wê xwe di wê temenê de wê bide dîyarkirin.

Di mijare de wê tekst wê bîrkin wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê, çerçoveyek temenî a hizirkirinê wê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, di rengê de wê, di awayekê de wê bi awayên pêşxistinê ên weke ji hizrekê aqılmeşandin û ankû bi têngnekê têkiliya wê danênê re wê di rengê de wê bibê. Wê dema ku ez bêjim zelal çû malê û alikariyê dide dayika xwe. Di dewama wê de bêjim ku zelalê xabatê dikê wê di rengê de wê weke aliyekê wê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê weke dîmenekê pêşxistinê bê. Zarok li deverên malên zarokan wê fêrî leyistikê wê bibin û wê çawa wê bi serê xwe wê bikin. An jî wê çawa wê di rengê de wê kirinekê wê karibê bi serê xwe wê bikê. Di wê temenê de wê her fêrbûn wê weke bi motorikî wê di pêşketina wê de wê weynek mazin di pêşketina zaroyê a xêvî de wê bileyizê.

Pêvajoyên xêvê ên demdirêj pêşketina wan wê di awayekê de wê li ser ya xêva demkort ku wê di awayekê de wê li dûv hev wê bibê re wê, di wê temenê de wê xwe di dîmenekê de wê bide dîyarkirin. Minaq wê dema ku zarok wê isal wê li male zaroyan fêrbûnan bi kirinê û ankû piretikî wê bikê. Di sale piştê wê, ev wê, ev bîrkin wê, di rengê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Pêvajoyên jîyankirinê wê bi dîtinê ku em minaq weke ji destpêka ku em ji xewê dirabin û heta dema ku em razihin em dinerin û tiştê dibînin em hemû dîtinên me wê di rengê de wê, weke awayekê pêşketinê û pêşxistina xêvê jî bê. Di nava wan hemû dîtin, jîyankirinê û serboriyan de wê hinek rewş ku ew ji me re weke bi hey in wê, werina bîrê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov di dewama wê de wê hinekê din wê li wê bihizirê bê.

Zaninên me yê ku em di xêvê de berhev dikin wê weke nivîsandinna ji jîyanê bin. Lê di aslê xwe de ew nivîsandin jî wê li ser hebûna me re wê bi rewşên weke yê genetîkî û hwd re ku wê çawa wê werina monstrekirin re wê xwediyê temenekê weke wê ku wê di rengê de wê, hebûna wan bi me re wê, weke ya me wê, di rengê de wê awa wê bistênê. Wê demê wê weke ya hebûna me wê derfeta weke bi rakendî wê bûhûrandina li ya piştî xwe re bi hebûnê wê di wê temenê de wê êdî wê temenê û bingihê wê di rengê de wê xwe bide dîyarkirin ku wê biafirê.

Şiyariya me wê di wê temenê de wê li jîyanê wê di çerçoveya têngîna rojûşevê û hwd re wê, dikarê wê fahmbikê. Yek wê di wê temenê de wê hebûna wê di wê temenê de wê her dîtinên me ku wê di rengê de wê weke ku wê bi wê re wê, di awayekê de wê bi zanin bikê di hebûnê de.

Aliyê din jî wê di wê rengê de wê bi awayekê hişmendî ê teybet ku wê, weke di çerçoveya wê nerîna me ya bi hiş û hwd de ku wê bibê re wê karibê wê di rengê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê.

Bingihê xêvî ê ku em dikarin wê di wê temenê de wê, li wê bihizirin wê bi şaneyê wê re wê di temenekê genetikî wê sazûmane wê ya heyî re wê hem temenê girtina zanînê wê di xwe de wê biafirênê û hem jî wê di rengê de wê bi wê re wê, di awayekê wê bi wê giştîya şaneyî wê temenê wê biafirênê. Di demên zaroktiyê de wê di korteksa serebral de wê gûharînên ku ew dibin wê li ser wê temenê xêvî wê bi wê ve girêdayî wê bibin. Wê ew w, bingihê têtikiliyê wê di rengê de wê biafirênê. Di rengê de wê, di aslê xwe de wê sazûmanek teybet wê dervî hemû tiştî wê di şaneyê de wê bi parzinandina ku wê bibê bi genetikî û hwd re wê, di rengê pergalek xêvî a giştî wê di hemû beşên laş de wê biafirênê. Wê di rengê de wê di temenekê tîrî ku ew wê de w bibê herêma korteksa serebral wê, weyna navendî a pergale newrolojikî jî wê di rengê de wê bileyizê. Di wê çerçoveya wê de wê, rewşên weke wê, jî aliyekê ve wê, têtikiliya nava bedenê û mejî û hwd jî wê li ser wê temenê pergale zanînê a newrolojikî wê di şêwayekê de wê weke ku wê biafirênê.

Gûharînên di wê beşê de wê, di rengê de wê xwe di her rewşê û awayê de wê, bi hebûnê re wê bidina dîyarkirin. Ev wê bi rewşa pêşketina mejî ve wê girêdayî wê xwediyê awayekê pêşketinê bê. Lê wê di nava xwe de wê, li beşan wê di temenekê xêvî de wê beş bibê. Minaq di mejî de wê herêma wê ya gewr wê, di rengê de wê, bi aliyên weke xêvê, heyê, pêvajoyên hêstiyarî, hizirkirin, ziman, hiş û hwd ku wê di rengê de wê temenê wan biafirênê wê bi wê ve wê girêdayî wê weke ku wê xwediyê heyinek ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di şêwayekê de wê fahmbikê bê.

Di wê temen de wê ev beş wê di rengê de wê weke çerçoveyek pergali a temenê xêvê jî wê di rengê de wê weke ku wê di şêwayekê de wê bi wê re wê biafirênê. Her wusa wê bi wê re wê, ev beş wê, di rengê de wê, sazkirina rengê neronan ku ew wê bi wê re wê, bi têtikiliya dîtîne a bi rewş û dîtîne û hwd re wê biadilênê jî wê xwediyê rewş û awayekê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê, di şêwayekê de wê weke ku wê karibê wê fahmbikê bê. Li ser wê temenê wê di dîmenekê qatmani de wê were dîtîne ku wê bibê xwediyê rengê pêşketinê jî. Minaq ku wê têtikiliya wê bi hipocampus re wê hebê wê beşa beşa periali a kortesê wê rewşên weke ya bêhnê û hwd wê bi xêvkirina wan re wê alaquadar bê. Pergale kortekse serebral ê wê di rengê de jî wê têtîna gerîna xwûnê a

li laş wê bi sazûman bikê û wê ew wê, weke di bin sehêta wê de wê, di renekê de wê bibê. Wê germiya wê hem bi sazûman bikê û hem wê biparêzê. Di wê temenê de wê bi wê re wê, di renekê de wê karibê xwe bigihênê li laş. Bi gotinek din wê hevgrintê wê di wê temenê de wê bi wê rêyê wê, di şewayekê de wê weke ku wê bi sazûman bikê. Weke çawa wê serebral a artê wê, bi têngînek xwedikirinê wê tevbigirihê wê di wê temenê de wê, bibê. Di çerçoveya gerîna bi xwûnê re wê afrînerîyên weke 'neronên kortikî' ên ku ew dihên afirandin wê bi wê re wê, bibê. Ev wê, di renekê de wê, bi têngîna şaneyên kokî ên neronî wê bi rêya beşbûnê ku wê bibê di wê temenê de wê gerîna ji aliyê şaneyên neronî wê bi wê çerçoveyê re wê bi temen bikê.

”Korteksa serebral ji awayek heterojen a şaneyan pêk dihê ku şaneyên cihêreng dibin. Pirraniya van şaneyan ji gerînên glialî ya radial têne çêkirin, şaneyên cûda yên neokortex ava dikin, bi wê re wê bi zêdebûna neurogenesis re têkildar bê. Bi heman rengî, pêvajoya neurogenesis lamînasyonê rê dide da ku qatên cûda yên kortiksê çêbike. Di vê pêvajoyê de wê, di sînorkirina çarenûsa şaneyê de zêdebûnek dibê, û digel ku wê her şaneyê di kortaksê de çêdikin û paşê tenê neronên qatên rûkal çêdikin. Ev çarenûsa şaneya cihêreng di korteksê de topografîyek hundur-derve diafirîne, bi neronên ciwantir di qatên rûpî de û neronên pîr di qatên kûr de bi temen di wê pêvajoya afirandinê de dide dîyarkirin. Wekî din, neronên laminar di qonaxa S an G2 de têne girtin da ku ew, veqetandina xwe di navbera qatên cortical yên cûda de çêbikin. Cûdahiya laminar ew a piştî bûyinekê bi tevahî nayê qedandin ji ber ku di dema pêşketinê de neronên laminar hîn jî ji nîşanên derveyî û nîşanên hawîrdorê hesas dibin(çav: Sur, Mriganka; Leamey, Catherine A. (2001). "Development and Plasticity of Cortical Areas and Networks". Nature Reviews Neuroscience. 2 (4): 251–262.)”

Di wê nûqtayê de wê ya ku em di wê nûqtayê de bi giringî wê balê bikişênina li ser di wê nişeyê de wê, nûqtaya dawî a wê xesasiyetê ku wê hebê bê. Ev xesasiyetî wê, di renekê de wê, ne tenê wê di renekê de wê bi têkiliya hundurîn re wê xwediyî weyn û giringiyekê bê. Wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di şewayekê din de jî wê weke aliyekê wê yê din ku wê, di girtinê weke bi hiş ên bîran ku wê temenê wê biafirênê jî wê weke ku wê ev nûqte bê.

Bi xêvê re bîrkin û mijare naskirinê

Dema ku mirov wê bahsa xêvê bikê wê di serî de wê di awayekê de wê mijare zaninê û bîrkirinê wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê were dîtîna ku wê derkeve li pêş. Minaq mijare naskirinê wê yek ji wan bê. Di serî de wê, di wê temenê de wê tişta ku ew hat dîtîna û ankû hat azmûnkirin wê di wê temenê de wê di şewayekê de wê bi xêvê re wê xwe bi temen bikê.

Di nava jîyane me de ku em çî dikin wê di rengekê de wê bi awayekê xêvî wê weke azmûnekê bê. Di wê çerçoveyê de wê her tişta ku wê dema ku wê çavên me vekiribin û em dibînin wê weke azmûnek xêvî bê. Lê wê bîrkirin bi şiyariyê re wê, di rengekê de wê weke ku wê bi sînora bê. Ya ku me bi awayekê wê bi bîrkir wê, bi wê re wê, derkeve li pêş.

Di awayekê de wê, dema ku em tiştê dikin û wê dema ku me ew kiribê berê wê kirinê wê di wê temenê de wê ew kirina me wê bi wê re wê, di şewayekê de wê bibîrbixê. Di awayekê rojekê ku ez û dapîra xwe li ber soba êgir rûniştî bin û di wê demê de wê, tv' vekirî bê û di wê de wê, jinek wê xwarinê çêbikê. Di wê demê de wê, dema ku wê dest bi çêkirina xwarinê kir û pê de wê pêşî wê pîvazê wê bidest hûrkirina wê bikê. Di wê demê de dapîra min wê di wê rewş de wê tenê wê tv tamaşa dikir. Lê wê dema ku wê dît ku di tv'yê de pîvaz dihê hûrkirin wê bi carekê weke ku wê çavên wê şil bibin. Ji dîtina hûrkirina pîvanê a di tv'yê de wê bibêjê ku "kûrê min pîvaza wê çavên min şilkir."

Di wê rewşê de wê, ev rewş wê, dema ku wê, were şîrovekir wê, di wê temenê de wê çawa wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê fahmbikê? Di wê rewşê de wê ya ku wê di serî de wê, di rengekê de wê di mijare bîrkirina xêvî de wê weke ku wê di wê temenê de wê, ew wê bibê wê, di wê temenê de wê ne tenê wê weke rewşek ku wê bîrkirinê wê bi wê re wê, rewşê de wê bikê. Her wusa wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke rewşek ku wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, hinek aliyên wê yên din jî wê hebin ku mirov wê fahmbikê bê. Di awayekê de wê, di wê dîmenê dîtîna de wê, hem dîmenê xêva wêneyî û hem jî ya têngîna bi kodkirinê wê di zikhev de wê weke ku wê karibê ew dîmenekê bi xwe re bide me. Di wê temenê de wê di serî de wê ev wê bi wê re wê karibê were fahmkirin ku wê, di wê rewşê de wê, rewşa ku wê were tamaşakirin wê, di wê rewşê de wê ji aliyekê ve wê xêv wê bigirê di xwe de. Lê wê ji aliyekê din ve jî wê di dewama wê de wê aliyên wê yên din jî ên weke ku ew berê hatina kirin wê bibîrbikê. Minaq di rewşa dîtina hûrkirina pîvazê de wê, dapîrê wê di wê rewşê de wê rewşek wusa nekê. Wê tenê wê tamaşa bikê. Lê wê berê rewşên weke wê ên bi

hûrkirina pîrazê re wê, kirina. Di wê temenê de wê, ew azmûnkirina wê kirîya û wê di wê rewşê de wê, ew çavşawitîn di wan rewşên berê de jînkiriya û xêvê ew bi awayekê ew di xwe de ji wan rewşan xêvkiriya. Wê dema ku wê dît ku wa yek din wê pîvazê hûrbikê wê demê wê jî di cih de ew xêva wê di wê demê ew di rengê de wê weke ku wê bibîrkiriya wê di şêwayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengê de wê bibîrbikê bê.

Di wê rewşê de wê rewşa bîrkinê ku mirov wê bîrkinê ser ziman wê di rewşa wê minaqe hûrkirina pîvazê de wê ne tenê wê bi dîtinê lê wê bi aliyên din ên weke bi şîyariyê ên weke bi rêyên sehî û xêvên wan re wê di şêwayekê de wê ew wê bi wê re wê bibê. Minaq wê xêva bêhnkirinê wê dikarê wê di wê nûqteyê de wê bi wê re wê, di rengê de wê bîrbikê û wê karibê wê di wê temenê de wê di şêwayekê de wê werênê ser ziman. Di wê rewşê de wê xêva bêhnkirinê wê di wê temenê de wê ji hûrkirina pîvazê ew bêhna pîvazê girtiya. Her wusa wê, di wê temenê de ew rewşên weke ku wê çawa wê çavê me bi bandûrbikê û ankû wê aliyên din wê bi wê re wê bibê wê di wê temenê de ew wê bikê. Ev rewş dema ku ew bûna wê di wê temenê de wê hingê wê xêv wan rewşan wê weke ku wê bibin wê di xwe de ew bibîrkirina. Di wê temenê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê di serî de wê fahmbikê bê.

Di care piştre de wê di wê nûqteyê de wê, dema ku wê dapîra min dît ku wa pîvaz dihê hûrkirin wê di wê nûqteyê de wê, çendî ku ew wê nekê û ya ku ew wê dikê ne ew jî bê lê wê, di wê rewşê de wê weke ku ew wê bikê wê, bi bandûr bibê. Di wê nûqteyê de wê, di wê temenê de wê, rewşa çavçilbûnê wê di wê temenê de wê weke rewşek serwerîya bi awayekê a ji wê azmûnê a li heyinê wê bi xwe re wê karibê wê di rengê de wê bide dîyarkirin. Wê rewşê dikarê wê bi rewşek din re wê bi şîbênê û wê werênê ser ziman. Minaq wê rewşa weke ya ku mirov wê hêstîya dibê û bi wê dema ku em bi hêstîyar dibin wê çawa wê bi me re wê rewşên hêstbûnê û bandûrê wê bi wê re wê bibin wê di wê temenê de wê xwe di rengê de wê karibê hîsbikê wê di wê temenê de wê, di şêwayekê de wê bi wê re wê, xwe di şêwayekê de wê bi rengê weke wê di rewşek bandûrî de wê weke ku wê hîsbikê.

Rewşa bandûrê wê di wê temenê de wê, di wê temenê de wê bi wê re wê aliyên wê yên din jî wê bi wê re wê xwe di rengê de wê bi şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Minaq rewşa weke ya ku mirov wê bijî wê, di wê temenê de ku mirov wê çendî ne jî lê wê xêv

wê bi azmûnên xwe di wê temenê de ku ew jînkirina wê karibê rewşekê bi me bide jîyankirin. Ev wê di wê temenê de wê, di rengê de wê weke aliyên wê yên ku ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di şêwayekê de wê weke ku mirov wê li wê bihizirê wê karibê wê bi wê re wê, di şêwayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û mirov wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê, di şêwayekê de ew bijî. Xêv ku em dibînin hinekê jî jînkirina wê di wê temenê de wê ew dîmenê jînkirinê wê çawa wê xwe bide dîyarkirin wê karibê wê xwe bi wê re wê werênê li holê. Di nava têkiliya xêvê û rewşa bandûrê a li rewşa fizîkî û hwd de jî wê temenê wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê, bi wê re wê di şêwayekê de wê fahmbikê û wê karibê wê di rengê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê fahmbikê bê.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengê û awayekê de wê li wê bihizirê bê. Mijare xêvê wê, di wê rewşê de wê di bîrkirinê û bandûrên wê de wê, di wê temenê de wê, karibê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê, serwerîya xêvê a li hebûna fîzîkî wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê xwe di şêwayekê de wê weke ku wê karibê di dewama wê de ew xwe bide dîyarkirin. Weki din jî wê jî dikarê wê fahmbikê ku wê mijare xêvê wê di wê rengê de wê, xwe di şêwayekê de wê bi wê re wê, di rengê de wê karibê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê. Mijare xêvê wê di wê rewşê de wê, weke aliyekê wê yê giring ê hebûnî wê bi afirênê û wê di wê temenê de wê bi wê rengê wê bandûra wê ya li wê ku wê bibê wê bi heman rengê wê bi wê re wê çawa wê, hebûn li wê serwerbibê bo bidest xistina xêvek baştirin wê di wê temenê de wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqtayê de wê, di dewama wê de wê karibê wê ji aliyekê din ve wê, di dewama wê de wê li wê bihizirê bê.

Di awayekê de mijare weke heyinek di hebûnekê de wê bi serê xwe wê fahmkirina mijare xêvê wê di wê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê pêwîst bê. Di wê çerçoveyê de wê pêşketina wê û pêşxistina wê di demên hemdem de wê ne tenê wê ji pêşxistina rewşên weke yên teknikî û hwd re jî wê weke temenekê pêşketinê wê bibê wê, her wusa wê di dewama wê de wê bi hebûna mirov û serwerîya wê ya li wê re jî wê di rengê din de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê.

Mijare serwerîya bi xêvê wê di wê rewşê de wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqtayê de wê di çerçoveya

fahmkirina xêvê de wê karibê ji wê aliyê ve jî wê pirsekê wê bikê. Ya ku mirov wê hêjê dikê wê were çî wateyê? An jî wê hêjkin wê bo xêvê wê were çî wateyê? Di wê nûqtayê de wê di wê temenê de wê rewşên weke hêjkinê wê elemententek din wê di awayekê de wê weke ku wê di xwe de wê bi hawênê bo fahmkirinê. Ew jî wê ew bê ku mirov wê çawa wê bi wê re wê, di wê temenê de wê, ya ku ew hêjê dikê wê hoyandinekê wê bi hebûnê û xêvê re wê di xwe de wê weke ku wê bihawênê. Tiştekê ku ew li xoşa mirov diçê û ankû mirov wê hêjê dikê wê bandûra wê di awayekê de wê weke ku mirov wê hêjê bikê wê di şewayekê de wê li mirov wê bibê. Wê gizloneka wê bi laşê mirov de wê werênê wê dema ku mirov wê dijî. Di wê nûqtayê de wê ev wê nişanaka wê bê ku em wê dijîn.

Di roja me de wê dema ku wê bahsa xêvê wê were kirin wê di rengekê de wê çawa wê were pêşxistin jî wê di rengekê de wê di dewama wê were dîtin ku wê li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê rewşên ku wê werina fahmkirin û ankû derxistin li pêş ên weke bi awayekê li ser têgînek motivekirinê re ên weke gûhdarkirinê, rast û baş xwarina xwarinê, hertimî di nava tevgerê weke bi kirinê re bê, hewldana kirina derxistina naqşayan di hizirkirinê de bê, axiftin û nîqaşkirina bi yên din re ku wê di rengekê de wê, me bigihênê hizirkirinan, xwandin û nîşegirtin, û hwd wê hinek ji wan aliyên ku wê bi rewşa jîyanî û têkiliyên wê yên bi fahmkirinê re ku wê bibin re wê were li wan lê hizirkirin bê. Di wê temenê de wê dikarê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman ku wê mijare pêşxistinê wê di wê temenê de wê li ser temenekê hoyandinê, şîyarî û heybûnê re wê, di rengekê de wê bibê. Ev wê weke aliyên ku wê mejiyê me wê hinekê wê bi wan wê weke bi hizirkirinê wê pêşkeve jî bin.

Di nava jîyane me ya rojane de em di farqê de jî bin û ne di farqê de jî bin wê, pêvajoyek fêrbûnê a ji temen ve wê bi hebûna me re û bi mejiyê me re wê weke ku wê hebê. Mînaq wê ji wê kêliya ku me çavê li jîyanê vekir û heta wê kêliya ku me çavê girt ku em di çî rewşê de bin jî wê weke pêvajoyek fêrbûnê bê ji me re. Mirov wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di xwe de wê bigirê. Lê hemû girtin wê bi carekê wê dernekevina li pêş li hiş bi bîrkirinekê. Yên ku wê derkevina li pêş bi bîrkirinekê re wê hinek nûqtayên bi hiş ên ku ew hey li wan afirîya û ankû wê weke ku me bi gotinek hesanî di jîyane xwe de wê dibêjê em li wan şîyarbûna wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê weke ku wê bibê. Şîyarîya me wê, di wê temenê de wê, di wê girtina me wê, sînorê wê, hiş-şîyarîya me ya bi bîrkirinê re bê. Lê wê ne sînorê xêvkirina me

bê. Sînorê xêvkirina me wê ji wê berfirehtir bê. Di wê temenê de wê weke dema ku em di rêyekê de dimeşîn wê gelek tişt û rewşên ku em dibînin û ji wan di bûhûrin wê bibin. Lê wê ji wan wê hinek nûqte wê weke nûqteyên tîr ku ew bi hiş wê, di şewayekê de wê werina bîrkirin. Di wê temenê de wê yên din jî wê, di renekê de wê, dervî wê rewşa hiş wê di mejî de wê bibin. Lê wê weke dervî rewşa bîrkirinê bin. Di wê temenê de wê, di renekê de wê, ew wê werina bîrkirin? Bersivê wê pirsê wê dikarê di wê rengê de ew were dayin. Herê wê karibê were û derkeve li pêş. Lê ew wê, bi awayekê azmûnî wê bi rewş û darêjkna ku mejî diafirênê û hwd re wê, xwe di renekê de wê bibina dîyarkirin û em di wê de dibê ku em ne di farqê de bin. Ew rewşa darêjkê û bîrkirina wê jî wê di wê temenê de wê di aslê xwe de wê weke ku wê pêwîst bê ku mirov di dewama wê de wê gotinekê wê di wê temenê de wê bi wê re wê bibêjê. Ew jî wê di wê temenê de wê karibê were ser ziman ku wê mijare darêjkê wê, di wê de wê, nûqteyên weke yên bi wê hizirkirinê weke armancê, mêylê, xwestekê, aliyê û hwd ku wê bi wê re wê bibê re wê, di şewayekê de wê bibê û wê di wê temenê de wê ev wê, weke aliyna ku wê bi wê darêjkê wê bixwezin ku ew dîmenekê xwe ji wan azmûnan di şewayekê de biafirênê jî bê. Di wê temenê de wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin.

•
Di mijare xêvê de xêva servekirî û ya sernûxûmandî an jî sergirtî

Wê dema ku em bahsa xêvê bikin wê weke du xosletên wê yên giring wê di serî de wê bi têgîna xêva servekirî û ya sernûxûmandî re wê di renekê de wê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê di renekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê di renekê de wê mijare xêvê a bi xosletên wê yên sernûxûmandî ku mirov wê li wê bihizirê wê dikarê wê di wê rengê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê weke bi xosletên dînenî, pêjnî û watelêkirinê û hwd re wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin. Mînaq wê dema ku em bahsa xêva nûxûmandî bikê wê, di wê temenê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê bi têgîna bi navê û gotinê û ya ku ew li me dide bîrkirin û dihênê bîra me weke ya rewşên bîrhanînê û hwd re wê karibê direnekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê.

Di awayekê de wê, di wê nûqteyê de wê dema ku em bahsa rewşa bîrhanînê wê bikin wê aliyekê wê yê weke bi xêva otobiografikî an jî

epizodikî jî wê hebê. Minaq wê dema ku min dûhê min çawa wê diploma xwe stand wê bi hûrgilên wê re wê di awayekê dîmenî de wê werênê ser ziman wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê bînê ser ziman bê.

Di mijare xêvê û rewşa xêva bi wateyê re wê dikarê wê di wê temenê de wê di dewama wê de wê bi servekirî û ser nûxûmandî re wê di dewama wê de wê li wê bihizirê. Minaq wê dema ku em bahsa naqşeyekê bikin wê di wê de wê navê welatekê were nivîsandin wê di çerçoveya têgîna xêva servekirî û xosletên wê de wê karibê wê li wê bihizirê. Minaq ku ez bêjim kurdistan welatekê rojhilata navîn a û li ser naqşeyê li rojhilata navîn wê bi navê xwe re wê cihê wê bi rengê naqşaya wê re wê were dîyarkirin wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke ku wê were dayin dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, xosletên weke yên bi xêva servekirî re ku mirov li wê bihizirê wê weke cihê welatan û navê wan di naqşeyê de dîyariya wê ku ew hebê, ji dema bûhûrî mijare weke ku mirov wê jîyankirî wê bibîrbikê û wê werênê ser ziman, ji kirîfiroşekê mirov wê çî bigirê wê ji bîrnekê, rojabûyina rêheval û endamên malbatî ji bîrnekê û hwd re wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirin.

Di dewama wê de ku mirov wê bahsa têgîna xêva sernûxûmandî bikê jî wê têgînên wê ne wilqsî wê zelal bin. Minaq wê dema ku wê di rengê de wê weke bi awayekê aniyî û ankû bîr aniyî wê, ne di rewşek ragihandinê de bê. Ber ku wê kes wan di dîmenekê de wê weke ku wê di rengê de wê newênê li bîrê. Di bîrhanên vekirî de ku mirov wê çawa wê di awayekê servekirî û bi gotinî û hwd wê rastarast wê karibê wê weke wê ku ew bûya wê werênê ser ziman lê wê yên weke yên sergirtî wê weke rewşna ne di hiş de bin û ew nikaribin bi gotinkirina wan were kirin bê. Xêva sergirtî wê di rengê de wê weke bi awayekê pêvajoyî û ankû presuderî (procedural) bê. Wê ne bo rewşekê salixkirina wê û wê hanîna ser ziman bê. Wê bo salixkirina weke têgînek weke bi armancê, û çawa pêwîsta ku ew were kirin û ku ew hê ne hatiya kirin û hwd re wê xwediye rengê fahmkirinê bê. Wê dema ku ez hinek nan wê bi pijênim û wê bînim wê weke di çerçoveya xêva vekirî de weke bîrhanînekê wê karibê xwe bide dîyarkirin. Lê ew pêvajo ku ew hê pêknehatibê û ez wê pêkwerênim wê karibê di çerçoveya têgîna xêva sernûxûmandî de wê di rengê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê ev pêvajo wê di rengê de wê çawa wê werina pêkhanîn wê, di rengê de wê pêşî wê ti pêkhatinek şenber wê weke ku ew berê bûya wê nebê. Dibê ku ew hinek bîrhanên din ew ji demên cihê

de hebin. Lê ew wê nikarin wê salixbikin. Di wê temenê de wê tenê wê karibin têtînekê bidina me. Kengî ku ew pêkhat wê hingê ew wê weke têtînek şenber a hiş jî wê li wê were. Şertê bi hişbûnê wê ya pêkhatîbûyî bê. Yanî tiştê ku ew nebê wê nikaribê bi hiş jî bibê.

Kesek wê dema ku wê erkekê wê werênê li cih wê di wê temenê de ew erk wê weke ku ew berê çawa hatiya hanîn li cih wê weke ku ew nebê û ew ne dîyar bê. Lê ew wê di wê temenê de wê weke ku ew pêwîsta ew wê werênê li cih. Wê demê wê bi têtîna ku ew pêwîsta wê erkê werênê li cih wê weke têtînek xêva sergirtî û ankû sernûxûmandî wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê di şêwayekê de wê li wê bihizirê bê.

Di mijare hizirkirinên me de wê, ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di wê temenê de ku em bahsa têtîna xêva sernûxûmandî wê bikê wê, di wê temenê de wê weke bi vê rengê wê karibê wê werênê ser ziman. Minaq weke ku em bibêjin, mijarek ku em li wê serwaxt din wê vebêjin, di kelendina avakê de ku em zanibin ku em çawa wê bikin, arabayekê em çawa bikarbênin em wê fêr bibin, fêrî ajotinê bibin, çawa cil li xwekirinê wê bikê wê zanibê û hwd wê weke xosletên xêva sernûxûmandî wê di rengekê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di şêwayekê de wê wê li wê bihizirêbê. Di awayekê de wê ev xoslet û xosletên weke wê di rengekê de wê xosletên xêvî ên ku wê di rengekê de wê bi fêrbûnê re wê di rengek de wê bide dîyaerkin. Kes wê dema ku wê bo salixkirinekê wê gava ku ew wê biavêjê wê li wê nehizirê.

Di dewama wê de wê dema ku wê bahsa têtîna presudûrî a xêvî wê were kirin wê, têtînên weke hêstê, sehên bedenî, bi derkkirinê weke dîtî, bêhn, tahm û rewşên weke yên destlêdanê, têtîna xêva muskleturan weke bi tevger û reaksiyonên fizîkî û di dewama de wê rewşên weke bi otonomikî weke sempatikî û an parasamtikî û hwd re wê, di rengekê de wê karibê bi wê re li wê bihizirê

Di dewama wê de ku mirov wê bide berhev wê bi têtîna xêva servekirî û ya sergirtî de wê di wê rengê de wê dikarê wê di şêwayekê de wê fahmbikê. Her têtîn di xêvê de dihê bi kodkirin û hilandin. Bi awayekê wê karibê bi têtîliya hêstîyarîyê re têtîliya wê were danîn. Bi rêya şibandînekê derxistin li rewşek hişmendî. Di dewama wê de bi têtîna xêva sernûxûmandî jî wê, bi têtîna jidesthatinên bi fêrbûnê û di wê de hostabûn û bi wê re destpêkirin. Bi rêyên weke dubarekirinê re di

awayekê de wê weke bi demê re hanîna li rengê rewşek weke ya otomatîkî. Di wê temenê de li ser hûrgil û nîşanakên wê bi wan ve girêdayî wê ew wê weke bi têngîni ku wê were derxistin li pêş. Di rewşên weke amedekirinê û ankû di awayên wek wê de ragihandin û hwd pêşxistina wê ku wê bibê.

Di awayekê de wê mijare xêva sergirtî wê aliyê wê yê din jî wê mijare karîn û ankû ne karîna rijandina wê hizrê li gotinê û ankû bi gotinê wê hanîna ser ziman bê. Ev wê, di renekê de wê weke aliyekê ku wê, serweriya me bi têngîna hiş ku wê li bîrên me wê bibê re wê di renekê de wê bi wê re wê xwe di awayekê de wê bi wê rengê wê bide dîyarkirin. Di awayekê de wê, di rengê têkilidanînê de wê mejî wê, hertimî wê rêyên cihê wê bikarbênê. Di renekê de wê dikarê wê bi wê re wê bîrên ser ziman ku wê ya ku wê were bi gotinkirin wê hertimî wê bi wê re wê, tenê wê weke hinek ji wê bê. Wê hêsta ku me xwe bi wê ya ku me bi gotinkiri re ku me ne haniya ser ziman jî wê hinekê wê carna wê ji wê çêbibê. **Di** rewşên asayî de, pergâlên rasyonali û hestiyarî bi hev re dixebitin ku bersivên yekbûyî hilberînin. Lê aktîvîkirina zêde ahenga di navbera wan de diguhezîne û deverên din ên mêjî, wek hîpocampûs û talamus, ku ji bo hilanîna têrker a agahdariya gihîştî hewce wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bibê. Di mejiyê me de wê, weke bi bîran wê, bi têkiliya nava wan a levkirinek mantiqî û ankû rasyonali wê bi wê re wê bi têkiliyên bi wêneyî, wêne, deng û ankû rewşên weke ên bi fizîkî û hwd re wê xwe di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di rewşên ragihandinê ên weke bi hanîna ser ziman re wê, minaq ku em dema ku em bahsa hêz û fektorên ku em dikin ku wê bidina hanîna li ser ziman wê rewşên weke yên hêstî ên weke hêrsê, nefretê, tîrsê, fihêtî û hwd wê karibin bibin. Di wê rewşê de wê, di rûyekê ku wê ji wê tîrs û hizrek bi fihêtî wê ji wê bibê wê, çawa wê werênê ser ziman bibê. Weki din jî wê mirov karibê bi wê rengê bahsa dîtinan weke xewn, xewnên bi tîrs, û hwd re wê karibê bîrên ser ziman. Rewşên weke yên firtê (impulse) wê, xwestekên bazdanê, lêdanê, zîrar dayînê, vesartinê, û xwe ji rewşên derketina derve dûrbigirê û hwd re wê, karibê wê li wê bihizirê. Weki din dengên di serî de, bihîstin û rewşên weke windabûna bi dîtinê û hwd re wê, karibê werênê ser ziman. Di wê temenê de gelek hêstên bi wê rengê ku wê bi me re wê bibin û em nikaribin wateyê bidina wan wê, di renekê de wê, weke rewşên xêvî ên sergirtî jî wê di renekê de wê karibê di renekê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman. Di wê rewşê de wê, dema ku em wê bi minaqekê wê bidin wê dikarin wê bi

wê rengê wê werênina ser ziman. Wê di wê rengê de wê rewşa ya servekirîtiyê û ya sergirtîtiyê wê weke rewşekê ku wê, kesek wê di derbarê wê de wê xwedi zanin bê û ankû wê weke pirsek ku ew bersiva wê zanibê û li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Lê vajî wê rewşek ku mirov wê nizanibê û wê bi wê re nizanibê ku ew çî bènê ser ziman lê ew pêwîstî bi wê dibînê ku ew tişteke bènê ser ziman û hwd re wê karibê li wê bihizirê.

Di mijare xêva sergirtî û ya servekirî de wê təkiliya wê bi rastarast û ne rastarast a bi rewş û bûyarên dibin re ku ew dikê û wan di wê temenê de wê di rengê de wê şiyariyan wê bide çêkirin wê bikê. Minaq ji rewşekê girtina fêrs û hêsta 'ez di telukeyê de me' û hwd wê, di wê temenê de wê di rengê de wê weke têtîn û gotinek ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengê de wê bi wê re wê bikirpênê bê. Ev têtînen weke sergirtî wê bi hêstî wê, hêst û kîbûna me di rengê de wê bi xwe re wê weke ku wê bi kirdeyî wê di rengê de wê salix jî bikê.

Pirsgirêkên xêvî û sedemên wan

Ku em bahsa xêvê bikê wê bi wê re wwê gotina pirsgirêkên xêvî û ankû pirsgirêkên bîrkinê û hwd wê weke gotinek ku wê di nava pêvajoya fahmkirina wê de wê were salixkirin bê. Di wê temenê de wê jîbîrkin û ankû bîrnekirin wê di rengê de wê sedemên wê yên fîzîkî û derûnî û hwd wê di rengê de ku wê bibin wê bi wê re wê, di rengê de wê li ser temenekê newrolojîkî û hwd wê, were dîtin ku wê li wê were lê hizirkirin.

Di wê rewşê de wê gotina pirsgirêka xêvî' wê di wê nûqtayê de wê, weke têtînekê ku mirov wê di dewama wê de wê karibê wê li wê bihizirê bê. Pêşî wê bi hinek têtînen sereka ku mirov wê salixbikê wê di wê temenê de wê karibê wê salixbikê. Minaq rewşên weke demensê û ankû nexweşîya alzheimer'ê û hwd wê karibê di rengê de wê jî aliyekê ve wê bide dîyarkirin. Ev wê, hem li ser rewşên ku wê mirov wê bi awayekê bûyarî wê bijî û wê di encama wan de wê bîrindar bibê û ankû rewşên zorî wê bijî û hwd re wê karibê xwe bide dîyarkirin. Lê jî aliyekê din ve jî wê, bi temenê mirov ve ku mirov bi ber pîrbûnîya xwe ve diçe wê bi wê re wê, di rengê de wê li ser wê temenê newrolojîkî û fîzyolojîk û hwd re wê xwe di awayekê de wê karibê bide dîyarkirin. Weki din rewşên din ên weke ku mirov dikarê werênê ser ziman rewşên weke derbe xwarina li serî û ankû di wê temenê de rewşên ku wê bibin wê bi xwe re wê, karibin rewşên weke pirsgirêkên bi xwe re yekser werênin.

An jî rewşên weke xwûn çûna sermejî û hwd re wê, karibê di rengê de wê werênê ser ziman. Ev wê bi xwe re wê rewşên bîrnekirinê, jîbîrkirinê û hwd wê bi xwe re wê werênê. Di awayekê din de jî wê li ser rewşên weke yên derûnî û ankû mentalî û hwd wê di wê temenê de wê rewşên weke yên epilepsi û hwd wê xwe di rengê de wê bidina dîyarkirin. Di wê temenê de wê, pîrsgirêkên ji wê dikarê wê ji du aliyan ve wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman. Yek wê, di wê temenê de wê, bi rewşên tûndûtûji jîyanê re ku wê mejî wê hertimî wê bibê xwediyê rewşên weke ku wê mirov ji hey û hoyandina me ya bi bîrkirinê û hwd wê dûrbikê û wê di wê temenê de wê ne hizirê û ankû wê bîrnekê. Ev bi demê re wê di rengê de wê rewşên ne di ahengekê de wê bi xwe re wê di pêvajoyên xêvî ên bûyina wê de jî wê karibê biafirênê. Di wê temenê de wê, dema ku mirov wê pêvajoyên xwe derbaskir, minaq weke di rojekê de ku me çî jînkir wê di wê temenê de wê, nekirinîyê û ne bi heybûna wê û hwd re wê di wê temenê de wê, rewşên weke pêşneketina heyê re wê, di rengê de wê, êdî wê mirov wê ji wê dîrkeve. Aliyê din jî wê di wê temenê de wê yên weke jîbîrkirinê ku wê tenê wê li ser hevrastekê bi rewşekê û ankû tiştêkê û hwd re wê bihizirê û wê mejî wê li yên din ku ew bîr hizirê û ankû dîtin wê li wan ne hizirê û wê nebîrê.

Di awayekê din de jî wê pîrsgirêkên weke neçûna oksijenê li mejî ku wê xabate wê di wê de wê bi sekinê û ankû wê beşên wê di awayekê de wê zerarê wê bibînin û wê funksyonên xwe wê hin bi hin wê windabikin.

Di dewama wê de wê weke aliyên din ên weke bi pîrsgirêkî ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê wê, di awayekê de wê di leza hizirê ku wê mejî û hwd de wê, rêjeya wê ku wê bikê wê karibê wê weke aliyekê wê yê din wê li wê bihizirê bê. Di wê temenê de ev wê di rewş û rengên weke ku wê hinek rewş û tişt heya mirov xira dikin ku wê di rengê de wê xwe bide dîyarkirin wê carna xwe bide dîyarkirin. Lê ji aliyekê din ve jî wê, dikarê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê ku wê, çawa wê, di dema xwe de wê tiştêk wê newê hanîn li bîrê. Minaq di çerçoveya xêva demkort de wê, dema ku wê, tiştêk di nava axiftinekê ku mirov bi kesekê re dikê wê bixwezê tiştêkê bîrê û bibêjê. Lê ew çî dikê û nakê nikaribê wê werênê li bîrê. Wê di wê nûqteyê de wê, ji du aliyan ve wê karibin sedemên wê xwe bidina dîyarkirin. Yek wê ji rewşa newrolojikî a şaneyên wê û hwd ve wê karibê bide dîyarkirin. Ya din jî wê di hevrastiya wê de wê, mejî wê, xwe li tiştêkê din wê bide hoyandin û bide hizirê û wê bi wê hêza wê hizirê ku ew dikê re wê pêşîya hizirê li yên din û rewşên din ku wê bigirê bê.

Di mijare bîrkinê de wê şewayên awayên bîrkinê wê bi wê re wê hebin. Minaq em li musikekê, helbestekê û hwd dihisênin wê di wê temenê de wê dengê ku em dikin em wê dikin ku wê nasbikin. An jî di hundurê wê dengê de wê, gotinên ku ew wê werina ser ziman dibê ku me ew berê li deverê din bihîstibin. Weke awazên wê helbestê ku wê kesekê din wê weke ku ew bibêjê ku me ew bihîstibê were li bîrê. Ev wê weke rewşên bi şibandinê û hwd re wê, di rengekê de wê werênê li bîrê.

Di dewama wê de wê dikarê wê di mijare bîrkinê de wê werênê ser ziman ku wê minaq wê tiştek, objeyek û hwd weke nîşanakeyê û ankû mifteyek bîrkinê wê di wê temenê de ku wê bibê sedema wê ku mirov wê gelek tişt wê bi wê re wê bibîrbikê. Di wê bîrkinê de wê du ali wê jî aliyekê ve wê hebin. Aliyek wê di dewama hev ve û bi hev ve di ahengekê de girêdayî me jînkirina û ankû dîtina û bi wê re azmûnkirina û dem ku em destpêkê bi gotinekê ku wê şibandinekî û hwd wê bi wê re wê bikê re ew wê werê li bîra me. Ku yek di destpêkê de hat bîrê wê di rengekê de wê ya din jî wê weke li dûv ve wê werênê li bîrê. Aliyê din ê duyem jî wê di wê nûqteyê de wê rewşên weke ne li dûv hev û ne bi hev ve girêdayîna di jîyankirina û dîtina de. Lê wê di wê temenê de wê, yek wê dema ku ew hat bîrkinê wê, di wê ya ku ew hat bîrkinê de wê di wê de wê gotinekê û ankû tiştek weke heya çû ser wê bi şibandinê û hwd wê tiştina din wê li dûv wê bi xwe re wê karibê bide dîyarkirin li hişê me. Di wê temenê de wê ev wê di dewama hev de wê, weke dîmenekê ku wê, weke tiştên alaqadar û bêalaqadar û hwd wê, di wê temenê de wê di dewama hev de wê bi wê yekê wê karibê di rengekê de wê werênê li bîra mirov. Di dema axiftinekê û ankû danûstandinekê bi kesekê li dora xwe ku em dikin de wê, bi tiştên ku em dixwezînin bi axifinê û derdixîna li pêş di bîrê de wê gelek tiştên ku em wan di wê kêlikê de na axifinê û wan nayênina ser zima lê ku wê tenê wê di mejiyê me de wê werina bîra me wê di wê temenê û çerçoveyê de wê karibin bibin. Ew wê, di wê çerçoveyê de wê, di rengekê de wê, karibê gelek tiştên bêalaqa jî car bi car di dewama wê de wê di wê axiftina ku em dikin de bi me bide gotin.

Em di wê temenê de wê dema ku em diaxifin em dikarin bi hizirinê ku em tiştên ku em dibêjin bi mijare ku em diaxifin ve di tîkiliyê de diaxifin. Lê yê li hemberî me dikarê bi wê hizra me re ne di hemhizrê de bê. Carna bi gotinên weke şîyarkirina ên weke bi xwestina 'hanîna gotinê û heya me li ser ya ku em diaxifin' re wê, di rengekê de wê bi wê re wê karibê bibê. Ev bi gotinê dibê. Bi rewşek xwe di awayekê labitandinê

weke ji me re ragihandina nîşanayekê û hwd re wê karibê bibê bê. Di wê temenê de wê rewşên weke karibin bibin.

Di rewşek hizirkirinê de a bi wê rengê wê di rengekê de wê dema ku wê bi tevgerê wê bide dîyarkirin mirov wê di wê nûqteyê de wê bi carekê wê weke ku wê li xwe şiyar bibê wê di rengekê de wê bibê. Wê di wê temneê de wê, bi bîrbikê ku ew li ser çî diaxift. Di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di wê temenê de wê di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Di mijare têngîna pîrsgirêka xêvî de wê weke aliyekê wê yê giring wê ew bê ku wê bi pîrsgirêkên wê yên ku mirov dijî re wê salixkirina wê bê. Di wê temneê de wê ber ku wê ji kes li kes wê cihê bê. Di awayekê de wê minaq wê kesekê ku ew demensê dijî wê, emneziyê wê weke bijî. Di wê temenê de wê, di awayekê cihê de wê xwe bide dîyarkirin. Lê hinek rewşên weke yên demensê wê, bi rewşa rengê salixbûnên me yên genetîkî ve wê ji temen ve wê, girêdayî wê bibin. Di wê temenê de wê, di yên berî me de ew çawa bi wê bûna wê, bi wê re ku ew hat wê demê wê kêm zêde wê ne weke wê jî bê wê, di rengekê de wê ew wê bijî. Di wê temenê de wê dikarê pîrsekê ku ew dikarê me hinekê di wê nûqteyê de bide hizirkirinê bikê. Di mijarên jîyane demensê, rewşên nexweşiyên jîbîrkirinê ên weke yên alzheimer' û hwd karibê başkirina wan were kirin? Di wê nûqteyê de wê ev bi wê re wê karibê were gotin. Ber ku ew pêvajoyên em dijî wê di mejî de wê bi awayekî newrolojîkî wê blokebûyinên wan wê bibin wê di wê rewşê de wê di rengekê de wê weke ku wê bi derfet bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê pêşbixê. Di wê çerçoveyê de wê, ew zaninên ku ew di wê de hena werina li hiş. Di wê nûqteyê de wê, hişkirinên yên demên kevn li ser rewşên pêşxistinê ên demên nû re ku ew di awayekê weke di rengekê dermankirinê û hwd de wê were kirin re wê di şêwayekê de wê karibê wê bikê. Wê dema ku wê, ew rewş bû wê, di wê nûqteyê de wê bi rewşên nû jîyankirin û azmûnkirinê bi xêvê re wê, demê wê bi wê re bikeve nava hewldana aktivkirina neronên ku ew di wê nûqteyê de kar dikin. Wê demê ku ew bû wê, di rengekê de wê weke derî li yên berî jî wê bi xwezayî wê di şêwayekê de wê weke ku wê vebê. Lê ev dibê ku wê di rewşa başkirinê û dermankirinê de wê pêvajoyên fîzîkî û ne fîzîkî di zikhev de wê karibin derbas bibin û ew hem ji hev cihê û hem jî bi hev re di rengekê de wê weke ku wê pêwîst bin ku ew were fahmkirin.

Di rewşên logopediyê de wê rewşên weke kesê ku wê gotinê wê ji bîrbikê wê, di rengekê de wê karibê wê ji aliyekê ve wê weke pirsgirêka zimanî, kekemê, afasî û hwd jî bê. Di wê nûqteyê de wê ev ali wê hemû di rengekê de wê bi wê re wê xwe di şewayekê de wê karibin bidina dîyarkirin. Kesên ku wê dijîn wê di rengekê de wê karibin bi tememî wê weke pêvajoyek xêvî a xirabûyî re wê weke ku ew rû bi rû na karibê di rengekê de fahmbikê.

Di awayekê de wê di nava hiş û kirinê û ankû tevgeran de wê têkiliyek newrolojîkî a bi hiş wê hebê. Di wê temenê de wê, dema ku wê, tevgerêk wê bide nîşandin wê bi wê re wê karibê xwe bide dîyarkirin. Di wê nûqteyê de wê, mirov wê bi wê re wê, bibîrbikê. Wê tiştan wê salixbikê û wê fahmbikê. Minaq wê dema ku em bahsa salixkirinê dikin wê mejî û xêw wê di rengekê de wê weke ku wê karibê wê, bi azmûnên xwe wê di rengekê de wê berî bi gotinkirina me wê karibê bikê. Piştî wê em bi gotin dikin. Lê wê dema ku ew têkili xirabû wê, jibîrkirina ku wê çî bibêjê û ankû çî got, jibîrkirina navê xwe, jibîrbikê ku çî kir, wê demên ku ew li lê ew êdî wê nasnekê, jibîrbikê ku wê çî wê giring bê, tişteke ku ew wê pêwîst weke bikê ku ew wê nekê û ankû jibîrbikê ku ew wê bikê, rewşên weke randewûyên wî hebin wan jî bîrbikê, di mejî de nikaribê tişteke nû derxê li pêş û mejî wê tişteke ku ew derxî li pêş wê derxê dervî hiş û wê bi wê re wê, dervî hiş û ankû di rewşek nîvhişî de wê hertimî wê tişteke dúbare bikê û hwd re wê rewşên bi wê rengê wê bijî. Di dewama wê de wê rewşên din jî wê di wê temenê de wê karibê wê fahmbikê ku wê hevrasta xwe ya jîyanî wê di rengekê de wê ji wê dîrkeve û ew wê bixira bibê.

Di wê rewşê de wê karibê mirov wê rewşên cihê di xwe de wê di rengekê de bijî. Minaq wê mejî wê di xwe de wê xwediyê aktivitasyonêkê bê û wê bi wê re wê, di xwe de wê weke dengên wê bikê, wê weke rewşên ku ew jiyane lê ew ne jîyane wê bibê, di rengekê de wê, di wê temenê de wê ji mantiq û hişê derveyî ê bi dîtina jîyanê û fahmkirina wê ku ew bikê wê bi wê re wê karibê dîrkeve. Di wê temenê de wê, kes wê bi wê re wê karibê xwe weke 'dîn' jî bibînê. Lê ev rewş wê, weke rewşna xêvî bin û wê, di wê nûqteyê de wê ji aliyekê ve wê bi qûtbûna têkiliya hundurîn a hiş-derûnî bi derve re wê karibê wê di rengekê de wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê, rewşên weke ku ew jînkirina wê mejî û ankû xêw wê weke ku ew çawa berê têkiliya wî bi derve hebê wê di xwe de wê, bijî. Lê wê tenê ew blokebûyina li derve wê, di xwe de wê, bi wê rengê wê di şewayekê de wê weke ku wê karibê

bibê temenê wê rewşê bi mirov re. Di wê rewşê de wê mirov wê karibê çûnûhatina di xwe de ew bijî. Di wê rewşê de wê rewşên weke yên ku ew aktivbûnê didin çêkirin û dikarin bibina sedema rewşên weke stresse û hwd wê karibin hem têkiliyê di awayekê de ji wê blokebûyinê ku ew di rengekê bidina derbaskirin û çêbikin bikê wê bi heman rengê wê vajî wê karibê di xwe de bide girtin û bi tememî ji derve qûtbikê jî. Di wê nûqtayê de wê, di wê rewşê de wê ev hinekê jî w bi rewşên weke di wê de dijî û hwd re wê bibê. Minaq wê di rewşek bi wê rengê de wê gotinek û ankû tiştek weke objeyekê û hwd ku wê bi carekê wê weke hey herê ser wê karibê bi carekê wê blokebûnê ji holê rabikê û herikinekê bi zaninê li derve û ji derve li hundur bi wê re bide çêkirin. Ev wê bi xwe re wê karibê wê bide dîyarkirin ku wê rewşa xêvê wê bi têkiliyên wê yên bi neronan re wê, di wê temenê de wê xwediyê temenekê bin û wê ev neronên barkirinê bê, yên di xwe de girtinê û hwd bê wê bi têkiliya wan ya bi hev re û her wusa bi rewşên din ve ku ew didênin ve jî wê girêdayî weke rewşekê jî bê.

Bîrkinin û temen û an salbûhûrînên mirovî ên jîyanî

Mirov wê dema ku wê bahsa têgînek bi bîrkininê re wê bikê wê dikarê wê, ji wê aliyê ve wê weke minaqekê wê bide. Carna mirov wê, tiştekê wê, dikê wê, hewce nekê ku ew nivîsandinê bikê û ew wê di bîrê de wê bigirê. Wê piştî wê weke wê werênê ser ziman. Carna jî wê weke ku ew dixwezê wê bîrbikê wê binivîsê. Wê di wê temenê de wê dema ku ew dinivîsê wê bi rastî wê karibê wê weke wê bibîrbikê.

Di awayekê de wê ti tiş wê weke di heman awayê û demê de wê nebê. Di wê nûqtayê de wê, dema ku em li wê dihizirin em, dikin ku wê bibêjin ku wê ti tiş wê weke xwe wê dúbare nekê. Wê demê wê weke wê bêrkinin û ankû dúbare kirin wê bi derfet bê? Di wê temenê de wê ji aliyekê ve jî wê ev pirs wê bi wê re wê di mejiyê mirov de wê xwe di rengekê de wê bidina dîyarkirin.

Bîrkinin wê, di rengekê de wê, weke ya ku ew bûya wê, di wê hevrasta wê de wê weke dîtinekê bê. Li ser wê temenê wê karibê wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Bi demê re wê, hin bi hin ku mirov wê weke ku wê mazin bibê wê, zêdetirî wê temenê bîrkininê wê bi mirov re wê weke ku wê pêşkeve. Yan jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê rewşên weke yên bi bîrkininê wê, bi temenê me û ankû salbûhûrînên me re wê, weke ku wê, zêdetirî wê bibê. Wê bi wê re wê azmûnên me jî wê di rengekê de wê bi demê re wê zêdetirî bibin. Lê

çendî ku mirov wê navserî xwe bû û weke pîr bû wê pirsgirêkên bihîstinê, dîtîne û hwd wê bi gelek awayên weke bîrkinê û hwd jî wê xwe di rengekê de wê bdina dîyarkirin. Di wê temenê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê werênê ser ziman wê, di wê temenê de wê, tevî ku mirov wê, di wê temenê xwe de wê zêdetirî wê bi azmûn bibê wê bi wan pirsgirêkan re bûyinê wê karibê wê çawa wê fahmbikê? Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ku wê bipirsî wê xwe bi wê re wê di mejiyê mirov de wê di dewama wê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê.

Demên ku em rewşên weke derûnîyê wê bi wê re wê fahmdikê wê di wê nûqtayê de wê weke temenekê fêrbûnê li rewşên ku em bi wan re dijîn ên weke 'baş' û 'nebaş' jî wê di wê temenê de wê bi wê re wê bibê. Derûnî wê di wê temenê de wê, rewşên weke yên ku mirov bi wan re zoriyekê dijî wê weke rengekê fahmkirinê ku wê çawa wê bikê ku mirov wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Derûnî wê çawa wê, bikê ku wê fahmbikê û bide fahmkirin? Di temenê mînaq wê weke fahmbikê, navê wê fêr bibê, lê meyizê ku ew dihê çî wateyê, dûbare bikê ku ew weke çî ya û wê di aqil de wê bigira, mejuyê bibîrke û jî wê tiştên kort weke bi vegotinê bêne ser ziman, pêjnên wê bi dîmen û an kopî bikê, pêjnên cihê bîr û fêrbikê, weke wê awayên cihê bibîna û bibîrbike, dîmen û ankû wêneyê berê lê binera û wê nasbikê, werê ser ziman ku ew wêne û ankp objektên wê çawa dihên dîtîne û dikarin werina ser ziman û wê werênê ser ziman û her wusa pirsên ku ew di dema wê ya dîyarkirî de wê bipirsê bi derûnî û werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê weke dîmenekê baş ku ew çawa dikarê bi ser wê ve were rêyên rast û lê were kifşbikê? Di awayekê de wê dema ku mirov wê bi zanina xêvê re wê li wê bihizirê wê di wê nûqtayê de wê fêrsa rastbûnê û ankû ne rastbûnê û hwd wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê lê digihijê û wê fahmbikê bê. Di wê nûqtayê de wê, hinek fêrs û hêstên me yên ku em di wê temenê de karibin wê fahmbikin û wê hebin.

Di rengekê de wê, di çerçoveya zanina xêvî de weke ku min li jor li çend deveran wê hanî ser ziman wê, di şewayekê de wê, aliyekê weke wê tiştê ku wê derkbikê wê hebê. Aliyê din jî wê weke yê bi rengê zanina darizandinê û hwd ku wê bibê û wê li ser wê weke dîmenekê din ê ku ew dibê wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Mirov tiştê wê di rengekê de wê li gorî ku ew dibîne wê weke ku wê dibîne wê bi bîr bikê. Di wê nûqtayê de wê bîrkinê wê di rengekê de wê

xwe bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê zanina di xêvê de wê ji gelek aliyan ve wê tevgerîya wê bi hebûnê re wê hebê. Minaq wê weke rewşên xiyalkirinê, dîtina xewnan û hwd wê, di wê temenê de wê karibê di renekê de wê fahmbikê. Xewn wê di renekê de wê, çavkaniyek wê ya bi azmûnê wê hebê. Lê ew rengê darêjkên ku ew bi wê dibin wê di wê temenê de ku ew çendî wê çavdêriyek wê ya darêjkî a azmûnê wê hebê jî wê bi hebûnê re bûyin û dîyarbûna wê di awayekê de wê bi serê xwe wê weke rewşek komplika a ku mirov wê fahmbikê bê.

Di nava rasyonalitya wê de wê, xêv wê, xwediyê dîyariyekê bê. Wê di wê temenê de wê, ji gelek rewşên ku ew dihên derkkirin wê bi wê re wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin. Di awayekê de wê ya ku wê zêde wê mereqa me bikişnê ser xwe ku em çendî di rewşek xewê de jî wê ew rêjeya bilind a agehiyê û ankû komminikasyonê û hwd wê, di wê temenê de wê di renekê de wê xwe bide dîyarkirin. Di wê nûqtayê de wê weke ji rewşek kûr wê weke têkiliyek bi zanînê wê xwe di wê temenê de wê bide dîyarkirin. Lê di wê nûqtayê de wê ber ku em di xewê de na wê, rewşên weke aktivbûyina sehên me wê di renekê de wê weke ku wê ne di dewrê de bin. Wê di wê temenê de wê her tişt wê d inava meji û bi têkiliyên nava wê ên newroloijikî û hwd re wê, di şewayekê de wê weke ku wê bibê. Di renekê de wê weke ku wê ji beşên xêvê wê zanin wê were hildan û wê, di wê temenê de wê bi barkirin û ragihandinê re wê rewşek xêvî wê bi wê re wê xwe di renekê de wê bibê. Ev rewşa xêvî wê di renekê de wê dervî hişê me yê sehî û rêyên wê bê. Di wê temenê de wê, ev jî wê, weke rêyna wê yên din ku wê li deverna din wê vebin wê fêrsa ku ew bi me re wê çêbikê wê di demên berê de wê hertimî wê bê sedema wê ku ew wê têkiliyek weke bi dînyayê din re wê bi wê re wê bibê re wê di wê temenê de wê bi wê re wê bibê sedem û temenê hizirkirinê. Di wê temenê de wê, bi şaneyên pîremidî ên barkirinê wê bi zanîna ku ew bar dikin û têkiliyên wan re ku wê ji hûndrê kûrehiya meji wê zaninê wê hilde re wê di renekê de wê weke ku wê bibê.

Di awayekê de wê bi sehên me yên li derve girtina wê re wê bi rewşên weke yên xewnê re wê, weke 'mejiyê me yê hundûrîn' wê şîyar bê di xwe de wê bi dîmenekê wê xwe bide dîyarkirin. Di xewnê de wê gelek zanin wê bi rêya şibandinê, têkiliya bi şibandinê, û hwd re jî wê di dewama hev de wê weke ku wê werin. Minaq em dema ku em gotinekê weke dîvê haspê ku wê pênasebikin wê ew wê bi xwe re wê karibê bi

fêsekê haspê bi xwe jî wê werênê ber hişê ku mirov wê hiş bikê û wê weke bibînê di serî de.

Mijare xewnê wê hê ji pirraniya aliyên xwe yên ku ew bi wan dibê re wê weke di nava nepeniyek hebûnê de wê bibê. Lê xewn wê em bi wê dizanin ku wê zaninên me yên ku em digirin ji rojane xwe ya û ankû demên xwe yên bûhûrî wê di wê temenê de wê, ji wan sûdgirtina jî wê bi wê re wê weke ku wê bibê.

Di hinek intibayên me yên bi fêrsa fahmkirinê re ew fêrs jî bi fahmkirina wê re di serî de diafirê ku wê hinek rewşên rakendî ên ku ew berî hebûna me jî wê bi wê re wê, di wê afirandina bi wê bûyinê re wê hebê wê xwe bide dîyarkirin. Î ro di çerçoveyek zanyarî de wê, li ser hebûnê bi 'rakendî' bûhûrandinên li zaro weke ji dê û bav wê, di wê temenê de wê weke yên ji demên berê wê jî wê di rengê de wê weke ku wê bi xwe re wê, biafirênin. Lê ew wê, di wê temen de wê, çawa wê, weynekê wê bileyizin bi hebûnê re wê, hertimî wê heta roja me wê weke nepeniyekê wê xwe bide hiştin.

Di gelek caran de ku em carna weke şiyar in jî wê hin bîrkirinên ku em zêde wateyê nadin û ankû wê tenê weke tiştna weke 'bêqiyet' ku wê xwe bidina dîyarkirin û ankû em wusa lê dinerin wê xwe di rengê de wê bibin. Ew wusa dîtî wê ji ber ku wê bi wê re wê şiyariyek ku ew wê derxê li pêş wê di serî de wê nebê. Wekî din wê gelek tiştên weke ji me re bi xiyalî û ankû di xewnê de ku wê werina dîtî û em wateyê nikaribin bidina wan û ankû em weke tiştna ku wê ti carê weke me 'azmûn nekiriya' ku wê bi fêsekê wê xwe bi me re wê bide dîyarkirin wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê bihizirê bê.

Meji wê hertimî wê xewnê wê bibînê lê wê di hemû rewşan de wê weke ku wê ne di hiş û farq û bîrkirina wê de bê. Di wê temenê de em carna weke ku em xewnê nabînin li me dihê. Ber ku ew dîtî me yên xewnê wê dakevina jêrîya xêvî ku em wê weke ji bîr dikin di rewşekê de dibê.

Di awayekê de wê di wê pêvajoya xêvî de wê di rengê de wê weke ku wê pêvajoyek weke ya xêva xewnê ku wê bi wê re wê bi afirê wê di rengê de wê weke ku wê biafirê. Di wê de wê, gelek funksiyonên xêvê wê di rengê de wê weke ku wê di şêwayekê de wê xwediyê himek rewşên bîrkirinê di rengê cûreyên cûda ên xêvî de. Wê di wê temenê de wê di temenê kodkirinê de wê di wê xêva xewnê de wê bibin û ew kodkirinên wê kengî bibîrbûn ew jî wê di rengê de ku ew weke ji me re beyenî û ankû nebeyenî were wê were bîrkirin. Di demên weke şiyar de

ku ew wê bi carekê wê carna wê werina bîra me jî wê hinekê wê weke ku wê bi wê rewşa kodkirinên di xêva xewnê de ku wê bibê û wê werina li hiş û bîrê wê bi wê re wê bibê. Em ne di rewşa şîyarîya xwe de û ne jî di ya xewnkirina xwe de wê, li wê xêva xewnê û mejiyê wê serwer in. Lê ew di awayekê de wê weke dervî me di hebûna me de wê xwe di dîmenekê de wê biafirênê, bide domandin û wê bide jîyankirin. Em carna hinek bîrkirinên ku em ne wateyê didinê û ne jî dikarin wê bi tişteke salixbikin re wê karibin wê salixbikin û wê werênina ser ziman.

Di demên kevnera de wê di nava civake kurd de wê dema ku wê li ser mejiyê xewnê dihizirîn wê weke mejiyekê teybet ku ew dervî me weke dijî û xwediyê rêyên xwe yên têkilidaninê li derve û li hûndûr ku em nikarin wan pêşbibînin û ankû farq bikin. Li ser wê re wwê bi têgîn û fêrsa pêşarojê re wê, têkiliya wê ya bi hizirkirinê didanîn û wê bixwestan ku ew wan dîtinan di rengekê de bi wate bikin. Ji wan bigihina hin peyamna.

Xewndîtin pêvajoyek e ku bi komek taybetmendiyên tevlihev ve girêdayî ye ku gelek pêvajoyên bi derûnî ku wê çavkaniya xwe bigire weke zanîna bîrê, têgihîştin û hestê re wê bibê. Van taybetmendiyan di xewnan de wêneyek nasîn û hestiyariyê ava dikin ku dikare bi taybetmendiyên hûrgulî yên fonksiyona neurobiolojîkî re wê li wê bihizirê. Lê heta roja me çavkaniyên bi lêkolînên ku ew dihên kirin wê di çerçoveya tûra pergale newrolojîkî, hebûna neronên zaninê bar dikin û têkiliyê didênin û rewşên weke yên bi awayên fahmkirinê û têkiliyên ku ew diafirin wê bi wan re wê bibê. Di rengekê de wê, weke ku wê, xêw wê bi xewnê wê hinek azmûnkirina wê bikê. Kesekê ku ew saqat û nikarê bimeşê wê, çawa di xewna xwe de wê bibînê ku ew yan hiç nikaribê bimeşê û bi tememî funksiyonên xwe windakirina û xwe di bêcareyekê de wê bibînê û yan jî wê vejî wê ji xwe ku ew weke ku ew rewş ne jinkirî û ne di bîrê de ku ew wê bijî wê, weke hinekê jî wê bi xwestek, mêylên hizirkirinê û tefkirkirinên me yên ku em carna nikarin wan weke bi hişê xwe yê giştî û serwer bi gotin bikin re wê, weke ku wê çavdêriya xwe wê biafirênê.

Di lêkolînên li ser xewnê dihên kirin de wê, werina kifşkirin de wê beşên meji ên weke amigdala û hipocampus û hwd wê çawa wê aktiv bin wê bi wê re wê were dîtin. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê ew dîtin wê bi wê re wê, weke ku wê bingih û temenekê xwe çêbikin wê weke ku wê bibê.

Di wê nûqtayê de wê, xewn wê weke dûnyaya ku em di wê de dijîn wê di serî de wê bibê û wê, berê sehên me yên bi hiş û bîrê wê ne li derve lê wê li hûndûrê wê xwe di rengekê de wê bidina dîyarkirn û wê bi wê re wê, di şewayekê de wê di dewama wê de wê weke ku wê bibin.

Weke li derve girtina me û di wê de tenê weke di xwe de jîyankirina me wê bi hebûna me ya bi sînor ve wê girêdayî bê. Di rewşên ku ew dihên jînkirin wê di awayekê de wê bi temenê pergale newroloijikî re wê, ji aliyekê ve wê bi wê jîyane me ya li ser rûyê ardê ve girêdayî û di wê de di ahengekê de wê weke ku ew wê bibê. Ji aliyekê ve ku em çendî wateyê nedinê de jî wê xewn wê weke salixkirin û weke bi watekirina hinek tefkirkirinên me yên ku em di xwe de dikin jî bin. Wê pêvajoyê dikarê wê weke pêvajoya ku em çawa dema ku em şîyar din û mejî û an xêw wê, gotinekê wê weke bijartî ku em wê digirin û wê derdixin li pêş re wê di rengekê de wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di ya şîyarîya me de wê hemû têkilî û berê sehên me yên bihiş wê li derve bin. Lê di ya xewnê de wê bi temenekê xêvî a xwe re wê hemû têkili wê di xwe de û wê di wê dûnya xewnê de bin.

Di xewmê de wê, li rewşek aktiv a bi sînir û ankû neronên xêvê re wê li wê çendî ku wê rast bê ku mirov li wê bigerihê wê wilqasî jî wê ji aliyê din ve ku ew weke ne aktiv bin û di wê rewşa ne aktivbûna xwe de wê weke di aktivbûnekê de jî bê wê fahmbikê wê weke ku wê rast bê. Di wê nûqtayê de wê dema ku mirov wê li wê dihizirê wê ya ku wê bi wê re wê were dîtin wê di çerçoveya pêvajoyek zêde komplike de wê ev wê xwe di dîmenekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Em dema ku em dikin rewşek weke ya bi xewnê wê salix bikin û wê fahmbikin em mejî, mantiq û rasyonalitya xwe ya di jîyanê de wê li berçav digirin û wê di wê temenê de wê dikin ku wê fahmbikin. Lê ev wê, rast bê? Di awayekê de bi hebûna me re ku wê xewn wê xwediyê rasyonalitya û mantiqê xwe bê bi temenekê xêvî ê xwe yê xewnê re wê, di wê temenê de wê bi wê rengê wê dervî wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Em çendî ku xwe weke bi mantiq û rasyonalitya bibînin em xewnên weke dermantiqî û irrasyonalitya ku em dibînin wê di wê temenê de wê têkiliya nava wê wê hinekê jî wê bi wê çerçoveyê wê karibê were fahmkirin. Weki din wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê bi gûharînin bi hêstîyarî û rewşên wê yên ku ew dibin re wê, karibê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Mirov wê di her temenê xwe de wê ew wê wan xewnan wê bibînin û ew wê, di rengekê de wê, weke aliyana ku wê bi reaksiyonên xêvî ên li derve

re wê, di renekê de wê karibê wê fahmbikê. Rewşek ku me tirsandiya û ankû mereq dikê û ankê dikê bêriyekê de wê bi wê re wê, karibê bibînê. Lê em ber ku em li zanina xêvê ne serwer in em bi tememî wê nikarin wateyê bidinê. Ev jî wê weke aliyna wê yên ku em dikarin wê bi wê re wê fahmbikin.

Di mijare têgîna xêvê a bi kesên mazin re ku mirov wê hinekê wê li wê bihizirê wê, di wê temenê de wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring bê. Di wê nûqteyê de wê dikarê wê di renekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê pêvajoyên hizirkirinê ên bi kesên mazin re wê, di renekê de wê, çendî ku wê, di wê temenê de wê, pêde wê herê wê di renekê de wê, zêdetirî wê bi azmûn bibê. Wê di wê temenê de wê weke 'têrbûnek' û 'tîrbûnek' wê di renekê de wê di xêvê de wê bi wê re wê bibê. Di wê nûqteyê de wê kes wê, di wê temenê de wê, di pêvajoyên fêrbûnê de wê, ji nava azmûnên xwe wê weke ku wê zêdetirî wê di renekê de wê bidest bîrkirinê wê bikê. Ev wê di renekê de wê weke ku wê di mijare aktîvbûn û mijare afirandinê a xêvê de wê, di şewayekê de wê bide dîyarkirin. Di xêvkinê de wê bi bîrkirin û fêrbûnê de wê hipocampus wê weke bingihê wê di mejî de wê biafirênê. Di wê temenê de wê di demêmn ciwanîyê û hwd de wê bêşên wê yên weke 'hipokampal'ê wê di renekê de wê aktîv bin. Lê di wê nûqteyê de wê li gorî lêkolînên ku wê li ser wê werina kirin jî wê were dîtîn ku wê çendî ku mirov di nava xalan de pêde diçê û hinekê weke ku wê bidest pîrozbûna xwe wê bikê wê aktîvbûnê di wê beşa mejî de bi afirandinê wê weke ku wê kêmbibin. Sedema wê çi ya? Di serî de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê jî wê di renekê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê û hwd de wê, bi wê kêmbûna wê aktîvbûnê de wê weke ku wê jêhatiyên zêhnî wê di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê weke ku wê kêmbibin. Di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê dîmenekê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Weki din wê di renekê de wê, di rewşên weke yên demensê û ankû nexweşiyên weke yên alzheimer'ê de jî wê di wê temenê de wê, di renekê de wê ev beşa mejî wê weke ku wê di wê de wê piçûkbûn wê di renekê de wê xwe di renekê de wê bi wê rewê bide dîyarkirin. Yanî wê di wê temenê de wê hem piçûk bibê û hem jî wê di renekê de wê ji jêhatiyên xwe yên zêhnî û afrînerîyên wê di renekê de wê weke ku wê

bikeve. Di wê temenê de wê di rengekê de wê bi wê re wê, xwediyê rengekê û awayekê bê.

Di mijare rewşên weke windabûna xêvê de û ji fûnksiyonên wê ketinê wê ber ku wê faktorek rakendî wê di wê de wê hebê wê di wê çerçoveyê de wê êdî wê li gorî ku mirov wê karibê wê ji wê fahmbikê ji kes li kes wê weke ku wê cihêbûn wê di wê rewşa wê de wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê weke ku wê di awayekê de wê karibê bide dîyarkirin. Di kesên ku ew çendî ku ew pîr dibin jî wê xwediyê aktivisyonê xêvî bin wê di wan de wê were dîtîn ku wê beşa hipokampal' a mejî wê di rengekê de wê hê di rewşek aktiv de bê. Wê bi wê re wê afirandinên wê bibin û wê di wê temenê de wê di rengekê de wê xwe di dewama wê de wê karibê bide dîyarkirin.

Lê di wê nûqtayê de wê bi wê re wê weke ku me di têngîna rakendiyê de wê hanî ser ziman wê faktora genetîkê wê bi wê re wê divê ku mirov wê ji bîrnêkê. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyna ku wê di wê temenê de wê karibin wê di serî de wê bi wê re werina fahmkirin bin. Di wê çerçoveyê de wê, di hebûna bedenê de wê di beşên wê de wê, hebûna rewşên aktivbûnên bi neronî ku wê bibin wê di wê de wê, xwediyê çerçoveyekê bin. Lê ev wê, di rengekê de wê li gorî wê ragihandinê wê di bedenê de wê bibin.

Di wê temen de wê, di rengekê de aktivmayîna mirov wê bi zêhnî, civaknasî û fîzîkî û hwd wê, di wê çerçoveyê de wê, têkiliya wê ya bi xêvê re wê, di rengekê de wê giringiya wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Di wê nûqtayê de wê, di rengekê de wê jî dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman wê, di wê nûqtayê de wê bi performansek hindik û ankû zêde bûyinê jî wê di wê temenê de wê ji wê zêdetirî wê rewşên din wê bi wê re wê, di mejî de wê weke faktorên ku wê weyn bileyizin wê weke ku wê hebin. Di hinek awayan de wê performanse zêde ku wê piştê bi ketina wê re wê çawa wê bandûrek neyinî wê li pêşketinên bi xêva bîrkirinê wê bikê wê di rengekê de wê, vajî wê di performansek nimz de jî wê çawa ku wê di rengekê de wê di ahengekê de wê, piştê wê karibê di pêvajoyek hizirkirinê de wê xwe di dewama wê de wê bi afrêneriyekê ku wê karibê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyna ku wê di awayekê de wê li gorî rewşan wê di pêvajoyên jîyankirinê de wê cihêbûnê wê karibin bi xwe re bidina dîyarkirin. Wê dema ku em pêvajoyên jîyankirinê wê bi wê re wê li wê dinerin wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê bibêjê. Pêvajoyên jîyankirinê de wê, xêv wê, rewşên ku ew dijî ku ew bi dijwarî û hwd wê, di wê

temenê de wê bandûra wê bi zêdeyî wê were dîtin ku wê li ser mejî wê xwe di renekê de wê di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Di xêvê de wê beşên mejî ên ku ew zaninê digrin, şîrove dikin, sererast û digirin wê hebin. Ev wê weke bi hinek makanismayên mejî re wê xwe bide dîyarkirin. Lê wê dikarê wê di dewama wê de wê bibêjê ku wê mejî wê, di renekê de wê di pêvajoyên hizirkirinê de wê, ew wê, ji wan wê sûdbigirê. Di renekê de wê beşên wên wê yên girtinê ên weke yên bi dîtinê, bihîstinê, têjkinê û hwd re wê, di renekê de wê, bi rengên cihê wê hebin. Wê di nava wê makanismayê de wê têkiliya wan wê bi hev re wê di renekê de wê weke ku wê were danin û wê bibin.

Di pêvajoyek trawmatikî de wê car bi car wê mejî wê li gorî xwe wê naqşkirinê wê bikê. Di wê naqşkirinê de wê fektorên giring û bi bandûr wê derkevina li pêş. Di wê çerçoveyê de wê hoyandina ku ew di mejî de wê çê bibê wê, di wê ahengê û çerçoveya wê de ku wê di levkirinekê de wê bixwezê ku ew wê werênê li bîrê. Di wê nûqteyê de wê ya ku ew li wê newê wê weke ne weke wê û ne bi wê re di levkirinê de wê weke bixwezê ji wê dûrbisekinê. Di wê temenê de wê mijara wê ya hizirkirinê wê xwe di wê temenê de wê di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Gelek rewşên ku wê, di renekê de wê, werina bîrkirin di wê rewşê de wê minaq wê li gorî fektorên weke 'teluke' û ankû 'ne teluke' û hwd re wê, di şêwayekê ji hev cihêkirinê û hwd de wê were dîtin ku wê were ser ziman. Di pêvajoyek başkirinê de wê weke aliyekê wê yê pêşî wê pêvajoyek fêrbûnê, û azmûnên nû bi wan re fahmkirinên nû ku ew wê, sînorê têgînên weke yên 'teluke' û 'ne teluke' û hwd wê bi gûharênê û hwd re wê, xwe di renekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di rewşa derûnîyî de wê fektorên fêrbûnê wê di wê temenê de wê xwe di renekê de wê bi bandûra wê re wê, di şêwayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di pêvajoyek fêrbûnê a bi derûnîyî de wê naskirin, û salixkirin wê weke du aliyên giring ê ku mirov wê bi wê re wê karibê rabê wê xwe bide dîyarkirin. Wê di wê temenê de wê ne tenê wê gûharînekê wê bi fahmkirinên me re wê bi xwe re wê werênê. Wê ji wê zêdetirî jî wê rewşên weke yên fêrbûnê û hwd re wê, direnekê de wê bi wê re wê xwe di awayekê de wê weke ku wê bidina dîyarkirin. Minaq wê di rewşe destavêtinekê de wê hêsta fihêtiyê, tirsê, sucdariyê û kederê û hwd wê di zikhev de wê weke dîmenna di hev re derbas dibin wê xwe bidina dîyarkirin. Wê kes wê, di wê temenê de wê, ji xwe wê, weke fihêt bikê. Wê nikaribê li laşê xwe wê binerê. Di wê çerçoveyê de wê, rewşên weke bi wê re wê, di renekê de wê bijî. Ev wê, di renekê de wê, bi

bîrkinên berê ên dema 'telukeyê' de ku ew dibin wê, ji wê çawa ku wê bibin wê di wê temenê de wê ji wê bibin. Wekî din wê kes wê bi wê re wê, hertimî wê bo ku ew wê bîrneke wê ji xwe bi ravê. Lê wê ber ku ew di serê mirov bixwe de ya wê ravîn wê ti carî wê weke ku wê nebê.

Vajî wê hertimî wê di wê rewşê de wê xwe zêdetirî wê weke xirabtir bikê. Ber ku wê mejî di wê nûqteyê de wê serwaxt bê û wê, di wê nûqteyê de wê, di bîra wan rewşên xirab de bê. Wê bi bîrbikê. Yan jî di rewşek tûndûtûj de wê, kes wê hertimî wê weke ku ew wê carek din wê were serê mirov wê, di wê rewşê de wê bi wê re wê, di renekê de wê bijî. Wê bi wê rengê wê dibin bandûra wê de wê bijî. Di wê nûqteyê de wê ji bin bandûra wê derketinê jî wê bi azmûnkirinên nû re wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin. Ev azmûnkirinên nû ku wê pêvajoyên nû ên fahmkirinê ku mirov wê xwe di wan de wê bibînê û hwd re wê bide dîyarkirin. Di wê nûqteyê de wê giring bê ku kes wan rewşên nû ew bijî û ankû ji wan re şahidiyê bi dîtin xwe û hwd re wê bikê.

Di mijare xêvê de wê, ber ku wê weke rewşek konsentrebûyî a pergali ku wê rewşa bedenê wê di renekê de wê bi xwe re wê bide dîyarkirin wê, di wê temenê de wê, mijare fahmkirinê û rengê fahmkirinê û ankû ji wê gihîştina hinek fahmkirinên wê weke aliyên wê yên din wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê nûqteyê de wê, di her rewşê de wê, minaq wê di hizirkirinê de wê sînorê wê, ew sînorê hizirkirinê ê xêvî û afrînerî û hilberînerîya wê di renekê de wê weke ku wê bi wê re wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin. Kesê mazin û ankû pîr wê ji yên ciwantir wê zêdetirî wê, bi azmûnê wê bibê. Yê ciwan wê, zêdetirî wê fektorên hilberîn û afirandinê ên bi xêvî û hwd re wê, li pêştir bin.

Xêv û xûynîşandinî

Di nava têtînek xûy nişandinê de wê têtîna xûynîşandinê (behaviour) û an behremendiyî de wê, di şêwayekê de wê, çawa wê pêvajoyek fêrbûnê wê hebê bi mirov re wê li ser wê bisekinê. Di awayekê de wê di wî nûqteuê de ku em li ser wê bisekin in em divê ku em rewşa alimandinê û ya fêrbûnê wê ji hev cihê wê di wê temenê de wê, di renekê de wê li wê bihizirin û wê di renekê de wê bikin ku wê werênina ser ziman.

Di awayekê de wê ya ku em dialimin wê weke ya ku em di renekê de wê bikin û wê, di wê temenê de wê li ser wê alimandinê re wê di awayekê ku mirov li rewşekê di hoyê wê bi wê re wê, di rewşekê de wê bibê. Minaq em dizanin ku em dema razênê hat wê fîzyolojiya me wê xwe li wê razênê û wê xwe bikê wê rewşê de. Wê dema ku em her roj li

seat 12'an fravina xwe bixwûn wê dema ku wê seat û ankû demhijmara wê demê hat emê di cih de emê bîrkirina firavînê û xwarina wê bikin. Yan jî wê di rengekê de ku wê her roj demek dirêj wê zinge deriyê me lêxê û wê kesek wê were, piştî wê ku ew ne ew jî bê ku wê dema ku di wê demê zinge derî lê xist emê bihizirin û tefkirbikin ku ew kes bê ku ew hatiya li zinga dêrî xist.

Xêv wê weke têkiliya me ya bi derve û derkkirin û fêrbûna me ya bi derve wê weke mercê pêşî bê. Di awayekê de wê, çawa wê tevbigirihê wê di wê rengê de wê bo wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, bo xwenîşandinê wê weke giring bê.

Di awayekê de wê li ser temenê ku em dialimin û fêrdibin em têdigihijin û li wê bi wê rengê fêrbûna xwe re weke ku em li rewşê dihojin. Di têngnek xûynîşandinê a xwezayî de wê, dema ku wê rewşên xwezayî bi ya zindiyên nava wê û têkiliya nava wan re wê were lê hizirkirin re wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku ew çawa bi rengê jîyanê ê di wê de fêrbûya û hwd re wê were û fahmkirin.

Awayekê xûynîşandinê wê di rengekê de derketina wê li holê wê di şewayekê de wê, pêvajoyek alimînê, fêrbûnê û hinekê ya peresandinê wê bi wê re wê, di şewayekê de wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin. Yanî wê di temenê wê de wê weke aliyên ku mirov wê bi wê fahmbikê bê.

Di rengê jîyane zindiyên nava xwezayê ku wê çima wê di rengekê de wê di demêmn biharê de wê derkevin û di demên din de wê, winda bibin wê bikê ku wê bi wê re wê fahmbikê. Xûynîşandin wê di rengekê de wê di nava sedemên nêz û yên dûr de wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Ya sedemên nêz wê ya ku wê li dorê ku ew hene weke fektorên bandûrlêkirinê û hwd re wê karibê wan fahmbikê bê. Minaq di nava bedenekê de wê gelek aliyên weke bi pergali ku ew hena weke pergalek siniran, nerona rewşên genetikî û hwd wê hebin. Di awayekê de wê, dema ku wê ji aliyê xwezayî ve wê li wê binerê wê, di demên weke yên biharê de wê zêdebûna bi zindiyên xwezayê û hwd re wê bibê. Wê di wê demê de wê, xwe bidina dîyarkirin. Di wê temenê de wê di dîmenekê wê weke li rengê hewayê, rewşê û hwd wê bi awayekê lê hoyandi wê xwe di şewayekê de wê bikê awayekê û rewşekê û wê bi wê re wê bikeve pêvajoya fêrbûnê.

Li ser xûynîşandinê re wê di rengekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di rengekê de wê, mijare xûynîşandinê ku em ji aliyê wê ve hildina li dest wê di dîmenekê li hev hoyandinê de wê çawa wê bi mercî wê fêrbûnê wê bi wê re wê bibê wê, were dîtin. Ev wê bi rêya ya ku wê

mirov şîyar dikin û ankû di wê temenê de wê xwe di awayekê de wê bidina dîyarkirin û em wê dibînin û bi wê re weke wê û ankû ji wê awayê digirin û bi xwe re didina dîyarkirin re dibê.

Di xûynişandinê de wê di rengekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê fahmbikê wê bi rêyên têkiliyê jî wê fêrbûn wê di dewwama wê de wê bibê. Di rewşek fêrbûnê a bi têkikiyê re wê, şîyarîyên ku ew wê bi wê re wê bibin re wê, were kirin. Di wê temenê de wê fêrbûn wê, di xwe de wê, di awayekê de wê pêvajoyek ceribandîne û fêrbûnê bê. Wekî din wê bimercî a lê hoyandinê û fêrbûnê bê. Di wê nûqtayê de wê di pêvajoya fêrbûnê de wê mijare wê sayek wê dema ku ew bo xwarinê hilde ew tiştê ku ew weke pêwîsta bi tevgerî wê bikê û bide nişandin. Ev wê, di rengekê de wê, weke rewşa xelatkirinê jî bê di rewşa kirinê de. Kevokek wê fêr taqle avêtinê wê bê kirin û ew piştî wê, li gorî ku ew hatiya fêrkirin bi hinek tevgerên ku ew wê ji wê re wê were kişkirin re ew wê, êdî wê taqleyê wê biavêjê. Di nava mirovan de wê weke ku wê çawa di nava heywanan de wê, xwarin wê weke mercê pêşî ê ji xwe zêdebûnê bê wê bi wan re wê, rewşên weke pasndayinê û hwd wê, karibê were kirpendin.

Xûynişandin (behaviour) wê, di rengekê de wê derfet û rajwendî (advantage) wê ew bê ku wê, çawa wê, bi temenekê ajoyî wê fêr bibê. Minaq wê dema ku em di berdêla tiştê de tiştê din bikin wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê, fahmbikê. Di wê temenê de wê, weke xûynişandinekê bê ku wê dema ku me tiştê kir wê weke ku em li bendê berdêla wê bin.

Di mijare fêrbûnê de wê, di wê nûqtayê de wê aliyekê din wê bi têtîna ajoyê re wê derkeve li pêş. Fêrbûna bi ajoyî wê azmûnên wê, di rengekê de wê, bo çareserkirinên cihê wê bi fîzyolojikî û derûnîyî wê hebûn wê bikarbênê. Minaq wê di demên ku em bahsa fêrbûna bi ajoyê wê bikin wê di rewşa primatan de ku wê çawa wê di rewşa dîtina hundûrîn de wê hosta bin. Minaq heywanek wê dema ku ew ket rewşek nederketinê de wê çawa wê, rêyekê wê bikê ku ew bibînin û weke ku ew xwe xilas bikê. Yan jî wê bo hildana xwarinê wê li dorê wê, bigerihê.

Heywan wê ne xwediyê jihatîyên bi hiş bin. Lê wê di wê temenê de wê, hinek xûynişandinên wan ên weke bi rengê fêrbûnê, hewldana parastina navberê, ji yekê û ankû telukeyekê ravinê û hwd de wê bidina nişandin. Çendî ku wê weke mirovan ku mirov wê bihhizirê ku ew ne di rewşek farqetiyê de jî bin lê wê, dînya ku ew di wê de dijîn jî wê li wê jî wê weke xwediyê hinek xûyên ku em bi wê re wê fahmbikin bin.

Di awayekê de wê, di rengekê de wê, weke xwediyê ezîfîyek ne bi hiş a bi fizikî û xwezayî bin. Di awayekê de wê dema ku wê heywanek wê ji dora hêlin û ankû devera ku ew û çêliyên wê di wê de dijin ew nêçîrvanekê dûrbigirê wê di rengekê de wê weke rewşek ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê fahmbikê bê. Yan jî wê dema ku wê nêzî tayr û ankû çûkekê wê mirov bibê wê ew di cih de wê bi firê. Heywanek din wê deverek ku ew kesekê li wê hîs dikê wê yan di wir ve neçê û an jî ji wir wê biravê û dûrkeve. Ev wê weke hinek xûyên xwezayî ên heywanan bin ku ew bi zinditiya wan re xwe didina dîyarkirin. Di wê nûqteyê de ew wê dema ku mirov li wê dihizirê wê ev wê ew zindi wê, bo ku ew xwe biparêzê û an weke telukeyek ku ew li ser xwe hîs dikê xwe ji wê xilas bikê wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Gelek çarî mirov bi bûya şahidê wê ku tayrek wê bi çengê wê yê şikeştî ku ew nikaribê bi firê wê, çawa wê nêçîrvan ji hêlina xwe dîr bide girtin wê li hemberê wê bisekinê. Mînaq wê fîl li ser wan wê were hizirkirin ku ew xwediyê tefkir û ankû hişê mirinê bin wê li ser wê nîqaş wê werina kirin. Nîqaşên li ser 'goristanên filan' wê di wê temenê de wê, temenekê wê nîqaşên bi wê rengê wê biafirênin. Yan jî weke masiyekê mazin balina ku wê çawa mejiyê wê mazin bê û wê bê gotin ku ew mejiyê xwe rêjeyek weke ji sedî 20 û an zêdetirî wê karibê bikarbênê.

Çûk û heywanên din ên mazmazk wê, di rengekê de wê xwediyê wê fêrsa leyistik û ankû xûyê leyistikê weke ku em fahm dikin bê. Ku mirov di nav de wê gelek heywan wê leyistikên weke ravîn, bazdan û ankû koordina kirina tevgerên xwe û hwd wê, xwediyê fêrsa wê bê. Xûyên li ser rewşên tîkiliyên zayendî û hwd jî wê di wê temenê de wê di tîkiliyek hiyararşiyî û ankû rewşek weke şibîna wê de wê xwediyê wê bin. Heywanek malê weke kitikekê wê dema ku wê fêrî malê bibê wê herê derve û wê di rengekê de wê, dîsa wê were malê. Ew wê weke hinek xûyên ku ew li wan hoyandî bê.

Etoloji weke tîgînek ku wê bîne ser ziman ku wê heywan di xwezayê xwe de wê çawa tevbigirihê wê werênê ser ziman. Hinekê wê kokên biolojiya hemdem wê xwe bi sipêrê wê. Di tîgîna etolojîkî a kevn de wê, qalibên tevgerînê bin. An jî em dikarin weke tevgerînên bi xûynîşandinên ajoyî bin.

Her wusa wê di rewşa xwarinê de jî wê bi heywanan re wê ew xûynîşandin wê hebê. Mînaq wê, dema ku wê li wê were nerîn wê hemû heywan wê hemû tiştê wê nexwûn. Mînaq hinek heywan wê tenê hinek cûreyên şîniyan wê bixwûn. Hinek ji wan jî wê tiştekekê ku ew nexwûn.

Xûynîşandina bi xwarinê re wê, di rengekê de wê, di rengekê de wê weke rewşek ku wê di hinek rewşan de wê heywanan jî wê ji hev cihê bikê. Di wê nûqtayê de wê, ev di rengekê de wê weke ku wê bi xûyek ajoyî wê di rengekê de wê bide nîşandin.

Ku em bahsa xûyê û ankû xûynîşandinê wê bikin wê di rengekê de wê, weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê, xwediyê wê rewşê bê ku wê, çawa wê, di awayekê de wê, tevbigerihin. Lê xûy wê, di rengekê de wê, weke rengekê ajoyî û têngînî ku wê di hebûnê ku ew bi heywanî û ajoyî bê û ankû weke bi mirov û hiş û hwd bê wê xwediyê çerçoveyek genetîkî, çandî û hewirdorî jî bê.

Di aslê xwe de wê, di rengekê de wê, di pêşketin û karina xwe parastinê a mirovan de jî wê lêkolînên li ser rewşa xûyên heywanan û hwd wê, weke ku wê weynek giring wê di wê de wê bileyizê. Di wê temenê de wê di temenekê têkiliyê de wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Xêy wê di her zindiyê dijî de wê, hinek aliyên hevbeş ku wê wan bigihênê li hev wê bibê. Minaq xûyên weke yên xwarinê û hwd. Yan jî rewşên weke zêdebûnê û parastina çêliyên xwe wê di wê temen de wê karibê weke bi xûyên bi wê rengê re bi kirpênê û werênê ser ziman.

Zindîtî wê di rengekê de wê, temenekê ahlkirinê jî wê di xwe de wê bi jîyane zindîtîyê re wê biafirênê. Mirov wê, tiştê ku ew wê dibînê wê fêrî derkkirina wê dikê. Yan jî navenda ku ew çûyê wê çawa li wê bijî wê bikê ku ew wê kifşbikê. Wekî din ev bo zindiyên din jî wê wusa bê. Ji aliyekê ve wê di zindiyên din de wê weke stargehê wê deverên binardê û ankû latan û an jî deverên ku wê ti zindiyên din nikaribê xwe bigihênîyê wê çêbikin. Mirov jî wê pêşî di şikeftan û piştî wê malan wê weke stargeh wê çê bikin.

Ev wê weke mercên bo jîyankirinê ên bi xûyî ku wê xwe bidina nîşandin bin. Ev wê, di rengekê de wê weke aliyana ku wê bi ajoyî, xwezayî, çandî û fîzyolojikî û hwd re wê weke aliyên ku mirov wê karibê wan fahmbikê bê.

Ji aliyê hebûna zindiyê ve wê hemû xûy û xûynîşandin weke bi rakendî wê xwediyê rewşekê bin û wê bingihê wan ê genetîkî û hwd jî wê di rengekê de wê weke ku wê hebê. Di mijare rakenditîyê de wê, di rengekê de wê, di mijare hebûna dijî de wê, hertimî wê di awayê ku ew zindî bi wê heya re wê bibê û wê xwe bide dîyarkirin. Minaq wê, ji sayekê meymun û ankû ji kitikekê wê tayrek û yan jî ji tayrekê wê conageyek wê çênebê. Ev wê weke aliyekê wê rengê xûyê zindî bi temenekê rakendî û genetîkî û hwd jî ku wê bi xwe re wê bide dîyarkirin bê.

Hinek zindî wê çêliyên wan bê di hêtekê de wê werina dûnyê. Hinek jî wê hêkê wê bikin û wê ji wê çêli wê bibê û wê derkeve.

Ev rewş wê, weke rewşên ku mirov wê çawa wê bi wê re wê tevbigerihe wê bi xwe re wê bide nîşandin. Di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, xwe bide dîyarkirin. Di rewşa çandî de jî wê di dîmenê ku mirov wê karibê wê bi wê fahmbikê wê bi hinek dîmenên ku mirov wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê wê xwe bide dîyarkirin. Di mijare çandî de wê qalibên fêrbûyî û rengên wan ên ku ew weke di mejî de salixkiri wê hebin û mirov dernekeve dervî wan. Bi wê re jîyankirin wê weke di nava ya fêrbûyî de dijî bibê.

Xûy wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke ku wê xwediyê temenekê biolojikî jî bê. Minaq wê mijare hormonên zayendî û hwd ku wê pêşkevin wê karibê wê di rengekê de wê bibê. Di wê temenê de wê di nava nêrbûnê û mêbûnê de wê cihêbûna ku ew dibê wê dikarê wê bi wê re wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Rewşa cihêyîya rewşên zayendî di wê temenê de wê li ser hinek rewşên xûyî ku wê, xwe bidina dîyarkirin bê. Di wê temenê de wê bi xûyên zayendî ên mê û xûyên zayendî ên nêr re wê di rengekê de wê xwe bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de xûy wê di nava jîyanê de wê li ser rewşa hebûnên din û yên najîn jî wê xwediyê rengekê ji hev cihêkirinê bê. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê karibê wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Teknik, alikarî û xêv

Di roja me de wê teknik û ankû teknoloji wê bi pêşketina xwe re wê aliyekê pêşketina mirov wê biafirênê. Mirov wê bi wê re wê gelek tiştan wê di jîyane xwe de wê biafirênê û ankû wê bînenê li holê. Wê dema ku em bahsa teknikê wê bikin wê di rengekê de wê bi têtîna xêvî ku mirov wê nêz bibê wê ji aliyekê ve hem weke encama wê û hem jî wê weke ji wê re ji aliyekê ve wê temen wê karibê wê di wê temenê de wê bi re wê li wê bihizirê.

Di wê temenê de wê mijare têtîkî wê xwe bi wê re wê, bide dîyarkirin. Em di roja me de wê, teknikê wê bo rewşên weke bîrkinê jî wan di rengekê de bikarbin. Minaq em rojnivîsên xwe bi teknikî dikin û di wê de wê, di rengekê de weke alikariyek bîrkinê wê dikin. Minaq wê di wê temenê de wê rewşên weke yên bîrkinê ku ew di demên berê de çawa bûna wê bûna wê weke di rengekê de wê fahmbikin û wê werênina ser ziman.

Di wê temenê de wê mijare tégîna xêvî wê di wê temenê de wê di rengê de wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di rewşekê de wê, rewşên weke yên ku wê bo alikariya wê hem bo fahmkirina xêvê û hem jî pêşxistina wê di rengê de wê bibê. minaq amşrên dengkirin ên gûh, û hwd wê weke alikariyek bê. Yan jî wê bernemeyek ku wê di wê de wê, himek şûn de ku me çi kiriya û ankû hinekê piştre ku emê çi bikin wê di rengê de wê bi wê re wê di rengê de wê were kirin. Ev wê weke rewşek alikariyê jî bê.

Di roja me de wê ji aliyekê din ve jî wê tégînên weke teknikî ên dagirtin û di wê de hiştinê weke di rengê parastinê de wê di rengê de wê bibê. Teknikek bi xêv wê di wê temenê de wê pêşkeve. Lê heta roja me wê dîsa wê mirov wê di rengê de wê ew wê bi karbênê.

Di wê temenê de wê, teknik û ankû amûrên ku wê alikariyê wê bo bîrkirinê wê bidin wê werina pêşxistin. Di awayekê din de jî wê kesên ku ew di bîrkirinê de wê pirsgirêkê dijîn wê di rengê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bijîn wê bo wan wê were pêşxistin.

Di wê nûqtayê de wê teknik wê bi wê re wê di rengê de wê weke alikariyekê wê pêşkeve. Lê di wê rewşê de wê, ya ku wê weke li şûna me wê bibîrbikê ku wê teknik bê wê demê em çawa wê weke yên bîrnekin karibin bi wê re têkiliyekê wê dênin. Yan jî em weke yên wê pirsgirêka bîrkirinê dikîşênin û zoriya wê dibînin emê çawa wê ya bîrdikê wê di rengê de wê sehêbikin? Ev wê weke aliyekê wê yê din jî bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di roja me de wê her aliyê me wê bo wê bibê weke aliyên teknikî, her wusa ji telefonên berîka me heta rewşên teknikî ên weke bi internetî wê weke bernemeyên xwandinê û hwd wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê rewşê de wê rewşa xêvê wê di wê temenê de wê, weke aliyên wê yên ku mirov wê, bi çerçoveya wê ya pêşdikeve a di jîyanê de re wê ji gelek aliyên ve wê dikarê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê rewşê de wê mijare bîrkirinê wê, bi alikariyê ku mirov wê karibê wê bikê jî wê di wê temenê de wê rewşek xortî bê bo me û ankû zayifiyek bê? Ji aliyekê ve wê hem bo me xortî bê ku em bi wê gelek rewşên dihên hemberî me ên jîyanî bi wan re bi wê serwaxt dibin. Lê wê ji aliyekê din ve jî wê weke zayifiyekê bê ku em wê serwaxtiyê û serdestiyê bê wê nikaribin bi xwe di rengê de wê bikin û bi wê re wê serweriyê wê di rengê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê bikin.

Ji aliyekê din ve jî wê weke pêvajoyek fêrbûnê jî bê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Wê hemû kirinên ku em bi wê re wê dikin wê di rengekê de wê weke aliyna ku mirov wê karibê wê di wê temenê de bi wê re li wan bihizirê û karibê wê fahmbikê. Ji aliyekê din ve jî wê, çendî ku wê teknik wê weke aliyekê jî bê lê wê dema ku em bi wê jî bê wê kirinê dikin ew weke azmûnekê di xêvê de cihnegirê? Ber ku em ji wê re di rengekê şahidiyê dikin. Em bi wê re di rengekê de weke ku em bi wê re em di şêwayekê de weke ku em bi wê re di rengekê de dijîn.

Di awayekê din de jî wê weke aliyekê ku wê, alikariyê dide ku ew were bîrkirin. Ankû wê weke bîrhaninekê wê hanîna ser ziman wê bikê. Di wê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê ew pêvajoyên wê yên ku em dijîn wê bi wê re em dijîn. Em di rengekê de wê têkiliya xêvê bi zanînê re wê di rengekê de wê bi bîrkinê bê, bi şîrovekirinê û dahûrkkirinê bê, di wê rewşê de wê, karîna di hiş de girtina wê bê, karibê wê bi şopênê bê, karibê wê bide girtin û hwd bê wê bi gelek aliyên wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê b.ê.

An jî di jîyane xwe de wê, di rengekê de wê tişta wê bikê, bide domandin, wê, sazûman bikê, di dema wê de ku em weke dixwezîna wê bînina ser ziman û ankû wê bidina dîyarkirin. Xêv wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê nûqteyê de wê çî zanîna ku me xwest bi wê re wê kifşkirin û derxistina li pêş a ji nava fêrbûnê me yên di xêvê de vê. Di wê çerçoveyê de wê, di wê rengê de wê weke tiştekan ku em dizanin ku wê dihênina ser ziman wê di wê temenê de wê direngê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Yan jî wê weke aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê fahmbikê wê di rewşekê de wê çî wê weke rast û nerast bê û ankû wê çî wê pêşî û çî wê piştre wê were û hwd re wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê kifşbikê. Yan jî wê di rengekê wê fêrbûnê û fahmkirin û ankû dana fahmkirinê de wê di awayekê weke statîkî de wê nemênê wê dervî wê zanîna ku wê weke zanîna wê rewşê û ankû wê ya ku em li wê dihizirin jî wê bi wê re wê karîna zanînê din wê derxê li pêş ku ew weke mirov berî wê ew tefkirkiribê û ankû nekiribê.

Wê dema ku em bahsa teknikê wê bikin yek wê ji aliyê amûrên ku em pêşbixin û bikarbînin ve wê binavbikin û ya din jî wê ji aliyê şêwa û

rêgez û ankû rewşên weke alikar ku em pêşbixin bi têngînî û hwd wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di awayekê de wê dema ku em bibîr dikin ku wê, zelal bi mujgulên mazin bê, delal xwediyê kenekê xweşik bê, û an zana wê xwediyê zikekê gilover bê û hwd re wê li wê bihizirê. Têngînên bi wê rengê wê di rengê de wê weke şewayên hizirkirinê bin lê wê di wan de wê hinekê jî wê bîrkirinên ku em dikarin li wan bihizirin wê di wê de wê di rengê de wê weke ku wê hebê.

Di awayekê de wê, mijare girtina zanîne ku wê zêde wê weke aktiv û hwd bê wê di rengê de wê weke ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Em bi xêvî em tiştan di rengê de wê weke wê, di rengê de digirin lê wê dema ku em weke wê dikin ku em werênina ser ziman wê, çawa wê were ser ziman wê ew jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Mirov di xwe de wê dema ku wê bahsa xwe û ezîtîya xwe bi keseyetîya xwe re wê bikê wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê direngê de wê li wê bihizirê bê. Xwe nîşandin, weke çawa dîtîna û hwd wê weke aliyekê wê yê ku em hinekê jî bi wê re wê, di şewayekê de weke ku em dihizirin bin.

Wê dema ku wê mijare xêvê wê were ser ziman wê di serî de wê pirsek giring wê di serê mirov de wê biafirê ku mirov wê bikê. Wê çawa wê bi derfet bê ku mirov wê zanina di xêvê de wê, weke qaydkiri wê bakê wê û wê bîrê li hiş û wê derxê li pêş û bide bîrkirin bê? Di wê temenê de wê ev wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Yan jî wê, dema ku em dihizirin wê di wê nûqteyê de bûyina dilwaswasiyên me û ankû wê dema ku me di serê xwe de wê diyarkir ku emê tiştê bibêjin lê wê di wê dem û kêliya ku em dibêjin de em hizrekê din derxistin li pêş û wê di wê dema vegotinê de wê di gûharênin.

Di awayekê de wê karibê were lê hizirkirin ku mirov wê dema ku tiştê fêrkir wê rehet û hesan bê ku ew wê bibîrikê û wê derxê li pêş. Lê ev wê di aslê xwe de wê ne weke rewşek ku mirov wê karibê bo her rewşê wê werênê ser ziman bê. Di wê nûqteyê de wê ya ku em weke dizanin jî wê di rengê de wê çendî ku wê rehetiyekê bide me bi fêrsa weke 'em dizanin' jî lê wê bi heman rengê wê ne weke wê hesan bê ku mirov wê werênê ser ziman. Lê ew rehetî wê, di rengê de wê carna wê, xwe bide diyarkirin û wê ji me re wê bibê temenê bi xwe bawerkirinê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Bîrkirin wê di rengê de wê bi rewşa xêvê re wê weke rewşek leyistikî bê. Wê di wê temenê de wê xwe di dewama wê de wê carna bide

dîyarkirin. Lê ev wê di renekê de wê, weke rewşek ku wê, di renekê de wê çawa wê were fahmkirin wê hertimî wê weke cihê pirsekê wê di wê de wê bibê. Di awayekê de wê mijare bîrkirinê wê hinekê jî wê di renekê de wê weke rewşek ku mirov wê xwe di wê de wê weke wînekê bide nîşandin ku ew wê bibîrbikê. Ev têngîna weke wîn nîşandinê wê hinekê jî wê weke têngînek bi hişmendî wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin. Di rewşên weke kesên pîrûkal ku wê çawa wê wêretiyê wê bide wan ku ew bibîrbikin û ankû werin li xwe ku ew karibin li bîrbikin wê di wê temenê de wê, di çerçoveya têngînek aktivasyonî a meji û xêvî de wê xwe bide dîyarkirin. Ev wê di renekê terapiyî de wê xwe bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê bi terapiyî ku wê kesên weke xwediyê demensê bikin ku ew xwe di rewşek aktiv de bigrin û bi wê re ew karibin bi wê aktivbûnê re ew şaneyên meji ew aktiv bikin û bi wê re bigihijina rewşên bîrkirinê.

Di rewşên xêvî de wê di her rewşên ku em dijîn de wê, têngînek weke ya ku em bi axiftinê bê û ankû weke bi kirinê bê wê têngînek weke ya dayina peyamê wê weke ku wê di wê de wê xwe di şewayekê de wê bide dîyarkirin. Dema ku wê ti kesek wê li dorê wê nebê wê kirinekê tiştekê wê bi fêrsa fahmkirinê weke ez dikarim wê bikim bê. Weki din ku ew bi kesna din re bê wê bi kirinê wê xwe bide nîşandin ku ew dikarê wê bikê. Yan jî wê, di renekê de wê, alikariyê û hwd de wê, dema ku wê bikê wê di wê temenê de wê hem kesê wê dikê min tiştekê baş bo tekir û ji aliyê ku ew bo hat kirin jî wê bi têngîna bo min kirinek baş kir û hwd re wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê ev rewşên weke yên bi watelêkirinê ên me bin û em di wê temenê de wê bi meji û xêva xwe wê, dikin.

Ziman û xêv û têtikiliya bi bîrkirinê re

Mirov dikarê bêjê ku wê zimanekê baş wê xêvek baş wê bide me? Ya ku wê xêvek baş bide me wê ziman bê? Di awayekê de wê bi gotin û hizirkirinên bi gotinên zimên re wê, têngînek xêvî wê li ser ya bîrkirinê û hwd re wê xwe bi wê re wê, di şewayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Gotin wê hinekê jî wê di wê de w, hem bi wate û kirdeya wê ya ku em bi rengên cihê wê salix dikin re wê dîmenekê xêvî wê weke ku wê di xwe de wê bi monstre bikê. Lê ji aliyekê din ve wê bi pêşxistina bi wateyê û ankû weke derhanîne û hwd re wê, di temenekê pêşxistinê a bi wê re de wê xwe bide dîyarkirin.

Li vir wê di destpêkê de wê bi mijare ziman re wê dikarê wê bi wê re wê vebêjê. Wê li gorî rengên fahmkirinê û hwd wê karibê bi watekirin bi wê re bibê û ev wê, weke rewşên weke ku ew bi wê re wê çawa wê were jinkirin û bîrkirin wê bi wê re wê weke xêvekê wê xwe bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê rewşên zimanî û fahmkirinê wê bi aliyên fahmkirinê re wê, çavkaniyên wê yên çandî, jîyankirinê, dîrokî û hwd jî wê hebin. Wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê di şêwayekê de wê were lê hizirkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê bê. Di mijare gotinê de wê ya ku em bi wê re wê bîrdikin wê wate bê. Carna ku wê gotin wê were bîra kesekê weke xwediyê nexweşîya alzheimerê bê lê wê weke fahmnekê û nizanibê ku ew wê bi wê re wê çî wê werênê ser ziman û ankû dihênê ser ziman û an jî dixwezê ku wê bibêjê.

Di rewşên nezaninê ên di wê temenê de wê di rengekê de wê xwe bi wê re wê, di şêwayekê de wê weke ku wê karibê bide dîyarkirin. Fêrbûn wê hinekê jî wê li ser rewşa bi watekirinê a gotinê re wê di rengekê de wê bibê û wê di wê rewşê de wê ji wê derhanîna ji wateyekê zêdetirî wê weke rewşek zinciî û xelekî a pêşxistinê jî wê karibê di dewama wê de wê bi xwe re di rengekê de bide dîyarkirin. Ber ku wê wateya ku me carekê pêşxist wê ji wê wateyê gihiştina têgînên din bi wateyî û hwd wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê li wê bihizirê bê. Yan jî wê di rengekê din de wê di gotinekê de wê ji wateyekê zêdetirî wê di wê temenê de wê bi wê re wê karibê li wê were lê hizirkirin.

Her pêşxistin wê bi wê re wê, bi xêva wê şîyarî û heya xwe jî wê di rengekê de wê weke ku wê pêşbixê û wê ev wê temenê bîrkirinên wê bin. Di wê temenê de wê, bi pêşxistinek bi wateyî wê xêv herî hindik wê ji sê aliyan ve biqasî ya ku em fahmdikin wê ew wê di xwe de wê qaydbikê. Pêşî wê bi wê rengê wê wateyê bê. Piştî wê bi şîyarî û heybûna bi wê ku wê bibê û wê temenê bîrkirina wê ya piştê wê bi wê re wê biafirênê bê. Yan jî wê bi wê re wê, derfeta bi gotinkirinekê wê jinûve wê bikê.

Di gelek zimanên roja me de wê karibê gotinek ku em bi qarakterên tipî diafirênin bi heman rengê wê kifşbikin. Lê wê, karibê di wan zimanê cihê de wê ji hev cihê ew bi wê rengê ew gotinê were bi watekirin û ankû bi watekirin. Di çerçoveya têkiliya bi gotinê re wê bi têgîna sedemê bê, bi ya ku em dixwezî bibêjin bi nimînêrîya wê bê û ankû bi rengê weke ji wê derhanînê û hwd bê wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Ziman wê hevgirtinên wê yên cihê weke zanina wateyê,

morfolojîyê, fonolojîyê û pragmatîkîya wê hebê. Bi wê re wê mirov wê axifitînê, hisandinê, xwandin û nivîsandînê û hwd wê bikê.

Wê dema ku em mijare ziman û xêvê bi hev re wê dihildina li dest wê hinek aliyên wê yên weke bi têgîna derûnîyê wê li rex wê ku wê xwe bide dîyarkirin wê di rengekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, ne tenê wê temenekê têkiliyê bi fahmkirinê biafirênê wê her wusa wî dîmenekê fahmkirinê ku mirov wê ji wê bigirê wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bi xwe re wê, di rengekê de wê weke ku wê biafirênê.

Di wê rewşê de wê qatagori û ankû koordinatên wê di rengekê de wê, çî wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin wê, bi rewşên wên temenî re wê, xwe bide dîyarkirin. Di mijare fêrbûnê a bi gotinê û ankû ziman re wê têkiliya wê ya bi xêvê wê, di rengekê de wê ji temen ve wê weke ku wê bi wê re wê hebê. Bi gotinê re bîrkirinê-xêvkinê û bi xêvkinê-bîrkirinê re bigotinkirinê û ankû hanîna ser ziman û hwd re wê bibê.

Fonoloji wê pergale deng û çerçoveya zêhnî a qaliban bi ali û hevrastên wan ên bi fahmkirinê re wê hilde li dest û wê bixwezê ku ew wê fahmbikê. Di wê temenê de wê dema ku em dengekê wê bi sazûman dikin û ankû wê saz dikin wê di wê de wê çî bi zêhnî û hwd wê, were xêvkin û ankû wê biafirê û wê bê ser ziman wê bi wê re wê bikê ku ew wê fahmbikê û werênê ser ziman.

Di nava têkiliya zanina wateyê û ya fonatikê de wê, cihêyîya nava wê re wê, li ser wê re wê karibê wê hinekê li wê bihizirê. Her ziman wê li gorî xwe wê rêgezên wê hebin û wê di wê çerçoveyê de wê bi pêvajoyên wê yên fahmkirinê û jîyanî re wê kodkirinên xwe yên bi fahmkirinê û xêvî wê di rengekê de wê êdî wê li gorî xwe wê biafirênê. Bi hişmendî ziman wê, di rengekê de wê fahmkirin û di dewama wê de wê rewşek afrînerî û hilberînêrî wê bi xwe re wê weke ku wê biafirênê. Ew têkiliya bi afirandinê xwe domandina wê jî wê bi têkiliya meji û xêva me ve wê di rengekê de wê weke ku wê girêdayî bê. Di meji de wê beş û qadên weke yên broca wê ji aliyekê ve wê di wê çerçoveyê de wê hem beşên weke yên afirandin û hem ji fahmkirinê wê di rengekê de wê weke ku wê bi xwe re wê biafirênin. Em divê ku wê di dewama wê de wê bibêjin ku wê rewşa afirandin û fahmkirin û bi watekirinê a di mejî de wê bi qadên cihê re wê têkiliyek bi pergali û tûra nava mejî re wê bibê. Yanî wê gelek beşên ku wê di wê temenê de wê têkiliya wan wê bi hev re wê hebê wê karibê werina kifşkirin û wê di wê çerçoveyê de wê, di afirandin û fahmkirinê de wê, ev beş wê weyna wan wê bi hev re wê hebê. Di

pêvajoya afirandina axiftinekê û hwd wê, bi wê re wê, çawa wê bibê wê di wê çerçoveyê de wê weke ku wê were dîtin wê bibê mijare fahmkirinê û lêkolînên ku ew li ser re ku ew werina kirin. Ziman wê bi wê yekê wê ji pergalek anatomikî wê zêdetirî wê weke pergalek bi funksiyonali jî bê û wê di dewama wê de wê karibê wê bibêjê ku wê xwediyê çerçoveyek bingihîn a zêde komplike bê. Di mijare fahmkirina wê de ku wê di mejî de minaq wê kîjan beş wê, zêde alaquadar bê jî wê ji ber wê tûra têkiliyan û çerçoveya komplike wê zêde ne hesan bê ku mirov wê dîyar bikê û wê karibê werênê ser ziman.

Di mijare zimên de wê ji aliyê cihê ve wê were dîtin ku ew wê li ser wê were sekin in. Minaq wê bi aliyên wê yên weke afirandina axiftinê, nivîsandinê û di dewama wê de ya ku mirov wê nivîsandin wê fahmkirina wê, û di dewama wê de wê bi wê re axiftin û hisandinê wê bikê û di mejî de wê dema ku ew dihisênê li axiftinê wê bi wê re wê, ji wê ya ku ew li wê dihizirê û dikê ku ew wê fahmbikê wê yên cihê ku ew çawa wê weke bi têtîni wê werina li hiş û wê bibin wê weke aliyên ku ew wê li wan wê were lê hizirkirin bê.

Di wê nûqtayê de wê di nava ziman û axiftinê û rewşa û hwd de wê, dîtinek newrolojikî re wê, li wê were lê hizirkirin. Minaq wê dema ku em dîmenekê û ankû wênayekê wê dibînin wê bi gotin û watekirin û ankû wê ji wê ya ku em wê fahmdikin wê çî bê wê di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Pêvajoya ziman wê, bi xêvî bi şeş rêyên girêdanê ve girêdayî heye. Yekem, çema semantik a ventral ku ew bi dualî fasîkula occipitofrontal ya jêrîn bi herêmên demkî yên paşîn û deverên pêşrûya dorsolateral ve girêdide. Di herikîna fonolojikî ya doryayî de, fasciculus a arcuate deverên Broca û Wernicke bi girêdanên di navbera korteksa demkî ya paşîn û beşa paşîn a korteksa pêşiyê ya jêrîn ve girêdide. Rêya têtîhîştina axaftinê (rêya sêyem) herêmên paşperdeya demkî û gewriya supramargînal girêdide. Xala artikulasyonê tûra çaremîn pêk dihêne. Ev lûp gyrusê supramargînal bi korteksa pêşiyê ya jêrîn ve girêdide û devkî dike. Xala kortîka-striatal pêwendiya di navbera ziman û fonksiyona rêveberinê de (ankû, hilbijartin, astengkirin, û bernamêkirinê) çê dike. Ev ev girêdan (loop) strukturên fronto-mesial bi serê nucleusa caudate (rêya pêncemîn) ve girêdide. Rêya şeşemîn hilberîna axaftinê bi girêdana însula pêşîn û korteksa pêş-motor a ventral bi qada hîssîmotor a bingehîn a devê vedigire(Çav:Duffau H(2008), the anatomo-functional

connectivity of language revisited. New insights provided by electrostimulation and tractography. *Neuropsychologia*. 46: 927–934).

Di dewama wê de wê mijare têtînek xêvî a bi dîtînî û demî û hwd re wê, di renekê de wê, bi wan qadên wê re wê bibê. Aqılmeşandin û bîryardayin û hwd wê, di wê temenê de wê, bingihekê wê yê pêvajoyî û hişmendî wê, di renekê de wê hebê.

Lê di wê nûqteyê de wê, weke aliyekê wê yê din jî wê rewşa bi hiş ku wê weke sehêt bikê wê hinek rewşên fîzyolojikî ên mejî ku wê bi hev re wê bi têtîliya nava wan re wê bibê re ku wê bibê wê karibê bi wê re wê fahmbikê wê bibê. Di pêvajoya depokirina zanînê a di xêvê de wê, bi rewşa dema kin û ya dema demdirêj a xêvî de wê, makanismaya ku ew zanînê dihilberênê û dikê pêvajoyek afirandinê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bibê.

Minaq wê di wê nûqteyê de ku wê bahsa têtîna bi xêvê a bi hiş kirinê de ku wê li ser têtîliyê bi hev re a pirralî wê bêtî ser ziman wê, di wê de wê, Badeley û hitch wê modelek pîrr hev girtinên wê ku wê hebin wê di renekê de wê werênina ser ziman.

Di awayekê de wê, bi awayekê bi dîmenî wê têtîna depokirinê a xêvî wê xwe bide dîyarkirin. Rewşên weke yên depokirin û girtina deng, dîmen, şekl û hwd wê, di renekê de wê, xwediyê hinek aliyên ku em bi wê re karibin fahmbikin bin. Di awayekê de wê di wê de wê, makanismaya xêvî a rewşên weke hiş û hey diafirênê wê bi wê re wê weke dîmenekê sehêt kirinê jî wê derxê li holê. Lê wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, gotinên zimanî wê, di wê rengê de wê, ji rewşna gotinî wê zêdetirî wê weke hebûnna ku wê di wê temenê de wê, di wan de wê, weke jîyan heyî wê di wê rewşê de wê, xêv wan di awayekê de wê bi temenbikê. Lê di awayekê hişmendî de wê, her rewşên weke bi gotinî, dîmenî, awayî û an wênayî û hwd wê, têtîliya nava wan wê di xêvê de wê weke ku wê bibê xwediyê dîmenekê newrolojikî ê teybet wê weke ku wê, di nava têtîliya zanînê de wê bi wê re w, bikarbênê bê. Ew wê, di wê dîmenê de wê, di axiftinekê de wê bi wê re wê êdî wê hem dîmen, hem wêne, hem awa û an şekl û hwd wê, bi hev re wê bi gelek aliyên din re wê bikarbênê û ankû wê ji axiftinekê re wê weke temenekê afrîner wê bide dîyarkirin.

Gelek rewşên fahmkirinê ku wê di wê nûqteyê de wê werina kirin wê ew wê tûra di nava rewşên girtî di xêvê de wê weke 'tûrek newrolojikî' wê pê nasebikin. Lê dervî wê, wusa li min dihê ku wê di xêvê bixwe de wê, dîmenekê tûrî ê di wê rengê de wê li ser rewş û qabiliyeta

hişmendiya ku ew diafirê re wê, diafirê wê xwe bide dîyarkirin. Ew makansimayên bi hev re û bi têkiliya bi hev re ku wê temenê wê têngîna hiş wê biafirênin wê di wê rengê de wê weke dîmenekê ji xwe wê bi wê afirîna wê dîmenê tûra hiş wê, di wê temenê de wê biafirênin û wê ji axiftinekê re wê weke ku wê pêşkêş bikin. Di wê temenê de wê di axiftinê de wê, derxistina li pêş a zanînê cihê û hwd wê hinekê jî wê bi wê tûra hişmendî re wê bibê. Û ev tûra hişmendî wê di rengekê de wê ji ya ku em li wê dihizirin wê weke ku wê xwediyê rewşek cihêtirî bê.

Di awayekê de wê, weke dîmenekê tûra têkiliyê ku wê weke çendî wê weke li ser wê tûra ya newrolojikî re wê weke wê bibê jê lê wê di reng û awayekê ji wê cihê weke dîmenekê din ê cûda ji wê xwe di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ya ku wê weke ku wê bi wê têngîna modela pirrhevgirtinîyê a pirrali ku wê Baddeley û Hitch wê bixwezê wê di rengekê de weke ku wan bihanîya ser ziman wê di temenê dîmenê newrolojikî ê di temenê wê rewşa ziman û xêvê de ku wê salixbikin bê. Lê ev dîmenê din ê ku ez bahsa wê dikim wê ji wan herdû aliyan jî wê cihê wê tenê wê bi rewşa gotina hişmendîyê re wê weke ku wê dîmenekê xwe wê di rengekê de wê biafirênê û wê dervî wê dîmenê ku ew kale wê dihê kirin wê weke ku ew hebê.

Di wê temenê de wê ev dîmen wê di wê de wê hinek referansên weke yên ku ew dîmenê pêşî ê newrolojikî ku wê baddeley û Hitch kalê dikin jî wê ji aliyekê ve wê, dervî wê ji wê re wê fermanan wê bo derhanîna li pêş a rewşên weke pêwîst wê bikê. Di wê nûqtayê de wê, di rengekê de wê di mijare naqandinê de wê ev tûra dîyem a bi têngîna hişmendiyê ku ez dikarim wê weke tûra newrolojikî a bi hişmendiyê û dervî ya giştî a fîzyolojikî wê dikim ku wê fahmbikim wê, di rengekê de wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Wusa li min dihê û dihê fahmkirin ku ev dîmen nebê wê, zanînê di tûra pêşî a newrolojikî de jî wê nikaribê di rengekê de wê ji hev cihê bikê û wê, derxê li pêş. An jî ji wan sûdgirtin li gorî rewşan wê bingihê wê bi hişmendî wê di rengekê de wê nebê. Hişmendîya newrolojikî wê hişmendiyek fizikî bê û ew wê sînorê wê bi wê re wê hebê. Lê ev ya dîyem weke bi tûra hişmendiyê re ku ez kale wê dikim wê derkeve dervî wê sînorê. Di wê temenê de wê dîmenekê fahmkirinê wê biafirênê û rewşên weke yên bi bîyardayinê, bijartinê û hwd kiu wê bi girêdan û alikariya Xala kortîka-striatal û rewşên weke yên bi lûp gyrosê supramargînal bi korteksa pêşiyê ya jêrîn ve girêdide re ku ew dibin re wê, cihê lê di dîmenekê weke ji

wan wê sûdbigirê bi temenê wê di awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê, di awayekê de wê bibê.

Di wê nûqteyê de wê, ev têngîn û çerçove wê di rewşên weke nîşandina xûyan û hwd de jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê bi rengê wê fahmbikê bê. Em dikarin wê rewşê bi awayekê bi wê rengê wê bişibênin ku wê weke em qatek pêşî bi pergale wê ya tûra fîzyolojikî re ku em li wê bihizirin ku ew di fîzîk û hebûnê de ew dibê lê wê li ser wê dîmenê û weke wê weke qateyek dîyem û bi hiş wê xwediyê dîmenekê bi tûra têtikiliyê a şenber a di xwe de bê wê di wê temenê de wê bi wê re wê, xwe di rengê de wê bide dîyarkirin. Gotinên zimanî wê di wê nûqteyê de wê bina xwediyê têtikiliyek fîzyolojikî ku em wê di dewama wê de fahmbikin û karibin bi wê re fahmbikin û werênina ser ziman.

Her wusa di wê rewşê de wê, têtikiliya nava herdu aliyan de wê, bi pergali wê têtikiliyek bê û wê dervî wan aliyan wê li nûqteyê cihê jî wê bi wê têtikiliya pergali re wê karibê têtikiliyên din biafirin. Ev jî wê weke xosletek wê yê ku em dikarin wê cihê w bi wê re wê, di rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê karibin wê di rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê karibin wê di rengê de wê bi wê re wê fahmbikin. Rewşa xesasiyetê a di dîmenê pergalek tûra têtikiliyên newrolojikî de wê di rewşa ya hiş de wê ji wê re wê bibê peyxam û wê di wê temenê de wê di rewşên weke yên hey û hişkirinê û derxistina li pêş a bi wê re wê xwe di rengê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Pergale Frontoparietal wê di rengê de wê li hemberî şîyarîyên derve wê weyna xwe bileyizê. Ev pergali wê di çerçoveya pergale sînan de ku wê hilde li dest jî wê, bi rewşa dorsolateral prefrontal korteksê re wê weyneke rêveberîni wê bileyizê û wê rewşên weke yên sehê û çêkirinên ji zaninê û reng û awa dayina li wê û hwd re wê, dîmenekê de wê weke ku wê were li holê û wê bileyizê.

Di xêvê de wê weke aliyekê wê yê din bi zaninê de wê xwe bide dîyarkirin. Minaq rewşên weke jiberkirinê wê di awayekê de wê sînor wê karibin biafirînin û dema ku mirov wê, wê sinorê jiberkirinê derbasbikê û ankû wê kêmbikê wê weke ku wê baştirin wê karibê di awayekê afrînerî de zaninê wê biafirînê. Li vir wê di mijarew zaninê de wê, ya sehê ku wê çî bê û wê çî wê bi temen bikê wê weke aliyekê wê yê din wê xwe bi wê re wê, di rengê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Qapasite wê weke aliyekê wê yê giring bê û di wê de wê, çawa wê pêşdeçûyin wê bibê wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Qapasite wê hertimî wê di wê temenê de wê, çerçoveyek sînorî a

derbaskirinê wê bi xwe re wê weke ku wê di rengekê de wê karibê biafirênê.

Ziman wê, dema ku em wê bikin ku wê fahmbikin wê hertimî wê bi têtikiliya nava modelan re wê, bi rewşa fahmkirinê re wê xwe bide dîyarkirin. Di awayekê de wê, mijare ziman wê di aslê xwe de wê, têtikiliya wê ya bi têtîgnên neronî û sîniri re wê çawa wê hebê wê weke aliyekê ku ew weke pêwîsta were fahmkirin bê. Di mijare têtikiliya sinirî de wê, mijare dîtînnên newrolojikî ku wê di rengekê bi têtikiliyên xwe yên weke ku ew didênin re wê karibê wê, di dewama wê de wê fahmbikê. Funksiyonên pergale sinirî bi dem û mekanî wê dema ku mirov wê li wê binerê wê, bi têtikiliya bi beşên mejî re wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin.

Di dewama wê de wê dema ku wê bahsa têtîgna fahmkirina ziman bikin wê, dikarê bibêjê ku wê rewşa wê ne tenê bi girêdan û wê çerçoveya wê re bi tenê bibê. Wê ji wê zêdetirî wê weke rewşek bi têtîgna qapasiteyê ve girêdayî jî bê. Di mijarê rewşên gotinê û gûharînnên bi temenê gotinî û hwd wê, di çerçoveya axiftinê de wê çawa wê rengekê pergali a komplike wê bi xwe re wê bide dîyarkirin wê karibê wê li wê bihizirê.

Modeliteya zimanî de wê fahmkirin û pêşxistinê bi rewşên wê yên fahmkirinê re ku wê çawa wê gûharînekê wê werênê li holê wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di wê rewşê de wê çawa wê fahmbikê wê mirov wê di pêvajoya hizirkirinê de wê karibê wê bide dîyarkirin.? Ya ku mirov wê dihênê wê fahmkirina wê hinekê jî wê weke bi beşên mejî ên weke korteksên bihîstinê û wernickê û hwd ve wê weke ku wê girêdayî bê.

Di mijare xêvî de wê minaq wê rewşên dengî wê di rengekê de wê, bi gelek awayên wê yên ku mirov wê dikarê wê weke bi şewayekê kodkirinê re wê bibê re wê, fahmbikê wê bibê. Di mijare fahmkirina zimanî de wê, bi wateyî şîrovekirin wê weke fahmkirina bi temenê zimanî ve jî wê girêdayî bê. Lê li vir wê, dema ku em bahsa têtîgnek 'rast' a bi fahmkirin û şîrovekirinê wê bikin wê di wê temenê de wê, di dîmenekê de wê weke çawa wê, girêdanên ne dîyar wê xwe bi wê re wê karibin bidina dîyarkirin.

Di rengê bi zanina ku em depodikin de wê, li ser neronan re wê, rewşek manyatikî a bi wê re ku wê di şaneyê û an kû beşên meyî ên têtikilidarî wê re ku wê bibê wê karibê wê bahsa wê bikê. Ne dîyar wê, di gotinê de wê carna wê temenê zû û an dereng bi bijartina fahmkirinê re wê, rewşekê wê biafirênê. Di mijare rêzkirina gotinan û navberdayina wan re wê,

çerçoveyek ji wan çerçoveyên fahmkirinê ku wê bi xwe re wê biafirênê jî bê.

Minaq di dewama wê de dikarê bahsa rewşa afirandin û an jî hilberîna zimanê wê bahsa wê **bikê**. Hilberîna ziman pêvajoyek pirreng e û ji bilî axaftinê, pêvajoyên zanînê jî di nav de semantîk, fonksiyonên rêvebirinê (biryargirtin, plansazkirin, organîzekirin), bîrhanîn, baldarî jî dihewîne. Axaftin bersivek zimanê ya weke aktiviteyekê ku bi têgînek weke ya biderûnî dest pê dike û ji pêvajoyek zêhnî a tevlihev derdixê li holê. Hilberîna ziman, mîna têgihîştina ziman, bi xurtî di bin bandûrekê de dibê. Bi awayekî hişk, hilberîna ziman bi plansaziyek weke bi rengê derûnî ya ku ji faktorên hawîrdorê, zêhnî û hestiyarî pêk dihê dest pê dike. Dema ku peyamek hate hilbijartin, pêdivî ye ku ew di nav peyvên ku xwedî wateyek armanckirî (semantîk) û rêzimanî de were kod kirin da ku agahdariya bingehîn a giring peyda bike. Ev weke rewşek ku wê ji aliyekê din ve jî wê, zêdetir wateyek li peyvên bijartî ku wê zêde bike bê.

Mijare zimanî ku mirov wê ji kijan aliyê ve wê hilde li dest wê weke rewşek zêde komplike wê xwe di şewayekê de wê bide dîyarkirin. Rewşên dûbar wê bo mejî û fahmkirinê bi xêvê wê karibê weke dúbarekirinekê wê bi xwe re wê, bide dîyarkirin? Di rewşên demê ku ew hinekê bi ser de derbas bû wê, weke li rewşek din derbasbûn bibê wê bi xwe re wê rewşekê wê di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di rewşên bi demê re wê weke bûyinên di wê dem û pêvajoya dubaryê de weke rewşên nû wê di gotinê de wê direngê weke li wê zêdekirinên bi kiteyan û hwd re ku wê çawa wê watelêkirin wê jinûve bê kirin û ankû wê wateyên din wê bi wê re wê bèn li holê û hwd re wê, di dîmenekê de wê xwe bide dîyarkirin. Di xêvê de wê fektora demê wê, di renekê de wê weke çawa em bi gotinê re wê bi tîpekê wê, tawandinê û hwd bi gotinê dikin û ankû rewşên din bi rêzimanî dikin û bi wê di çerçoveyek zimanî de digihijina fahmkirinên din wê weynek bi wê rengê wê xwe bi wê re wê, di rewşa fahmkirinê de wê bide dîyarkirin.

Di pêvajoyên hilberîna zimanî de wê, nimînêrîyek hundûrîn ku wê çawa wê weke wergerihê axiftinek li derve û pêvajoye wê bi xwe wê pêşbixê wê di renekê de wê bide dîyarkirin. Di dema dúbarekirinekê de jî wê, karibê bi beşên din re wê hinek aliyên din wê bikevina dewrê û hinek rewşên din ên fahmkirinê ku ew bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê dema ku em bahsa gotinê bikin ku ew çendî wê bi serê xwe wê, wateyekê wê weke ku wê bide me jî lê wê di pêvajoyek bijartinê de wê, çawa wê bi hevok afirandinê û rewşên rêzimanî re wê,

çerçove û rengekê din ê fahmkirinê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Em ji wê re wê weke rêgezên zimanî dibêjin. Ev rêgez dikarin di fahmkirinê de hem komplikeyekê û an jî vajî hesanbûnekê di fahmkirinê de bi ziman û reşwên wê re di fahmkirinê de pêşbixin. Minaq hilberîna peyvan bi gelemperî ji bandûra rêzimanî weke di hin awayna de weke bêpar e û dikare wekî beşek ji karên hilberînê were lêkolîn kirin. Ya duyemîn, ew aliyên morfolojîk ên hilberîna peyvan dipêve ji ber ku morfem bi çarçoweya hevoksaziya peyvê ve girêdayî ye. Pêvajoya hevokê ya hevoksazî dikare bi rêzgirtina arguman û vegerandina cihêreng were xwendin. Di beşa paşîn de birhanên ji bo têkiliya di navbera pêkhateya rêzimanî de bê û an jî têkiliya di navbera pêkhatyên hevokan û pêvajoyên de vedikole.

Di gotinê de wê dema ku em bi morfolojîkî wê li wê binerîn wê di awayekê de wê, kişandin û girêdanên wê yên didin diyarkirin ve wê karibê wê fahmbikê. Di wê rewşa têkiliyên wê yên bi fahmkirinê re wê bi beşên mejî ên weke bi aktivasyonên bi beşên mejî ên weke korteksa oksipital ku wê çawa wê bi rêya dîtinan wê şîyarîyan wê bide çêkirin wê were dîtin. Di dewama wê de wê, pêvajoyên fahmkirinê wê werin û ev jî wê di rengekê de wê li ser temenê kirde, fiil û bûjenê wê di rengekê de wê ava bê. Pêvajoya zimanî a bi fahmkirîrnê, axiftinê, ragihandinê, dîyarkirinê, bijartinê û hwd re wê, weke aliyna ku wê di wê çerçoveyê de wê zêde kompliketiyekê wê bi xwe re wê, weke ku wê bidina dîyarkirin.

Di pêvajoya fahmkirina di xêvê de wê dema ku wê hevokrêzinekê wê di rengekê de wê bikê wê bi wê re wê, di pêvajoyek ku wê bi têkili û bandûra li hev re wê, di şêwayekê de wê weke ku wê li wê bihizirê bê. Di wê nûqteyê de wê dema ku wê lêbarkirinek û ankû w têgînek wê bi wê re wê were hanîn li ser ziman wê di wê de wê, zan, fêrs û hwd wê, di şêwayekê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê derkevina li pêş. Di wê nûqteyê de wê têgîna bijartinê bixwe jî wê di nava pirraliyan de wê weke rewşekê bê. Lê ew bijartin wê dema ku ew bû jî wê fêrs, hey, zan, hinekê jî gûman û hwd wê weke ku wê li ser ya ku ew hati bijartin re wê bi wê re wê karibê xwe bide dîyarkirin. Ber ku ew wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê.

Di nava beşên zaninê ên xêvî û ankû xêvî de wê hevgirtin, têkili û ankû bi gotineke weke ya levkirinê re wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Di levkirina têgînên xêvî de wê gotina levkirinê wê karibê bibê xwediyê fahmkirinek ji ya ku em wê fahmdikin di nava jîyane xwe û fahmkirinên

xwe yê n jîyanî de. Ber ku wê di wê temenê de wê levkirin wê li ser têngnek weke ya qarakterî û hwd re wê bi wê rengê qarakterê salixkirinê re wê fêrsek ku wê têtikiliyek bi wê temenê wê biafirênê û wê bi wê re wê, karibê wê werênê ser ziman wê bibê. Em dema ku em salixkirinekê di nava gotinên xwe de wê dikin wê, bi dîmen û ankû azmûnekê wê dikin. Ev wê di rengê de wê, weke dîmenekê dîyarker û ankû sînorda a ji wê rengê fahmkirina me û ankû bi wê rengê weke 'bihişkirina me' re jî bê.

Di nava têtikiliya gotinê, hevokê û rêzînên bi wan re û ankû rewşên weke lê zêdekirin û an kêmkirin weke bi tîpî û hwd re wê, di wê temenê de wê weke aliyekê ku wê di nava wê têngîna xêvî de wê sînorê wê rengê wê ye bi fahmkirinê jî wê biafirênê. Gotina navberê wê di wê nûqtayê de wê di xêvê de û di rewşên wê yê n fahmkirinê de wê weke ji zanînê li zanînê wê weke di ziman de ji gotinê li gotinê û hwd re wê xwe di dîmenekê de wê bi wê re wê di awayekê de ku wê karibê wê di rengê de wê bide dîyarkirin.

Di wê nûqtayê de em bi gotinekê em dikarin hinekê balê bikişênina li ser rewşa zanîna rêzimanî a zimanî. Wê di wê nûqtayê de wê ew wê, weke rewşek bi hiş re wê têtikiliyên cihê û salixkirinên wan ên di xêvê de bi zanînê re jî wê karibê ji aliyekê ve temen û bingihê wê di rengê de wê biafirênê.

Lêkolînên ku têtikiliya di navbera pêkhatiya rêzimanî û beşên xêvî de vedikolin nîşan didin ku qada Broca ne tenê di dema hilberîna zimanê bingehîn de lê di heman demê de di dema rewşên weke ên hevoksaz û morfolojîkî ên tevlihevtir de xwedî rolek girîng bê. Hilberîna peyvên bi morfolojîyê hevoksaziyê ya taybetî ve di nav korteksa pêşîn û aliyê pêşî ê çepê de cih digire. Ji hêla din ve, daxwaza parastin û wergirtina agahdariya syntaktîkî li ser 'pars opercularis' aliyê wê çepê re wê bi hinek girêdanên bi wê re wê bide çêkirin. Lêbelê, daxwazên hilanîn û hilgirtinê bi herêmên çepê-temboro-parîetal ve girêdayî ye, ankû, gyrusê supramargînal a çepê ve wê bibê. Avakirina strukturên hevokê bi tundî pergalekê bîrhanîna demdirêj li deverên demkî yê n navîn ve mijûl dibê, û bi qadên barkirin û yê n zimên re bi awayekê bingehînî wê karibê were dîtîn(çav:Bonhage CE, Fiebach CJ, Bahlmann J, et al. Brain signature of working memory for sentence structure: enriched encoding and facilitated maintenance. J Cogn Neurosci. 2014;26:1654–1671.)

Li ser wê re wê dema ku em bi xabatên zimanî re wê li wê bihizirê pergalekê sinirî wê, di rewşên lêkolînên xwe de wê bi dirêjeyî û demkî bi rewşên tûrî ên cihê re wê were lê hizirkirin û fahmkirin. Di wê nûqtayê

de wê weke aliyekê wê yê bi dîyarî wê bi funksiyon û reşwên weke erk û hwd re wê, di dîmenekê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di nava wê çerçoveyê de wê bi qasî têkiliyên bi aliyên hundûrî ên bi hev re wê bi aliyê derveyî ên bi xwe re û di dîmenekê din ê sêyem de wê weke di nava aliyê hundûrî û derveyî û hwd re wê têgînek bi rengê pergali a têkiliyî bi wê çerçoveya têkiliyên tûrî re wê were fahmkirin.

Di mijare têkiliya zimanî de wê bi têgîna weke bi gotinî, hevokî û hwd de wê bi tûrên têkiliyê ên sinîrî û xêvî û hwd re wê di zikhev de wê bi hev re wê were dîtin ku wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê, mijare hişkirinê wê weke aliyekê wê yê ku wê ne tenê wê têkiliyekê di nava aliyê derve û hundûr wê weke bi gotinê û hwd re wê, çêbikê û dênê, her wusa wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de ku wê karibê bide dîyarkirin wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di wê temenê de wê bide dîyarkirin. Di awayê zanina rêzimanî de wê, têkiliyên bi aktivasyonên mejî re ku wê çawa wê bibê wê di rengê de wê weke ku wê bi wê re wê karibê wê di rengê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê nûqtayê de wê mijare têkiliya nava rewşên weke yên zanina zimanî a bi nivîskî û ne nivîskî de jî wê, rewşên weke bi hev re girêdanê ên têkiliyê wê di wê çerçoveyê de wê bibin. Di rengê de wê, di ya rewşa nivîsandinê de wê bi rêyên weke yên şibandinê û hwd re wê, têkiliyên bi kodkirinên bi xêvî û hwd re wê were dîtin ku wê bê danîn. Rewşên weke minaq li ser têgihek nivîskî û hwd re ji wê cihê wê hinek tiştên din ên cihê ku wê werênê li hiş û bîrê wê hinekê jî wê weke ku wê bi wê nûqtayê ve wê karibê wê girêbide.

Aliyê zimanî ê derve wê weke bi gotin, hevok, zanina rêziman û aliyên wê yên din ên weke wê, ji aliyê hundûr ve jî wê di rengê de wê weke bi pergaliên sinîrî, neronî û ankû newrolojikî hwd ve wê weke aliyekê bi hebûna me ya heyî re wê direngê de wê weke ku wê temem bikê bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di rengê de wê weke ku wê li wê bihizirê bê. Di wê çerçoveyê de wê li ser temenê zêhnî û hişmendî de wê navendek dendikî û hwd wê weke ku wê were dîtin wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê weke ku wê biafirê û wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di pêvajoyên afirandin û ankû hilberîna zimanî û fahmkirinê de wê, ev rewşên van pergaliên hebûnê ên xêvî-newrolojikî û hwd wê weke aliyekê ku wê di temenê wê de wê reng û awayekê de wê weke ku wê cih bigirê bê. Di wê temenê de wê, mijare salixkirinên gotin û hevokê û hwd dikarê wê ji

aliyekê din ve jî wê li wê bihizirê. Minaq wê bi rengên cihê wê, salixkirinên bi wê re wê, karibê wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman.

Mijare ziman wê di çerçoveya têkiliyên tûrên pergâlê ên weke sînor û newrolojiyî û hwd re wê, li ser temenê têkili, bandûr û salixkirinê wê bibê. Di dewama wê de wê, li gorî rêzîna wê, salixkirin, bandûr û têkiliyê ku wê bibê wê, di wê çerçoveyê de wê weke derhanîna ji wê weke bi rêyên şibînê û hwd re wê bi wê re wê were dîtin ku wê bibê. Di rewşa têkiliya xêvî û zimanî de wê bi têkiliya darêjkî û bandûrê re wê xwe di dîmenekê de wê bide dîyarkirin. Qalibên zimanî wê biafirin û wê werina salixkirin û kodkirin û bicihkirin. Di rewşên weke bi nexweşiyên alzheimerê û hwd de wê were dîtin ku wê, xirabûna bi qwan darêjkên zimanî û têkiliyên newrolojikî û hwd re ku wê çawa wê bibê.

Di têtînek ku em bi gotinek dîmenî a li demên pêşî bi têtîna ziman û hwd re wê li wê bihizirin wê di awayekê de wê li ser pêvajoyên meji û pêşketinên wê re wê, di rengekê de wê, weke ku wê xwe bidina dîyarkirin. Mianq rewşên weke çêkerîya jîrî û hwd wê, di dîmenekê de wê dikarê wê fahmbikê. Di rengekê de aqilê sentetikî wê dikarê wê di dîmenekê de weke aliyekê wê yê din ku mirov wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê bê.

Di awayekê de wê ew wê werê dîtin ku wê lêkolînên li ser ziman wê werina kirin wê di dîmenekê nero-dîtinî de wê, di dîmenekê de wê weke ku wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Pêvajoyên funksiyonên ziman wê li ser temenekê aktivî wê bibin û wê di temenê wê aktiviyê de wê pêvajoyên hiş û zêhnî weke aliyana ku wê weyn bileyizin di rewşa fahmkirinê de.

Di aslê xwe de wê, ji aliyekê din ve jî wê weyna têtîna fonolojiyê di çerçoveya têtîna xêvê a bi şûnve hanîna zaninê weke bi bîrkinê û hwd de wê çawa wê bi gelek aliyên ku ew di rengekê de weke ku wê weyn bileyizê wê karibê di dewama wê de wê kifşbikê. Di wê temenê de wê, ev wê, ji aliyekê ve wê temenekê newrolojikî û rakendî wê di zikhev de wê bi wê temenê de wê, weke temenekê 'kûrbûnê' û hûrbûnê a bi fahmkirinê û hwd re wê karibê wê werênê ser ziman. Li vir têtîna hûrbûnê wê, di wê wateyê de wê karibê wê fahmbikê. Wê di gelek rewşna xwe de wê weke ji xwe derhanîne û bi wê re tûrek pêşketinî bi têtînek hilberînî û hwd re ku wê di wê çerçoveyê de wê biafirênê bê.

Pêvajoyên zanina zimanî wê di rengekê de wê, ji ya ku em bi têngînek teknikî wê fahmdikin wê zêdetirî wê komplike û tevlihev bê. Di çerçoveya têngîna fonolojiyê de ku wê werênê ser ziman wê bi deng û dîmenî û hwd re wê, qadên meji ên weke beşa korteksa prefrontal'ê de wê di rengekê de wê bi têngînek dirêjîû dîtinî wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman.

Di awayekê de wê li ser wê dîmenê re wê dikarê wê pirsê rêzina gotinê wê çî wateya wê bo fahmkirinê wê hebê. Di wê temenê de wê rewşek kompleksî a ku wê dema ku wê, di dewama wê de wê weke di dîmenekê weke yê hiyararşiyî de wê bide dîyarkirin wê awayekê wê bide dîyarkirin. Em çendî ku weke ku em di dîmenekê ne di rêza hev de jî wê bibîr dikin jî lê wê li ser têngînek demî û dirêjiya li şûn hev a bi wê re wê, di awayekê de wê rengekê ku wê di temenê wê de bi wê re wê weke ku wê were fahmkirin wê karibê wê bi rehetî wê bi wê re wê kifşbikê.

Di wê nûqteyê de wê aliyekê din a ziman û têngîna xêvê a bandûr û li hev hoyandina ku wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bibê. Di wê nûqteyê de wê bi hev re wê beremberê hev hanîna li bîrê û ankû ji rewşa têngîna bîrkinê wê, di awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê, di şêwayekê de wê weke ku wê bibê. Di wê çerçoveyê de wê di aslê xwe de wê dîmenekê zêde komplike wê xwe bide dîyarkirin. Herî hindik di sê awayan de dikarê wê bi pergali û sazûmanî wê fahmbikê. Yek wê, di rengekê de wê bi rêzina gotinê a li ser ziman re bê. Du; wê li ser rewşa fîzîkî a xêvî û girtinên wê û di wê temenê de wê bi kodkirinên wê bê. Dîmenê sêyem wê bi awayekê pirrali a têtikiliya li ser wan herdû aliyên re bê.

Teknoloji û xêv

Di mijare ziman de wê dema ku em bahsa mijare xêvê û têtikiliyên wê ser esasê têtikiliyên nava mejî û hwd de wê bikin wê di aslê xwe de wê, çerçoveyek zêde komplike û girîng ku wê weke pêwîsta jî were fahmkirin wê karibê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Teknoloji wê di awayekê de wê weke dîmenekê ku wê di nava wê têtikiliya sazûmana pirralî a ziman û xêvê de wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Em di dîmenekê de wê weke bi hizir û gotinê wê di wê de em çendî ku em kûr dibin wê di wê temenê de bi rengên cihê wê bi wê re em kûr dibin wê dîmenekê wê di wê temenê de wê, di dewama wê de wê karibê bide dîyarkirin.

Sazûmana teknolojiyê wê di rengekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê were dîtin wê xwe di şêwayekê de wê weke ku wê karibê wê bide dîyarkirin. Di nava teknolojiyê de wê, têgînên weke bi têkiliya bi hev re ku em ji wê rewşa teknik-fîzîkî wê derxin û wê bi têgînek hizrî û fenomenî wê li wê bihizirin wê karibê wê di rengekê de wê weke rewşa gotin û gotinê û ankû gotin û têgînê û hwd re wê bi têkiliyekê û rengekê wê ku mirov li wê bi depelênê û di şêwayekê de wê weke ji hev wê derhênê wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê.

Di wê rewşê de wê mijare salixkirinê wê xwe di wê temenê de wê karibê wê bi wê re wê, di şêwayekê de bide dîyarkirin ku wê her rewş, piç, qat, xat, beş û hwd wê weke rewşna hiş û zêhnî a ku mirov bi wê re wê di dîmenekê fenomenolojikî de jî wê karibê wê fahmbikê. Em dema ku wê rengê fahmkirinê li gotina teknolojiyê wê dedipelênê bi xwe re ew dîmenekê sofistike bi xwe re dide afirandin û dide hanîn li holê.

Mijare fahmkirinê wê, di wê temenê de wê di her demê û pêvajoyên din ên fahmkiirnê de wê weke ku wê bibê wê weke mijare hertimî wê pêwîstiya ji nûve û jinûve a salixkirinê jî bê. Ev jî wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê di wê çerçoveyê de wê hilde li dest bê.

Teknoloji wê di roja me de wê, di rengekê de wê, ne tenê wê weke encamek sofistike a zaninê bê wê bi wê re wê weke dîmenekê girtinê ê zanînê di wê de jî wê biafirênê û wê di wê de wê weke ku ew wê di şêwayekê de wê bi wê re wê weke ku wê hebê.

Mijare teknikê wê dema ku em ji aliyê fahmkiirnên me û rewşên me yên jîyanî ve wê hilde li dest wê bi wê re wê gelek aliyên wê yên ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wêê bihizirê wê xwe di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê fahmbikê bê.

Teknoloji wê ji aliyekê ve wê weke rewşên bi jêhatiyên me ve wê girêdayî û li wê hoyandî re wê di rengekê de wê xwe bide dîyarkirin. Di dîmenê roja me de ê bi teknikê re wê ew wê were lê hizirkirin ku wê weke teknik wê di bîrkinê de wê weke ji me re wê fahmkirinê wê hesan wê bikê. Mirov wê bi wê re wê weke ku wê bigihijê temenekê baş ê bîrkinê û di awayekê de bi fahmkirinê. Lê di wê nûqtayê de wê, di wê çerçoveyê de wê mijare teknikî wê, di şêwayekê de wê, aliyên wê yên weke di dîmenê weke 'hesan' dikê de ku wê weke pêşîya bi awayekê afrînerî hizirkirinê jî wê bigrê wê dîmenekê wê biafirênê. Lê di dîmenekê

de jî wê ew bixwe jî weke dimenekê afrînerî bê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Minaq em di roja me de telefonên bi aqil bikardihênin û di wê deme di qataloga wê de navekê qayd dikin em dizanin ku wê ew nav wê di wê de wê qaydkiri bê. Ev wê çawa wê bandûrê li xêvê û afrînerîya wê û derxistina li pêş a bi wê bikê? Di awayekê de wê ya ku em piştî wê qwaydkirinê derdixina li pêş wê ya xêvî bê û ankû wê ya di qataloga telefonê de bê.

Di awayekê de wê, weke ku wê çawa wê ji aliyekê ve wê weke ku mirov wê di wê de wê hevbeş bê ku wê jîyane me wê, hesantir bikê jî lê wê ji aliyê zêhnî ve wê, zoriyên ku ew wê derxê li pêşîya me wê çi bin wê di renekê de wê karibê hinekê li ser wê bisekinê. Minaq em dema ku em dikin ku em tiştê bibîrbikin em zêde xwe nawastênin. Em dihizirin ku em bi rêya teknikê emê li wê bigihijin. Di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê li wê bihizirê bê. Di wê çerçoveyê de wê di rengê axiftina me de, rengê têkiliyên me de, nêzîkbûnên me û hwd de wê bi civaknasî û hwd bi hemû aliyên din ên fahmkirinê re wê xwe bide dîyarkirin. Di awayekê de wê dîmenekê weke ku wê mirov wê ji xwe zêdetirî wê li wê pêbawerbikê wê dîmenekê wê biafirênê û ev wê, dimenê ku ew wê bi wê li mirov wê weke serwer bibê wê karibê wê fahmbikê bê.

Di pêvajoyên afirandina bîrhanînan de wê mirov wê, di renekê de wê, di nava jîyane xwe de û bi rewşên din re wê, tevbigerihe. Iro minaq em dema ku em ji deverê diçin deverê em bi teknikî ya naqşa nîşandinê weke 'navigasyon'ê wê bikarbê.

Mejî hemû heyinên li dora me ji wan wê agahdar bibê û wê di hevraştiya bedenê me û pêdeçûyina me ya bi jîyanî re wê, derk bikê. Wê dema ku wê aliyek hat dayin nîşandin jî wê, ji hewirdorê wê me agahdar bikê.

Bîrhanîn wê, di mejî de wê wê devera ku wê hertimî wan bîrhanîna wê depobikê koka talamus'ê wê, di wê de wê weke ku wê bikê tevgerê. Di wê temenê de wê bêhnek wê carna wê bîrhanînek ku wê ji demên berê ên kevn wê karibê bîrê li bîrê. Di warê dîtinê de wê, beşên din ên xêvê wê bi têkiliya wan re wê tevgerî wê bibê û wê, dîtinê wê karibê dîtinên din ji wê kokê û temenê werênê li bîrê. An jî ew bibê sedema wê.

Di wê nûqtayê de wê car bi car wê were gotin ku 'teknoloji wê cihê wê bigirê'. Gelo wê karibê cihê wê rewşa weke ya bîrhanîne û ankû afirandina bîrhanîne wê di mejî de wê biafirênê. Teknik wê zêdeyî wê

pêşde wê herê û wê sofistike wê bibê. Heta ku wê ne tenê ya ku em di wê de dihênin ser ziman û qayd dikin jî wê werênê ser ziman. Hin bi hin temenê wê diafirê ku wê çawa ku wê têkiliyek bi pergalek newrolojikî û neronên xêvê ên bedenê re wê dênê û wê weke ku me çawa ew jînkirina bi êş û şahî, xweşî û dilêşî, xamgînî û çawa bi êş û zor û hwd di heman rengê de wê bi bedenê weke wê bide dîyar û jîyankirin. Di wê nûqtayê de wê bi teknikî wê weke ku wê teknik wê li pergale me neronên bedenê wê bi têkili û awayên wê re wê, bigihê sazûmanek ku ew wê, karibê li wê serwaxt bibê. Ev rewş wê, di dîmenekê de wê weke wê ew wê pêwîst bide dîtin. Wê rewşa dîmenê hiş ê pergale duyem ku wê li ser ya pêşî a bedenî û hwd re wê biafirê û wê weke hişekê wê û ankû di derbarê wê de jî bê wê, bi wê weke pêwîst jî wê hebê.

Di wê temenê de wê, teknik wê depoyên zaninê ên xêvî wê, zêdetirî wê pêşkeve ku ew xwe di wê temenê de êdî ew li wan bigihîhê li wan wê di wê temenê de teknikkirin wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyek wê yê ku wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di wê nûqtayê de wê gotinê wê di wê nûqtayê de wê dikarê wê bînenê ser ziman ku wê zanin wê çawa wê weke ku wê were asta ku ew xwe bibîrbikê û ankû zanin di xwe de bi zanîn û di derbarê xwe de bi zanin çawa wê bibê wê bi wê re wê weke aliyekê ku wê li wê were lê hizirkirin bê.

Zanin bi zanina xwe, hiş bi hişê xwe û hwd re wê, di rengekê de wê bi wê re wê weke diawayekê de wê karibê wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê teknolojiya bi xêv wê di rengekê de wê derkeve li pêş û wê di wê çerçoveyê de wê qapasiteya wê zêdetirî wê pêşde wê herê wê li wê were lê hizirkirin.

Zanina bi zane, û ankû bi wê re ku em bibêjin teknika bi xêv ku ew dibê wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê. Di wê temenê de wê, ne tenê wê tiştekê ku em bi teknikî xwe li wê dihoyin ku em wê bibînin wê ew weke kodkirinekê wê werênê bîra me wê di wê de wê weke bi kodkirinê ku ew wê çî wê were kirin ew were ser ziman û bibîrkirina teknikî û hwd re wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Teknolojiya ne bi hiş ku ew tenê bibîrdikê wê di rengekê wê weke mirovekê ku ew emneziyê dijî de wê dîmenekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Wê gelek tiştan wê bibîrbikê. Lê wê di bixwe hanîna bîrê re wê li gorî hinek rêgezên wê bibê.

Teknik jî wê xosletên wê bi teknikî bin. Wê di wê temenê de wê wan xosletên bi aqilane wê weke ku wê karibê li wê barbikê. Teknik ku wê ji me re wê weke xêvekê wê bibê wê ji aliyekê din ve jî em bi aliyê xwe em ji wê re dibînina xêva pêşxistinê û pêşketinê a bi teknikê re jî. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de mijare xêva hevbeş

Di roja me de wê dema ku wê bahsa mijare teknik û an teknolojiyê wê were kirin wê di wê temenê de wê çawa wê, weke aliyekê wê yê giring bi bandûrên wê yên aqilê me yê xêvî ê hevbeş û ankû xêva hevbeş re wê, di wê temenê de wê were ser ziman. Di her awayê de weke ya dema berî teknikê û pêşketinê jî wê piştî wê dîmenekê bi têtîna xêva hevbeş re wê di rengekê de wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin. Wekî din wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di demên berî teknikê de wê têtînen zêhnî ên weke bi bîrdozikî, olî û hwd wê, di rengekê de wê wê weynê bileyizin. Yan jî wê têtînen weke yên bi kevneşopî û hwd wê, di wê rengekê de wê, xwe bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, mijare hev fahmkirinê bi ziman wê, di wê temenê de wê li ser gotinên me yên ku me bi rengekê ew fahmkirina û weke salixkirina û herkesê wê zimanê dizanê wê bi zanîna wê wateyê re wê weke wê zimanê zanibê û wê bi wê re wê bigihijê fahmkirinekê wê di rengekê de wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê fahmbikê. Pêjn û têtînen weke piştî ên çandî wê di wê rengê de wê weke temenekê ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê were jîyankirin. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê bi wê re wê çendî ku wê cihê wê weke hizirkirinê bê jî lê wê, di rengekê de wê, bi wê awayê re wê weke ku wê bijî.

Vegotin, çîrok û hwd wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê, têtînek bîrkirinê wê di wê temenê de wê bi xêvî wê di çerçoveyek hevbeş de wê weke ku wê bizanibin. Di dewama wê de wê, di demên piştî pêşketina teknikê û hwd de wê têtînen weke filman, pirtûkan, û hwd ku wê bi rengên cihê ê hizirkirinê û qaydkirinê û hwd re wê, bi nivîskî û hwd wê xwe bide dîyarkirin.

Wê dema ku wê di çerçoveyek zêhnî de wê bahsa hevbeîyê di zêhnî de wê were kirin wê weke ya ku ew bo min bi wate were wê bo yê din jî ew

watebûn wê bibê û wê ew jî wê di wê têngînê de wê bi heman rengê wê weke ku wê bigihijê tênginekê. Di çerçoveya gotina hevbeşiyê û xêvê de ku mirov wê li wê bihizirê wê gelek aliyên ku mirov wê karibê bi pêvajoyên jîyanê ên zêhnî û fizikî û hwd ji hev cihê ku mirov wê karibê wê di renekê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Wê dema zaroktiyê wê di çerçoveya xwe de wê bibê û wê, zarok wê dema ku ew dîmenê hev ê zaroktiyê dibînin wê bi wê re wê hey û mêyla wan wê were ser hev. Lê wê dema ku mirov mazin bû wê, bi hevnasîna zayendî weke jin û mêr û hwd re wê ew mêyl û hey wê herê ser hev û wê di wê çerçoveyê de wê mirov wê têtikiliyên xwe wê pêşbixin. Di demên pîrbûnê de wê weke bi dapîr û bapîriyê de wê di renekê de wê bibê û ew wê, di wê temenê de wê weke kesê herî bi zane û ankû zêde dîtîya û azmûnkiriya û hwd re wê were lê hizirkirin.

Di mijare wê têngîna fahmkirina ya hevbeşîya xêvî de wê teknik wê di renekê de wê ne li dijî wê fêrsa hevbeşiyê ku ku wê weke rêhevalê me yê gîyanî bê. Di wê çerçoveyê de wê di renekê de wê di mijare salixkirinê de wê bi wê re wê xwe di awayekê de wê bi wê re wê weke ku wê bide dîyarkirin ku mirov wê bi zanina xwe ya di xêvê de wê di renekê de wê di şîyariyên xwe de wê, di wê temenê xwe û dema xwe de ya hişkirinê de wê weke ku wê, bi temenê bîrkinê wê bihizirê. Bîrhanîn wê cihê bin. Lê di çerçoveyekê de cihê hanîna ser ziman wê bi tememî wê newê wateya redkirina wê. Xêv û bîrkin wê di mijare hişkirinê de wê di wê çerçoveyê de wê di awayekê de wê weke ku wê bi hev re wê têtikiliyê dênin û wê bixabitin. Di awayekê bi xêvê û bîrkinê de em carna bahsa salixkirin û serwerîya meji bi wê re dikin. Lê di rewşên weke yên çandî û hwd de ku mirov di hîzîrê wê bi wê re wê ew wê karibê wê were fahmkirin ku wê pêjnên ji dervî wê û ankû ji hundurê wê bi wê çerçoveyek objeyî weke salixkiri û weke fenomenekê ku wê bibê wê bi têtikiliyek ahengî û beremberê hev ku wê xwediyê rewşek bandûrê bê wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di awayekê de wê mijare hevbeşîya xêvî re wê, di renekê de wê, bihev re wê weke xwediyê jîyanekê bê, hev herê bikê, di renekê weke hev xwediyê zimanekê, çandekê, û hwd bê û wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, di referansên wê yên çandî û hwd de wê dema ku ew werina li bîrê wê di renekê de wê bi wê re wê gelek tişt wê mirov wê bi mejî wê hişbikê.

Di mijare ziman de wê referansên xêvî wê karibin gelek nîşan bi şûna herin û bi wê werina bîrkin. Ev wê, di temenekê de wê, temenekê ku em

di wê de ne bi zanîn jî bê lê ku em ne xwediyê fahmkirinekê bi wê re jî bê lê wê hinek fêrsên ku em bi wê re wê, dikin wê di wê temenê de wê hevraziya me û hwd wê, di dîmenekê hizirkirinê weke bi têngînek antropolojikî û dîrokî û hwd re wê bi aqilekê û rengê wê karibê bide dîhyarkirin.

Ber vê yekê ziman wê ne tenê wê ji gotinên ku em wan dizanin û bi kardihênin wê bibê. Wê weke ku me hinekê li jor di beşa ziman, xêv û bîrkirinên bi wê re hanî ser ziman de ku wê çawa wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring ku wê bi temenekê pergali weke bi ya sinir, newrolojikî û hwd re wê, xwediyê wê temenê salixkirinê û fahmkirinê bê. Em zimanê xwe yê ku em diaxifin wê beremberîya wê ya bi wê temenê a fahmkirina fîzîkî û fêrsên wê re wê di rengê de wê weke ku wê hebê.

Hevbeşî wê di temenekê xêvî de wê xwediyê temenekê bi hev re û di çerçoveyek bîrkirinê ku ew bi demên xêvê ên weke yên dema kin û dirêj û hwd re wê were fahmkirin bê. Kesekê ku ew xwediyê nexweşîya alzheimerê' bê wê di rengê de wê, dema ku ew ji bîrkir wê weke ku wê derkeve dervî hiş û wê di awayekê de wê dervî wê çerçoveya wê hevbeşiyê jî. Ber ku wê ji bîrhanîn û rewşên jîyanê ku ew wê, di wê temenê hevbeşiyê de bi jîyane xwe, û kesên li dora xwe weke zaro û hwd jî nikaribê wê bîrhanîn ser ziman û ankû wê weke heya wê ji wan nebê û wê dervî wan bê. Ew wê weke rewşek dervî wê rengê hevbeşî a xêvî ku mirov wê bi hiş û bîrkirinên xwe re wê bi wê re wê, di rengê de wê weke ku wê bijî jî bê.

Wê dema ku em di wê nûqtayê de wê, rewşa hevbeşiyê wê werênê ser ziman wê li ser wê temenê wê bi aliyên bîrkirinên bi zanînî, fahmkirinê û rengên wan, rewşên civaknasî û pêşveçûnên weke bi hev re bi wê re bi rengê bi hev re jîyankirinê û hwd re wê, di şewayekê de wê weke ku wê bibê.

Di nava jîyane civaknasî de wê rewşa hev fahmkirinê wê karibê wê weke têngînek di wê çerçoveyê de ku mirov wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Ev di dema me de wê bi gotinek klîşe ku wê bahsa wê bê kirin wê bi têngîna weke 'nirxên hevbeş' û hwd re ku wê li ser temenê bi wê hev fahmkirinê û bi hev re bi wê fahmkirinê re tevgerînê û hwd re wê bi watebikê û wê werênê ser ziman bê.

Di rewşa têngîna xêva hevbeş de wê dema ku ew dihê hanîn ser ziman bi têngînên weke yên çandî, nasnema, û hevbeşiyek ku wê di rengê de wê li ser temenekê bi wê çerçoveyê ku mirov wê hev fahmbikê re wê karibê wê fahmbikê. Minaq wê dema ku wê gelek kes wê xwediyê heman têngînê

û rengê wê yê fahmkirinê bin û wê di wê de wê xwediyê baweriyê bê wê ew di nava wan de wê weke têtînek hevbeş bê. Wê bi pêvajoyên jîyankirina bi wê re wê karibê çerçoveyek xêvî a hevbeş jî ew ji wan re û bi wan re biafirênê ku ew di dewama wê de wê bi wê re wê weke azmûn bikin û wê bi wê re wê fahmbikin û bi wê re ji aliyekê ve hem hev fahmbikin û hem jî bi wê rengê bi wê rengê weke hev fahmbikin.

Lê li vir hevbeşî wê hertimî wê ne di heman ahengê de wê xwebide dîyarkirin. Wê karibê hertimî bi gûharê. Heta ku jîyan û pêvajoyên wê yên jîyankirinê hebin wê ew pêvajoya gûharênê wê bi wê re wê bibê. Giştina hizrên nû û bi wê re tefkirkirinên cihê wê, di wê temenê de wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bibê. Minaq di dema teknik û teknolojiyê de wê têtînk û rewşên weke bi dîmenî ên weke filman û hwd ên dihên pêşxistin û qaydkirin bi tamaşakirina wan re wê hertimî wê temen û bingihê gûharênên ku em dikarin di wê çerçoveyê de werênina ser ziman wê karibê biafirênê. Ber vê yekê wê dema ku wê bahsa rewşa teknikê wê bê kirin wê di wê çerçoveyê de wê li ser hevbeşiyên berê re wê weke temenekê wê ji hev felişendinê jî wê li wê were nerin. Di dewama wê de wê teknik ku em di farqê de bin û ne di farqê de jî bin wê bi giştî wê di rengê weke bi hizirkirinê û awayên fahmkirinê û hwd re wê nûqtayên hevbeş wê hertimî wê li ser xwe re wê bi me re û bi fahmkirinên me yên ku em wan pêşdixin re wê bibê.

Ber vê yekê gotinên weke 'teknik xêva me ya hevbeş di gûharê' û ankû digilitali wê xêva me ya hevbeş bi gûharênê' û hwd wê weke gotin û têtînkên ku wê di wê temenê de wê li ser wê re wê werina ser ziman bin. Di wê temenê de gûharênên weke bi awayê hizirkirina me bê, gûharênên bi darazên me û hwd re bê wê di wê temenê de wê weke aliyna ku mirov wê di rewşna karibê bi bîrbikê bê.

Ya ku em weke xêva xwe û ankû zaninên xwe yên di xwe de girtî wê hertimî wê weke xwe wê nemênê. Wê di wê de wê gûharîn wê bibê û wê, di dewama wê de wê, bi zanin û fahmên nû re wê yên kevn jî wê bi darazên fahmkirinî ên nû re wê jinûve bi awayên cihê ji yê rengê ku em wê bi wê rengê fahmdikin wê cihê wê şewayên fahmkirinê wê bi wê re wê were pêşxistin.

Minaq ku em di dema jîyane xwe de û bi têtînek çandî û hwd wê bahsa wê bikin wê di roja me de wê, ku em li dora **salên 2024**'an de dijîn wê ji yên salên 1970 û hwd wê, cihê wê xwediyê awayê pêşketinê û hizirkirinê a bi mirov re bê. Di wê temenê de wê, rengên hizirkirinê û derfetên wê û temenê wê ji hev wê cihê bê.

Di wê temenê de wê tégînên weke yên demên bûhûrî û ankû pêşarojê, dema nûha û ankû dema pêş ku wê ji ya ku em di wê de dijin wê zêdetirî wê bi wê re wê hebê wê weke fêrsekê wê xwe bide dîyarkirin. Civakên dema zanînê û aqil wê di wê temenê de ku wê bi aqil wê pêşkevin û wê pêvajoyên wê bi xwe re wê, kûr û bizanin wê bijîn wê were dîtin ku wê bibin.

Li ser teknikê re wê bibêjin ku wê teknik wê bi mejiyê me wê pêşkeve. Lê ew pêşketin jî wê mejiyê me wê di dewama wê de wê bi xwe re wê pêşbixê. Di wê temenê de wê du rewş û aliyên ku wê di rengekê de wê bi hev re û di temenê pêşketina hev de wê bi me û pêşxistina teknikê û bi teknikê pêşxistina me re wê di şewayekê de wê weke ku wê biafirê.

Ji aliyê pirsgirêkên bi teknikî ku wê di roja me de wê bi wê re wê were lê hizirkirin jî me hinekê di beşa xêv û teknolojiyê de wê hinekê bi gotinkir. Lê di dewama wê de wê di aslê xwe de wê gelek aliyên ku em di wê temenê de wê, karibê bi wê re li wê bihizirê û wê bibê. Di wê temenê de wê ya ku em dihizirin weke bi xêva xwe wê, di wê temenê de wê, çendê wê bi teknikî bê? Yan jî wê dikarê wê di wê rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê, bandûra teknikê wê li ser hizirkirinên me û afrînêrî û hilberîna xêvî wê çendî wê hebê. Diwê temenê de wê bi wê re wê, teknik wê rehetiya ku ew weke dide bîrkirinê û hwd re dikê wê rewşên weke ji afirandina xêvî û hwd jî wê di dîmenekê de wê weke ku wê bi xwe re wê bide pêşxistin jî.

Pêşketina zanînê re wê çendî ku wê rewşên weke yên hevbeşiyên me yên ku me li jor hanî ser ziman wê di mejî de wê werina lêpirsin wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê dîn jî wê li rex wê kesbûn û bi serê xwebûn û ankû rewşên weke bi ji wê hevbeşiyê cihê bi kes û hwd re wê weke ku wê pêşkevin. Gotinên weke 'teknik me bi serê xwe dikê' jî wê di wê temenê de wê weke ku wê di dîmenekê de wê weke ku wê werina piştrastkirin.

Bi têkili û rengê wê yê hizirkirinê re derûnî û xêv

Ji aliyê mijare derûnîyê ve fahmkirina mijare xêvê wê weke mijare ku wê karibê wê ji gelek aliyên ve wê were fahmkirin bê wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin bê. Mijare xêvê wê dema ku mirov wê werênê ser ziman wê bi awayekê weke sê pêvajoyên wê yên giring ên weke bi kodkirin, depokirin û bi şûnve lêbakirinê ku wê bikê re wê karibê wê lii wê bihizirê. Pêvajoya pêşî de wekke bikodkirinê wê bi tégînên weke dîtinê, bihîstinê û bi biwatekirinê re wê karibê li wê bihizirê. Di pêvajoya

ya duyem de jî wê weke bi têngîna wê depokirinê re wê, bi rewşên weke ya xêvî ên dema kort û ya dema dirêj û hwd re wê minaq wê, karibê wê li wê bihizirê. Weki din jî wê aliyên din ên weke bi rewşên cihê ên cûreyên cihê ên xêvê re wê karibê wê li wê bihizirê bê. Aliyê din ê bi watelê kirinê wê weke aliyekê wê yê giring ê bi fahmkirinê wê bi hiş û bîrkirinê û di awayekê de wê, bi pêvajoya fahmkirinê weke bi şûn ve lêbakirinê û hwd re wê karibê wê di rengekê de wê li wê bihizirê bê.

Xêv wê xwediyê rewşek teybet bê ku mirov wê di rengekê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê di rengekê û awayekê de wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman. Em dema ku em têngînekê wê digirin, depodikin û ankû di hildina li nava xwe em wê, nadina dîyarkirin ku emê çî wê bikin û ankû nekin. Yan jî wê, di wê rengê de wê dîyarkirinek weke ku em bi wê kifşbikin ku ezê bêbêjim ku ez wê bigirim û depobikim û ya din wê deponkim û wê hildina li nava xwe wê bi wê re wê nebê. Fêrsên xêvên me yên bi sehî wê di rengekê de wê weke bi dîtînê, bihîstinê û destlêdanê, tahmkirinê û hwd re wê, di rengekê de wê, weke rewşên ku ew wê ji aliyê xwe ve û bi rêgez û xosletên xwe re wê xwediyê rengên derkkirinê bin. Wê dema ku em tiştekekê wê dibînin û dengê wê dikin em çavê li wê bigirin jî ku em wê çawa wê bigirin wê dengê wê û ankû ew dîmenê pêşî ku me ew dîtî wê di me de wê mereqek mazin wê bide çêkirin ku ew wê çawa wê bibê û wê, bi ber ku ve wê herê û ankû wê, çawa wê di encamê de wê bibê. Ev aliyên weke yên mereqê wê çendî wê weke aliyna ku wê bi zêdeyî wê bi têngîna fahmkirinê ve wê girêdayî jî bin lê wê dema ku em bi têngîna xêvê re wê li wê dihizirin em dikarin wê di dewama wê de wê bibêjin ku wê ji wê aliyê ve jî wê wateyna wê yên giring ên ku em dikarin ji wê bigirin wê hebin. Di aliyê pêşî de wê, em dema ku em tiştekekê derk dikin em wê nadina dîyarkirin ku ew baş û ankû ne baş û em di nava wan rewşên weke baş û nebaş de bijartinekê bi girtin û negirtinê û ankû depokirin û deponkirinê û hwd re wê nakin. Wê di temenê de wê têngîna dîtînê wê di dîmenê girtinê de wê di rengekê de wê li ser temenekê objektiv a weke ya derkkirinê û wê dervî têngihên weke baş û nebaşiyê wê, xwe bide girtin.

Em di serî de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê bibêjin ku wê, di ti rewşên derkkirinên xêvî de wê baş û nebaşî wê di nava wê de wê, bijartin wê weke ku ew nebê. Piştî ku ew hat kirin û pê de wê mirov wê li ser ya hati girtin re wê, ew wê, bi rewşa wê re wê bi başî û nebaşî wê bi aqil û ankû hişekê şubjeyî û an jî darazî wê di wê temenê de wê ew wê bikê.

Wê ya ku ew hat girtin wê yan baş û yan jî nebaş wê bide dîyarkirin. Lê di wê temenê de wê di her halûkarê de wê dîmenekê derkkirî û ankû dengê derkkirî û yan jî tahmek girtî baş û an nebaş ku mirov wê salix dikê wê di rengê de wê bi wê re wê bibê. Em di nava tahmê de wê gelek têtên cihê digirin. Di wê temenê de wê têtên şêrîn, tahl, miz, tûj, û hwd wê bi gelek yên din re wê bigirê. Di wê temenê de wê, di wê nûqtayê de wê, ji hev cihê kirinê û wê, têtê wê bi wê rengê wê salixkirina wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku mirov wê, fahmbikê bê. Em nabêjin ku ew têt tahl û ankû tûj a em wê nagirin. Yan jî ji ber ku ew tûj û an tahl a wê xêva wê ne girtina wê nekê. Di wê temenê de ku ew tahl jî bê, tûj jî bê û ankû tahmek din jî bê wê ew wê bi tēja wê re wê weke ku wê were girtin.

Ev rewş wê di rewşên weke yên dîtînê, bihîstinê de jî wê wusa bê. Di rewşa dengê de wê nimz û an bilind bê. Li me xweş were û ankû wê nexweş wê were. Di wê temenê de em ne hizirin ku ew deng ber ku ew nexweşa em nagirin. Yan jî wê bi sedemek bi wê rengê wê, ne girtina wê nebê. Di wê temenê de wê bi wê re wê di reng û awayekê de wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê çerçoveyê de wê xêv wê bi girtinên xwe yên di wê temenê de ku ew girtin wê ji wan re wê weke temenekê bêali û ankû notr wê di rengê de wê xwe di şewayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di rewşa dîtînê de jî wê, dîtinek û an nerînek li çavên me xweş dihê û an jî yek wê nexweş wê were em ji ber wê sedemê wê nagirin. Wê di awayekê de wê girtin wê ne xwediyê ti sedemekê di wê temenê de bê. Wê ti sedemên ku wê di wê temenê de wê bibin wê newina kifşkirin. Wê dîmenê ya ku ew li me xweş dihê û nexweş dihê, baş dihê û an nebaş dihê, rast dihê û an nerast dihê jî wê di wê temenê de wê piştî wê, bi aqilê darazî li ser ya girtî re ku mirov wê li wê dihizirê û wê, di wê temenê de wê di rengê darazî de wê, dikê wê bi wê re wê ew wê xwe di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di mijare derkkirinê de wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di rewşên weke yên bi derûniyê û hwd re jî wê di çerçoveya aliyên wê yên duyem de wê weke dîmenekê ku mirov bi rengê fahmkirinê û şîrove û rengê fahmkirinên wê re ku mirov wê karibê di reng û awayekê de wê şîrivebikê bê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihziirê bê.

Wê dema ku wê kesek wê, dîmenekê bijî ku ew bi başî bê û ankû bi xirabê weke êşkence dîtînê bê û ankû rewşên weke kuştinê bê û an jî

rewşek din a weke ya xirab bê. Ew rewş wê ne bo ku ew bûya wê di meji de cihgirtina wê sedeme wê hebê. Ne jî wê bo negirtina wê ti sedemên wê hebin. Di wê temenê de wê têngîna sedemê wê weke têngînek dîtbar û dîyarker a weke ji aliyê aqil û hişê me ve ku wê xwe bide dîyarkirin bê.

Wê dema ku wê ew kesê ku ew jînkirî wê li hemberî derûnvan rûnişt wê derûnvan wê di rengekê de wê bixwezê ku ew rewşên ku ew jînkirina û ankû dîtina ku ew çendî bi êş jî bin ew wan bibîr bikê. Mirov wê wê xwediyê wê fêrsê jî bê ku mirov wê ji aliyekê ve wê weke ku wê bixwezê ku ew wê bibîrnekê. Wê dema ku ew bîrnekir wê weke ku ew wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke ku ew wê, ji wê xilas bibê û ankû wê ji mejî wê herê û ankû wê were jêbirin û hwd wê di rengekê de wê weke dîmenekê weke bi xwezî û xwestekî re wê li wê nez bibê. Lê ew di mejî de bûya û hatiya xêvkin û wê di wê temenê de wê, tenê wê derfetek wê di wê rewşê de wê li pêşîya wê kesê wê hebê. Ew jî wê ew bê ku ew di wê temenê de ew tenê wê bibîrbikê û wê fahmbikê. Derûnvan wê di wê nûqteyê de wê du rêyan wê hilbijêrê bi wê dîtîne û jîyankirinê re. Yek wê rewşa fahmkirinê bê. Ku ew wê fahmbikê. Ew ne weke rewşek teluke ku ew bi wê xwe ji jîyane xwe ya pêşaroja xwe bigirê. Ji wê dûrbigirê.

Ya din jî wê bi dîmenê bi pêvajoyên din ên hizirkirinê re wê weke bi girtinên nû ên din re wê, derfetên hizirkirinên bi wan re ku ew ji wê ya xirab dûrkeve re wê weke ku wê bixwezê ku ew li wê bihizirê. Di fêrsa fahmkirinê de ku mirov ne di farqê de jî bê wê, ew di serê mirov de wê weke hisiyetê û hîsekê wê hebê ku mirov tiştekê din ew azmûnkir û bîrkir wê ya ku ew di wê demê de hizir dikê di serê xwe de bi wê ve mijul a û di xêva xwe de wê bîrdikê wê ew wê ya nû wê derxê li pêşîya wê. Wê ew wê bi wê li şûn wê bide hiştin. Di wê nûqteyê de wê bi faktorek demî wê bihizirê ku wê ya ku ew di dema bûhûrî de ew girtî wê bi ya nû ku ew dihê girtin re wê weke ku ew wê li şûn wê bimênê. Di wê temenê de wê, di ya nû de wê bijî. Tiştekê ku em wê dijîn wê di rengekê de em bi wê fêrsa xwestina jîyankirina wê re em dixwezîn wê hêstê wê bi wê re wê bi xweşîyek ku ew wê weke ji wê weke bi fêrsek fahmkirinê dihê girtin ku ew wê bijî. Bi gotinek wê di wê temenê de wê çawa wê, di rengekê de wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku wê di dewama wê de wê weke ku wê bi wê re wê di şewayekê de wê weke ku wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Wê dema ku em wê tişt nû dixwezîn wê bijîn em, ya dixwezîn ji hêstek û jîyankirinek ku ew me xamgin dikê û ankû diêşênê dûrkeve. Yan jî wê

di wê temenê de wê, çi wê bi wê hêstê wê were jînkirin wê weke fêrsekê wê bixwezê ku ew bi wê fêrbûna wê jîyankirinê re wê rengê wê dîyarbikê û wê fahmbikê. Di wê temenê de wê xwestekên me wê, di rengekê de wê bi ajoyên xwe re wê di rengekê de wê bixwezin ku ew li hebûna me serwer bibin.

Jîyankirin wê bi xwe re wê xêvê wê biafirênê û wê weke bi kiriniyekê wê bi wê re wê, bide çêkirin. Pêvajoyên afirandina xêvê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê xwe bi wê re wê bidina dîyarkirin. Pêşxistin wê di wê çerçoveyê de wê, weke xosletekê xêvê wê xwe bi wê re wê di awa û rengekê de wê bide dîyarkirin. Salixkirinên me yên bi derûnî wê di wê rengê de wê, bi rengê weke baş dîtîne û ankû ne baş dîtîne bi fêrsên aqilê me yê darazî û hwd re wê, demê mirov wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê li wê bihizirê ku wê di xêvê de wê weke dîmenekê heyinî wê bibin. Derûnî wê aqilê wê hinekê jî wê aqilê wê fahmkirina wê zanina xêvê wê di wê rengê de wê di awayekê de wê xwe bide dîyarkirin. Yan jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ku ew çawa were dîtîn û ankû ji wê azmûmna bi wê re ew dîmenekê û gavek wê bi şûn ve bi aqilê binî re wê bide dûrkin ji hiş û bîra xwe. Weki din wê di wê temenê de wê, di hemû derkkirinên me de wê li ser wê re wê gihiştinekê şîroveyekê bi wê rengê wê dîmenekê fahmkirinê a bi aqilekê bi hiş ê li ser wê re wê di awayekê de wê weke ku wê biafirênê.

Bîr ji pêvajoyên derûnî ên wergirtin, hilanîn, hilgirtin û paşê vegerandina agahdariyê re vedigirê. Di bîrhanînê de sê pêvajoyên sereke hene: kodkirin, hilanîn û wergirtin bin. Xêva mirov hem karîna parastin û hem jî wergirtina agahiyan dihewîne. Lêbelê, ev ne pêvajoyek bêkêmasî ye. Carinan mirov tiştan ji bîr dikin an jî bîrnakin. Carên din, agahdarî di rêza yekem de bi rêkûpêk di bîrhanînê de neyê kodkirin. Pirsgerêkên bîrhanînê bi gelemperî rewşên weke yên rojane, an wekî jibîrkirina rojbûnê û hwd dikarê wê fahmbikê. Lêbelê, ew dikarin nîşanek şert û mercên giran ên wekî nexweşiya Alzheimer û rewşêên weke wê ên demensê jî bin. Van şert û mercan bandûrê li qalîteya jiyanê û rewşên jîyankirinên me dikin. Yan jî em dikarin wê di wê temenê de wê werênê ser ziman ku wê rewşên bîrkirinê wê di rengekê de wê, çawa wê werina bîrkin wê bandûrê li jîyane me ya rojane jî wê bikin. Minaq me li jor bahsa rewşên weke yên xirab û bûyin û bîrkirinên wan kir. Ew jî wê ji aliyekê ve jî wê weke rewşên bi xirabî ku ew bandûrê li jîyane me û aheng û herikina wê bikin bin. Tiştêkê bi êş ku mirov jînkir û ankû ji wê aciz û xamgin ku jîyankir û hwd wê, çawa wê bandûrê li ahenge jîyane

mirov bikin wê weke aliyekê bi fahmkirina aqilê hişê derûniyê re ku mirov wê karibê wê fahm jî bikê bê.

Lêkolîner ku ew dihên kirin li ser xêv de wê, bi wan wê were bawer kirin ku bîrhanîn ji ber guhertinên di neronên mêjî (an jî şaneyên nervê) de çê dibin. Têgihîştina me ya heyî ev e ku bîrhanîn bi girêdanên heyî yên di navbera van neronan de têne afirandin. A an jî bi xurtkirina wan girêdanan an jî bi mezinbûna girêdanên nû wê afirandinên bi wê re wê û di dewama wê de wê pêk werin. Ev wê weke rewşên ku wê weke afirandina bîrhanîn ku mirov wê karibê wê fahmbikê bê. Di mijare bîrhanînan û bîrkirina wan de wê, di dîmenekê de wê weke ku wê xwediyê demek ku ew bi wê dihên hiş û bîrkirin bin. Ev dem wê yan kin û yan jî wê dirêj bê. Lê di awayekê de wê demek wan wê hebê. Di wê nûqtayê de wê, di renekê din de jî wê azmûnên me yên ku ew dibin wê di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê, çerçoveyek xwe wê bi wê re wê biafirênin. Ya ku em wê weke bîrhanîne wê dikin wê di wê de wê, weke xwe wê di xêvê de wê nemênê. Wê bi girêdanên din ên nava xêvê û beşên cihê û hwd re wê, bîrkirinên nû û ankû yên din wê karibê bi xwe re ji hundûrê xêvê hem biafirêne û hem derxê li pêş. Di wê nûqtayê de wê pêvajoyek hilberîner a bi darêjkî wê bi xêvê wê hebê û wê, di wê temenê de wê nûqtayên hizirkirîne ên weke bîrhanînan û an jî rewşên weke nûqtayên bi hizirkirinên bi tiştêkê wê karibin hinek referasên bi rengê wê afirandina wê darêjkê re xwe weke temenekê bidina dîyarkirin.

Mirov wê bi zanina xwe ya xêvî wê bixwezê ku ew bigihîjê bersivên her tiştên ku ew piçûk û mazin ku ew li wan dihizirê. Wê di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê ku wê, rewşên weke piçkên têgihî wê di xêvê de wê, xwe weke aliyan bi wê aliyê hizirkirinê ve ku wê temen wê biafirênin bin. Mirov di nava xwe de ew dixwezê ku ew xêva xwe sazûman bikê û ew li wê serwer bibê. Di wê temenê de wê çî bibîrbikê ku ew bikê. Ê an jî ku ew çî bibîrbikê û derxê li pêş ku ew karibê wê bikê. Di wê temenê de ew di wê de xwediyê wê serwerî û hêzîya wê bê. Bi vê yekê wê di xwe de wê bi xêvî wê dema ku wê tiştêkê wê bi bîrneke wê zorê bide xwe ku ew wê bibîrbikê. Yan jî wê zorê bide ku ew pîrsek ku ew kirî bersiva wê li wê bigihîjê.

Lê ev rewş bi xwe re wê tiştêkê wê bidina dîyarkirin. Wê tiştêk ku em wê bi hizirkirinê bê û ankû bi kirin û jîyankirinê bê ku ew azmûn nekiribê wê nikaribê di derbarê wê de bîrkirinekê biafirêne. Yan jî wê di wê temenê de wê, di wê nûqtayê de wê bi hizirkirinê ji azmûnên xwe yên

berê wê rewşên weke şibandînê bê û an ji wê derhanênê û hwd bê wê bixwezê ku ew li ser wê re bigihijê fahmkirinekê. Di wê nûqtayê de wê hertimî wê rewşên weke yên bîrkirinê ku wê bidina kîrin ên şîyarkirinê weke tîrsê, bêhnkirinekê, dengkirinekê û hwd ku wê ji wê derhanênê û hwd wê bikê wê karibê wê li wê bihizirê. Xêv wê tişta ku wê qaydkir wê jibîrneke. Di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din jî, tişta ku ew kifşnekir û li wê hişê xêvê şîyar nebû hiş û bîrnekir wê ew weke ku ew di xêvê de wê nebê. Minaq em di wêneyekê de wê gelek hûrgilên ew ji wê wêneyê mirov kifşnakê wê bibin. Lê gelek hûrgilên ku mirov wan kifşdikê û qayd dikê jî wê bibin. Di rewşa yên ne hatina kifşkirin û li wan şîyarî nebûya wê fêrsek bi wê rewşa dîtinê a bi nerîne re wê weke ku wê biafirê. Ew jî wê bi şêwayên aqılmeşandinê û hwd re wê, li ser wê re wê, di rengekê de wê weke ku wê bibin.

Ev wê bi xwe re wê karibê pêşxistinê di çerçoveya wê hûrgilên wêneyê de wê bide çêkirin. Di pêvajoya pêşî de wê hûrgilên li wan şîyarî bûya wê bi dúbare bîrkirinê, wate li wan kîrinê, rewşên weke li deverekê weke bi nivîskî û hwd qaydkirinê, çînîkirinê, û hwd wê bi aliyên weke wê re wê xêv wê bixwezê ku ew bi wan salixkirinên ku ew weke bi pêşxistinê ku ew bikê re wê wêneyê wê di xêvê de wê çêbikê û ankû wê bikîşênê.

Rewşên weke di hiş de girtin û ankû di bîrê de hiştinê û hwd wê weke aliyên weke ku mirov wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Ev wê weke rewşên pêşxistina wê wêneyê dervî wê wêneyê ku me di rastiyê de dît wê di xêvê de wê wêneyê bikîşênê û wê bi hûrgilên din weke di wê de wê tefkir û hişbikê. Di wê nûqtayê de wê bîrkirin wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê, di wê temenê de wê bide dîyarkirin. Weke bi dûnbare hanîna bîrê, û hwd wê bi wê re wê weynekê bi wê rengê wê di fahmkiirna wê de wê bileyizê. Lê di bîrkirinê de wê her hûrgil wê di awayekê de wê weke giring bin. Minaq em li deverekê wêneyê wê dibînin bi wê rengê bi hûrgilên wê re li wê dihizirin. Lê piştî wê deverê ku em çûn deverê din û di demek din de em bi hinek hûrgilên din bi wê re weke kifş dikin û ankû dihênina li hiş. Lê li vir wê rewşa dever û demên cihê wê bi xwe re wê karibin mifteyên nû biafirênê bi têgîna deverên din re bîrkirinên nû di dewama wê de bi wê ve girêdayî biafirênê û werênê li hiş. Di wê temenê de wê ev wê weke rewşek pêşxistinî bê. Rewşên nû wê karibin hinek hûrgilên ku me berê bîrkirina li şûn bixê. Di wê temenê de hinek tiştên nû bîrê li bîrê. Di wê çerçoveyê de weke ku em di dîmenekê din de bijîn wê hisiyetê bide mirov û bi mirov re wê bide çêkirin.

Di wê rewşê de wê rewşên weke yên azmûnkirinê û di wê de pirezekirin û di dewama wê de weke bi ceribandînên nû re wê fahmbikê. Di wê temenê de wê dema ku mirov bi azmûnên xwe re wê bi bîrkirinên nû dihizirê wê xwestek herî girîng wê bi têgîna hêst û fêrsa têrîya cewherî ku wê mirov wê di xwe de wê bi wê re wê bijî re wê bi mirov re wê karibê biafirênê. Di wê çerçoveyê de wê ev wê hinekê jî wê ji rewşên weke yên stressê û hwd wê dûr wê di awayekê de wê weke ku wê xwe bi mirov re wê bi rehetiyekê re wê karibê bide dîyarkirin. Stress di dema ne ewlebûnê û neêminbûnê û hwd re wê xwe di rengekê de wê karibê bide dîyarkirin. Weke azwarî û hêstek ku ew wê bi wê dixwezê bigihijê ya rast û hwd re wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Ev hêst wê di temenê wê de wê ew wê hebê ku mirov weke di ya weke rastî dizanê de ne bi êmin û ewle bê û hwd de wê xwe bide dîyarkirin.

Di mijare xêvê de wê, mijare fahmkirinê wê di wê temenê de ku em dîsa bi têgîna derûniyê ku me li jor wê hanî ser ziman re wê di dewama wê de wê werênê ser ziman wê, weke dîmenê li ya heyî û di xêvê de bicih wê bi serwerîya wê re wê, çawa wê di wê çerçoveyê de wê fahmbikê û li wê serwer bibê re wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Derûnî wê aqilekê darazî ê şîroveyî li ser ya heyî di xêvê de weke bîrhanînê, serboriyekê û hwd re wê bibê. Wê di wê temenê de wê bi aqilê şîroveyê wê jinûve salixbikê, bi watebikê, di rengekê din de wê bikê ku wê fahmbikê û hwd re wê, di pêvajoyek afirandin û hilberîniya bi fahmkirinê, nerînê û zanînê a derûnî re wê xwe di dewama wê de wê karibê bide dîyarkirin.

Xêv û rewşên weke teknikê bi pêşketina wan re bandûra wê ya herênî û neyînî a li wê

Mijare təkiliya nava derûnî û xêvê de wê weke rengekê aqilî a sentetîkî wê xwe di çerçoveya fahmkirina wê de wê li ser bingehê şubjektîvî bi fahmkirinê û lê têgihîştinê re wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Di nava jîyane me de em di awayekê de mijare xêvê wê di dema ku em wê dihildina li dest de wê bi wê re wê bi gelek aliyên ku em weke 'pêwîst dibînin kiu em fahmbikin' re wê dihildina li dest. Wê dema ku em bahsa têgînên weke jibîrkirinê û ankû weke aliyekê bi pîrsgirêkên xêvî re wê, hilde li dest berê me bi mijarên xirabûna heyê, bi demê re jibîrkirin, ji hev belevalebûn, astengkirin weke bi zanînên di xêvê de ku em bi demek kin û ankû dirêj nikaribin xwe li wan bidina gihandin û hwd re wê, li wê were lê hizirkirin.

Di mijare xêvê û ankû xêvkirinê a bi zanînê re wê, piştî wê bi bîrkinê re wê, di rengekê de wê çawa wê bi awayekê weke 'rast û ankû ne rast' wê di rengekê de wê were bîrkin. Di wê çerçoveyê de wê, fêrsa ku wê, di wê bîrkinê de wê têngîna rast û ankû ne rast' bûnê wê bi xwe re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin wê têngînek weke bi têkiliya ya derve ku em bi rewşên weke rû dibin, ên mentalî, derûnî, fîzîkî, zêhnî û hwd ve wê girêdayî wê weke aliyana ku mirov wê karibê ji aliyekê ve wê li wê bihizirê bê. Weke ku me hinekê li jor jî wê hanî ser ziman wê bi têngîna bîrkinê re wê di wê temenê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê, ew pêvajoya aqilê şubjeyî re wê, di rengekê de wê weke ya bi darazî wê di dîmenekê ser re wê bi wê re wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di nava têngînên weke yên bi bîrkinê re wê, di wê nûqteyê de wê, gelek têngînên ku em weke 'şaş' wê pênase dikin wê bibin. Minaq têngînên weke 'min şaş dîtîya', 'min şaş fahmkiriya', 'pêşdarazî' û hwd wê weke aliyên ku wê bi wê re wê bibin. Ev wê, bi temenê bêalî ê zanînê û girtina wê re wê ne bûhûrîner bin. Wê bi dîmenê aqilê duyem ê li ser wê re wê weke bi darazî ku mirov wê digirê re wê alaquadar bin. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê pêşdarazî wê di nava dualiyan de ku wê aliyekê wê weke kêmfahmbikê û ankû ne weke wê di rengekê de wê fahmbikê û wê li ser wê re di ya ku ew weke fahmkiri wê weke 'rast' wê li ser wê bibînê û wê weke pêwîstbûya ku ew weke wê bûya re ku wê li wê bihizirê bibê re wê bibê.

Em dema ku em zaninekê di nava internettê de wê li wê digerihin em dikin wê di hizrekê û ankû armançek me ya bi fahmkirinê re di levkirinekê de ew bi wê re bibê ku mirov wê fahmbikê. Internett wê ji aliyekê ve wê di dîmenekê weke zaninekê di rengekê de wê amede wê dênê pêşîya me. Em weke ku wê di demên berê de wê were gotin em serî li ser wê ne wastênin ku em bibîrbikin. Di wê çerçoveyê de wê, di dîmenekê weke ne hizirê lê ew bigihijê zaninekê. Di wê de wê zirara wê ew bê ku mirov zêde xêva di nava aktivitasyonê de negirê bê. Wê di wê temenê de wê bi wê re wê, weke bi gotinek hesan ku mirov wê bibêjê weke ji demê ketinê wê bi wê re wê bikê.

Ku em xwarinekê dixwûn, em wê dihizirin ku ew xwarin çawa çêdibê û di kijan pêvajoyên bûyinê de derbas dibê? An jî em wê dizanin? Ev aliyekê ku me weke azmûn nekirî û em di wê temenê de wê tenê wê weke encama wê bi wê xwarinê û xwarina wê re mijul dibin. Lê ew pêvajoyek ku wê di xwe de wê hertimî ji ya ku em dikarin wê fahmbikin

wê pîrr zêde wê hûrgilan wê di xwe de wê di renekê de wê weke ku wê bihawênê.

Ev rewş di rewşa hizirkirinên me de jî wê, di renekê de wê bibê. Em dema ku em dikin ku em zaninekê wê fêrbibin wê di wê pêvajoye zaninê de wê gelek zanin wê bi internettê, çapameniyê û hwd re wê bibê û wê, di wê temenê de wê karibê ji ya ku em weke bi armancî bi wê di çerçoveya zanina ku em dikin ku em li wê bigihjin ji wê me dûrbikê. Dikê jî. Di wê çerçoveyê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di wê temenê de wê li wê bihizirê.

Teknik bi wan derfetên xwe yên ji me re pêşdikê wê ji aliyekê ve wê weke ku wê pêşiya me ya bi karhanîna xêva me û zaninên wê û ji hundurê bidest fêrbûnê bikê wê bigirê û wê li şûna wê, di nava wan rewşên internettî û hwd de wê bikê ku ew fêrbikê wê, di renekê de wê weke ku wê biafirênê û wê bênê li holê. Rewşên ji rewşên weke yên ponijînê bi xêvê re wê bibê wê di wê temenê de wê, ji rewşên li ser ya wê re wê di legerînê de wê bi xirabûnên ku ew dibin re wê ji aliyekê ve wê karibê xwe bide dîyarkirin.

Di awayekê de wê, di rewşa hizirkirinê de wê, çawa wê bê hizirkirin wê bi serê xwe wê weke mijarek giring a ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê bê. Di renekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê ku wê, mijare hizirkirinê wê, bi ya ku ew dihê dîtîn re wê li wê bihizirê. Wê ne bi ya di xêvê de bi hiş wê bîrbikê re wê bibê. Di wê nûqtayê de wê, di her rewşên hizirkirinê de wê, xêv wê bi derfetên dibin re wê yan weke destikek û ankû rewşek ku ew bi wê rewşa pêşkes dihêkirin ve wê girêdayî wê were ser ziman û yan jî wê ji aliyekê din ve jî wê, weke rewşek li dûv wê were wê were û bikeve rewş û awayekê de.

Di renekê de wê, dema ku wê li zanina di derbarê tiştekê de wê were lê hizirkirin wê li şûna ku wê xêva zorê bide wê û bi hilberînek bi wê bigihijê fahmkirinekê wê bi ya hatî pêşkêşkirin re wê di renekê de wê bi sînor wê xwe bigihê. Di wê temenê de wê rewşên weke yên derfet û yên ku ew bi gotina jîyane me hesan dikin û hwd re ku mirov li wê bihizirê wê di wê temenê de wê, weke rewşên ku wê, ji aliyekê ve wê, rewşna lawazkirinê jî wê di awayekê de wê bi xwe re wê biafirênin.

Di wê nûqtayê de wê, di renekê de wê, pêvajoyên dîtînê ên bi wan rewşan re wê, di renekê de wê, her ku mirov wê dibînê û dijî jî wê di renekê de wê di xêvê de jî wê di şêwayekê de wê bi cih bikê. Lê di wê nûqtayê de wê çawa wê ew wê were bikarhanîn ji xwe û an ji xêva xwe wê weke aliyekê din ê bi pîrs wê piştî wê xwe li ber mirov wê karibê bide

dîyarkirin. Yan jî mirov wê, ji wê bîrkirinê û hişê wê dûr wê weke ne di hizra wê de wê di şewayekê û awayekê de wê bibê.

Pirsgirêkek me ya din jî wê rastarast wê li ya ku em di internettê, kompitur û hwd de dibînin weke ku mirov wê bi wê dibînin wê bi wê bawerkirin wê ji aliyekê din ve jî wê weke pirsgirêkek xêvî wê weke ku wê ji aliyekê ve wê, derxê li holê. Heta ku wê di fahmkirinên me de wê ahengên me yên bi hizirkirinê jî wê di renekê de wê karibê xirabikê. Ew jî wê çawa wê bibê? Ew jî wê di wê rengê de wê bibê ku wê dema ku ew di rewşekê de em zaninekê dibînin û wê weke rast dibînin wê piştî wê dewama wê çawa wê were? Ev jî weke pirske ku em yan ne di farqe wê de na û yan jî em wê di awayekê de wê weke ku em li wê ne hizirin bin. Di wê temenê de wê, li şûna xêvê wê derxistina li pêş wê bi wê re wê, di wê temenê de wê, ji wê xistinê û wê bi wê re wê, di pêvajoyên me yên ahengî ên xêvî de jî wê bikê rewşek xirabûnê de bê.

Ku ew teknik û awayên wê yên pêşketî û piştî wê pêşkevin jî bin ku mirov wê çawa û li ser çi temenê wê bi awayekê rast wê fahmbikê û bikarbênê wê weke aliyekê wê yê giring bê ku wê karibê xwe bide dîyarkirin bê. Ya ku em wê weke depodikin di xwe û xêva xwe de wê, bikarnehana wê jî wê ji aliyekê din ve jî wê pirsgirêkên derûnî ên weke xwe ne hanîna ser ziman, bi tenê dîtîne, û hwd re wê gelek pirsgirêkên weke bi stressa wê re jî wê ji aliyekê din ve wê bi demê re wê karibê xwe bide dîyarkirin. Ber ku mirov wê weke zindiyekê bi hiş wê pêwîstiya xwe hanîna ser ziman wê hertimî wê di xwe de wê bide dîyarkirin. Lê ev rewş wê, di renekê de wê, hêst û fêrsê wê weke ku wê ji destê mirov bi derfetên ku ew didin li pêşîyê û mirov jî ku wê bê lêpîrsîn û sualkirinê ku ew bikardihênê wê êdî ew wê bi hesanî wê bikeve rewşek bi wê rengê a bi pirsgirêk de jî.

Minaq em dema ku em herina deverê ku em nizanin emê wê lênepîrsin ku emê çawa herin. Emê lêpîrsînekê nekin. Emê pêvajoyek bi wê rengê bi xêvî nejin. Em tenê di internettê de bi têngîna navigasyonê re wê bikê ku ew wê di renekê de wê bikê û wê di şewayekê de wê bi wê re wê herê. Ev wê, weke rêyek rehet bê. Lê ev wê ji wê pêvajoya fêrbûna

Ku wê xwe bi sipêrê navigasyon di rewşên pêwîst de ku wê berê hatibina kirin xabatên li ser xêv û direjîya wê bi têngîna navigasyonê re wê weke ku wê têkilidanên bi hipocampusê û di xabatên plankirina mekanê ku wê cih bigirin kortaksa prefrontal wê bi aktiviteyekê wê karibê xwe bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê, li ser wê têngîna navigasyonê bi GPS'yê ku wê were ceribandin wê, bi fermanên ku ew dide wê, di nava wê ya

kortakse prefrontalê de wê, zêde newê dîtin ku wê bi wê weke pêbaweriyê bikê(çav: Clinch, S, Mack, CC, Ward, G and Steeds, M (2021) Technology-mediated memory impairment. In Dingler, T and Niforatos, E (eds), Technology-Augmented Perception and Cognition. Switzerland: Springer Nature, 71–124. https://doi.org/10.1007/978-3-030-30457-7_4.Google Scholar).

Lê ji aliyekê din ve jî wê bi hinek xabatên ku wê li ser wan rewşên teknikî û hwd wê werê kirin wê bi têngînên xêvî ên weke hipocampalê re wê bê têkili danîn. Di wê nûqteyê de wê, were lê hizirkirin û ku wê li GPS'ê pêbawerkirin wê çawa wê, xêvê wê di renekê de wê bi neyînî wê bandûrbikê wê bi wê re wwê werê din ku wê bandûrek neyînî li xêvê bikê. Ev rewşên weke yên bi teknikî wê bandûra bi herênî û neyînî wê çawa wê li ser xêvê wê bibê bi lêkolînên ku ew bi wê were kirin re wê bê xwestin ku ew were fahmkirin ku wê çawa wê bandûra wê li ser xêvê wê di awayekê de wê bibê. Di hinek lêkolînên ku wê werê hanîn ser ziman de wê zêdeyî wê bi karhanîna rewşên weke navigasyonê de wê rê li pêşîya hinek xirabûnên xêvî ku wê weke wê were dîtin. Di rewşên weke rê dîtîne bi navigasyonê li ser azmûna GPSê re wê kesên ku ew bi wê bawer dikin wê çawa wê, di awayekê de wê, jêhatiyên wan ên xirabûnên xêvî wê bibin wê bi wê re wê were dîtin ku wê li wê were lê hizirkirin(Çav:Barasch, A, Diehl, K, Silverman, J and Zauberman, G (2017) Photographic memory: The effects of volitional photo taking on memory for visual and auditory aspects of an experience. Psychological Science 28, 1056–1066).

Di mijare qaydkirinê de wê, di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring mirov dikarê bahsa rewşa wênakişandinê bikê. Wê di dema wênakişandinê de wê bi wê re wê weke dîmenekê çalakiyê wê di şewayekê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê were qaydkirin. Di wê temenê de wê di wêneyê de wê çawa wê, çerçoveyek bihûrgili wê di reneke de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê li wê bihzirê. Lê ev rewşa wêneyî ku wê pêşî wê weke qaydkirina rewşa çalakiyêkê û ankû kirinekê bê û wê di wê temenê de wê bi wê ve girêdayî wê bi dahûrî wê werina kirin re lê piştî wê, di rewşên weke bi objeyên ku ew bi wê re wê werina bîrkirin de wê bîrnekirin wê di renekê de wê karibê xwe bide dîyarkirin.

Di mijare hewldana kifşkirina weke rewşên hevrastê û hwd re wê, di awayekê hoyandinî de ku wê bibê wê karibê piştê bibê sedema bîrkirinên din jî.

Di rewşek xêvî de wê, têgîna valakirinê wê nikaribê were bikarhanîn. Ber ku wê ya ku ew ket xêvê wê dernekeve. Lê wê karibê bo demekê ji bîrbikê. Yan jî weke bi sedemekê ku ew tiştê wê, ji bîrbikê. Lê ew ji bîrkirinê wê di rewşekê de wê, piştê wê di awayekê de wê karibê wê were bîrkirinê. Em dibêjin bi awayekê wê were bîrkirinê lê wê di wê de jî wê bi derfet bê ku wê bi hinek hûrgilên cihê û hwd re wê karibê were bîrkirin.

Di dîmenek bi xêvê de wê çendî ku wê xêv wê bi dîtina wê, hûrgilên wê werina bîrkirinê wê di renekê de wê weke ku wê werina li bîrê.

Rewşek din jî wê di dema teknikê weke internett û hwd de wê, karibê wê li wê bihizirê. Di awayekê de wê, dema ku wê tişt û rewş wê li dûv hev wê bibin û wê, dema nerîna li tiştê wê û bi wê re kifşkirina bi wê re jî wê karibê di wê dema wê de gûharîn bibê û ev bandûrê li qaliteya wê qaydkirina di xêvê de a bi wê re wê bikê. Carna wê, bi wê re wê karibê bîrkirin bibê lê wê dervî hiş wê bibê. Yan jî wê bîrkirinê wê bibê û wê di renekê de wê, nivhişî wê karibê bibê. Bi gotina din ku em dibêjin wê gelek rewş wê, bi carekê wê derkevina ber nerîna me wê nikaribê bi tememî bibê. Di demên hemdem de wê bi teknikê û hişkirinê a li ser tiştê û bi wê re rewşa hiş û bîra me ya bi wê re wê di wûcan û rewşa wê ya bi wê re de wê weke ku wê gûharîn di renekê de wê bibê.

Ev gûharîn wê, di renekê de wê, bandûrê wê karibê li rewşên me yên bîrkirinê ên bi tiştê wê bikê. Di awayekê de wê, di mijare dîtina bi xêvî wê, çendî wê karibê hemû di çerçoveya rewşa hiş û şiyariya hiş a li lê de wê bibê? Ev wê weke pirsek ku mirov wê karibê wê di renekê de wê li wê bikê bê.

Di wê temenê de wê rewşên weke bi tememî nekarina ponijbûnê, di serî de ji hev belevalebûnê û ankû di renekê de weke hevnegirtinek bi rewşekên demkort û hwd re wê, di renekê de wê bi wê re wê bibê. Di awayekê de wê, dema hişê a li tiştê, objeyê û hwd wê wûcana şiyariya li wê jî wê, dîyariyê û wê di wê de wê kifşkirinê bi hûrgilên wê jî wê di renekê de wê weke ku wê rewşa wê bide dîyarkirin.

Di wê rewşê de wê, rewşa bîrkirinê wê di renekê de wê weke ku wê xwe di reng û awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di hişkirinê de wê çendî wê şiyariya tîkiliya bi bîrê re wê biafirênê wê bi heman rengê wê, hey jî wê tîkiliya bi rewş a bi wê hişkirinê re wê berî wê di rengekê de wê weke ku wê biafirênê. Di her rewşên kodkirinê ên di xêvê de wê, rewşên şiyariyê bi hiş re wê weke temenekê wûcanî wê bi wê re wê biafirênê. Di awayekê de wê, çendî ku wê rewşa xabatê wê zêdetir wê

bibê wê, di şêwayekê de wê bi rewşa dema şîyariyê a bi wê hişê wê korttir ku wê bikê û wê ev wê bandûrê li bîrkirinê wê bikê. Heta ku wê temenê ji hev felişîn, belewabûna wê û hwd jî wê di rengekê de wê weke ku wê bikê.

Di rewşa telefonê bi aqil û ankû compiturek li ser çoka de wê, mirov wê bi wê bikê ya ku ew dixwezê wê bigihijiyê de wê bikê. Wê ne ji xêva xwe wê bikê ku ew li wê bigihijê bi kifşkirin û lêgerînên ku ew di wê de bide kirin. Di aslê xwe de wê ev rewşên ku ew dibin wê di dîmenê yê wê kevn û ankû wê dema wê de wê, rewşên weke yên lêgerînê ên di xêvê de wê yan ji hev belevala wê bikê û an jî wê, di awayekê de wê xirabikê. Li şûna wê rewşên nû wê bi adeptasyonên nû ku wê karibin wê çawa wê ew bibin jî wê di wê nûqteyê de wê weke ku mirov wê nexwediyê wê, hiş û şîyarîya bi wê re bê.

Ev rewş wê di rengekê de wê, karibê di wê nûqteyê de pirsên weke xêv dikarê erk û berpîrsîyarîya xwe a di wê demê de ew werênê li cih û hwd wê di serê mirov de bide çêkirin. Yan jî wê di wê temenê de wê, xêv wê karibê bi demî û rewşî xwe di wûcana xwe de bi pozisyon bikê û bigihênê performansêk têr ku ew bi wê karibê bikê.

Di wê rewşê de wê mijare performansê a xêvê wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê nûqteyê de wê karibê xwe bide dîyarkirin. Li vir wê, li rex wê pîrsê wê ev rewşên weke ku wê bi teknikê ku wê karibên bandûrên neyînî wê bikin wê di wê temenê de wê çawa wê ew bandûra neyînî wê karibê bi xêvê û pêşketina wê were ji holê rakirin. Di serî de wê ahenga nava xêvê û rewşê ku wê çêbikê wê di wê temenê de wê şîyarîya bi hiş ku ew weke amûrek alikariyê ku ew bibê û ne li pêşîya derkkirina performansê xêvê bê.

Xêv di her demê de wê hebê û wê xwediyê pêvajoyek ku ew weke xwe bi wê diafirênê bê. Di wê nûqteyê de wê, ev rewş hemû wê di rengekê de wê weke rewşên ku ew li wê bandûrê bikin jî bin. Di mijarên rewşên weke yên bi tevgerên pîrraniyî de wê xêv wê, di rengekê de wê, bixwezê ku ew di rengekê û rêzînekê de ew wê kifşbikê. Yan jî wê dîmenê xêvî ê wêneyî wê derxê û di wê rewşa wêneyî de wê, kifşkirinê bi şîyarîya berdewamî a li sr wêneyê re wê bikê.

Di wê rewşê de wê, êdî wê ev wê di wê nûqteyê de wê karibê were bîra me. Wê rewşek xêvî a teybetî wê di wê demê û rewşê û pozisyonê de wê bi performansên wê re wê weke ku wê pêwîst bê. Di wê çerçoveyê de wê êdî wê karibê ku ew xwe di wê rewşê de êdî karibê serwer bikê û ew bi

wê re wê, pêşketinê bi xwe re wê di rengekê de wê weke ku ew wê bide dîyarkirin.

Di demên hemdem de wê, bi teknikê û rewşên weke wê û hwd re wê, rewşek pirraniyî a xêvî wê di rengekê de wê di temenê pêwîstîya wê de wê, xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, Ev rengê xêvî wê çawa wê, bibê û wê encamên wê çawa bin? Wê ev jî wê weke aliyên ku em bi wê re dikarin li wê bihziirin bin. Lê bi wê re wê, ew li gorî wê di ahengekê de wê çawa wê xwediyê wê rewşa pêşxistin û pêşketina xwe û ya di xwe de bê wê ew jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê fahmbikê bê. Her rewşên xêvê ên bi kêmesî û neyîniyên wê kifşbikê wê di wan kifşkirina de wê di wê dîmenê kêmenî wê çawa wê bibê wê di dewama wê de wê çawa dîmenek pêwîst wê bi pêwîstî wê hebê wê di şewayekê de wê li wê jî bi wê re karibê wê kifşbikê û li wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê têgîna xêvî a perspektîfî wê di wê nûqteyê de wê xwe di dîmenekê de wê karibê di mejî de biafirênê. Bi wê çerçoveya wê ya xêvî de wê, li dema pêş wê dîmennekê çawa wê bi wê re wê bibê bi lêkolinên ku ew li ser wê werina kirin re wê weke aliyekê ku ew pêwîst bê ku mirov wê fahmbikê bê. Di her demê de wê li gorî pêşveçûnên wê û ast û rayada wê di xêvê û pêşketina wê de wê, pêvajoyên peresandinê wê bi anatomikî û hwd re wê weke ku wê bi wê re wê karibin bibin. Ew jî wê di wê temenê de wê bi aliyên fîzîkî, derûnî, zêhnî û hwd re bi gelek aliyên weke wê re karibê wê fahmbikê. Xêva kesekê dema serdema kevnera wê ne wek ya nirovê dema serdema navîn bê. Wê ya mirovê dema serdema navîn wê ne weke ya mirovê dema hemdem bê. Ev wê bi pêvajoyên gûharînê re wê bi ast û radayên pêşketinê re wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê karibê bide dîyarkirin.

Çavkanî:

- *Bourgeois, M. S. (1992) *Conversing with Memory Impaired Individuals using Memory Aids: a Memory Aid Workbook*. Northern Speech Services Inc., P.O. Box 1247, Gaylord, Michigan 49735, USA
- *Moffat, N. (1992) *Strategies of memory therapy*. In Wilson, B.A., and Moffat, N. (Eds), *Clinical Management of Memory Problems*. 2nd Ed., London, Chapman & Hall.
- *Wilson, B. A., J. C. & Hughes, E. (1997) *Coping with amnesia: the natural history of a compensatory memory system*. *Neuropsychological Rehabilitation*
- *Gliskey, E. L. & Scachter, D. L. (1989) *Models and methods of memory rehabilitation*. In Squire, L.R. & Gainotti, G. (Eds.) *Handbook of Neuropsychology* vol.3, 233-246. Amsterdam: Elsevier
- *Cowan, Nelson. (1995). *Attention and Memory: An Integrated Frame Network*. New York:Oxford university Press, pp. 130-167
- *Danziger, Kurt (2008). *Marking the mind: A history of memory*. Cambridge: Cambridge University Press
- *Dudai, Y. (2007) *Memory: It's all about representations*. In: Roediger, H.L., Dudai, Y. and Fitzpatrick S.M., eds. *Science of Memory: Concepts*. New York: Oxford University Press, pp. 13–46)
- *Schacter, Daniel L. (2002). *The seven sins of memory: How the mind forgets and remembers*. Boston: Houghton Mifflin
- *Russell J, Cardwell M, Flanagan C (2005). *Angels on Psychology: Companion Volume*. Cheltenham, U.K: Nelson Thornes
- *Olick, Jeffrey K., Vered Vinitzky-Seroussi, & Levy, Daniel (Eds.) (2010). *The collective memory reader*. Oxford University Press
- *LeDoux J.E. (2007) *Consolidation: Challenging the traditional view*. In: Roediger, H.L., Dudai, Y. and Fitzpatrick S.M., eds. *Science of Memory: Concepts*. New York: Oxford University Press, pp. 161–175
- *Baddely, A. (2007). *Working memory, thought, and action*. Oxford: Oxford University Press.
- *Foerde, K., Poldrack, R.A. (2009). *Procedural learning in humans*. In L.R. Squire (Ed.), *The new encyclopedia of neuroscience*, Vol. 7 (pp. 1083–1091). Oxford, UK: Academic Press

- *Moscovitch, M. (2007) Memory: Why the engram is elusive? In: Roediger, H. L., Dudai, Y. and Fitzpatrick S. M., eds. Science of Memory: Concepts. New York: Oxford University Press, pp. 17–21.
- *Pål Johan Karlsen (2008). Hva er hukommelse. Oslo: Universitetsforlaget.
- *Daniel Schacter & Larry Squire (2003). Neuropsychology of memory
- *Procter, P. (1995). Cambridge international dictionary of English. Cambridge: Cambridge University Press.
- *Nyborg, M. (1985). Læringspsykologi: i oppdrags- og undervisningslære. Oslo: Norsk spesialpedagogisk forlag.
- *Krokan, A. (1997). Informasjonsledelse. Avhandling for dr.politgraden, Institutt for medier og kommunikasjon, Universitetet i Oslo
- *Dale, E. L. (1999). Utdanning med pedagogisk profesjonalitet. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- *Best, J. B. (1995). Cognitive Psychology. Fourth edition. St. Paul: West Publishing Company
- *Berger, P. L. (1991). Invitasjon til sosiologi. Oslo: Pax Forlag A/S.
- *Berger, P. L. og Luckmann, T. (1966). Den samfundsskabte virkelighed. En videnssociologisk afhandling. På dansk ved Anne Diemer og Erik Lyng. København: Lindhardt og Ringhof.

•
Abdusamet yigit, kurdistan, cizirabota, 2024